

Ольга Педан-Слепухіна

Сергій Буров

Олена Жадько

Любов Шашура

Василь Дяків

МИСТЕЦТВО ЖИТИ В ГРОМАДІ

**НОВА
ДОБА**

Всеукраїнська асоціація
викладачів історії
та суспільних дисциплін

Ольга Педан-Слепухіна
Сергій Буров
Олена Жадько
Любов Шашура
Василь Дяків

НОВА
ДОБА
ВСЕУКРАЇНЬСЬКА
АСОЦІАЦІЯ ВИКЛАДАЧІВ
ІСТОРІЇ ТА СУСПІЛЬНИХ
ДИСЦИПЛІН

НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
з громадянської
освіти
та виховання
учнівської молоді

МИСТЕЦТВО ЖИТИ В ГРОМАДІ

Видання 2-е,
доповнене і
перероблене

ЛЬВІВ
ЗУКЦ
2008

УДК 372.832

ББК 74.266

М 65

М 65 Мистецтво жити в громаді.

Навчально-методичний посібник з громадянської освіти та виховання учнівської молоді для вчителів та учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Укладачі: Буров С., Жадько О., Педан-Слепухіна О., Шашура Л., Дяків В. (Вид. 2-е, доповн. і переробл.). — Львів: ЗУКЦ, 2008. — 192 с.

ISBN 966-345-040-1 (1-е вид.)

ISBN 978-966-8445-95-8

Посібник, котрий пропонується Вашій увазі адресований вчителям та учням середніх загальноосвітніх навчальних закладів і має на меті формування необхідних компетентностей у сфері діяльності органів місцевого самоврядування та власної участі у цьому процесі. Посібник може бути використаний як матеріал для навчального або факультативного курсу з громадянської освіти, а також для позакласної виховної роботи.

Посібник “Мистецтво жити в громаді” створений членами Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова Доба” в рамках програми обмінів педагогічних та наукових працівників CIVITAS Exchange (Проект “Інтеграція громадянської освіти у навчально-виховний процес”) та виданий на кошти Державного департаменту США, Бюро освітніх та культурних справ.

ББК 74.266

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Горбатенко Володимир, провідний науковий співробітник Інституту держави і права НАН України, доктор політичних наук, професор;

Вербицька Поліна, виконавчий директор Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова Доба”, кандидат педагогічних наук.

ISBN 966-345-040-1 (1-е видання)

ISBN 978-966-8445-95-8

© Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова Доба”, 2008
© ЗУКЦ, 2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

СТАВЛЕННЯ до такого явища, як громада, в сучасному українському житті неоднозначне. Стереотипним є розуміння громади як пережитку минулого, коли люди були скуті звичаєм кругової поруки. За сучасним законодавством України, громади визначаються формально як населення певної території. Громад в їх звичайному і нормальному розумінні, як об'єднань активних громадян, що спілкуються між собою, вирішуючи важливі питання місцевого життя, в нашій країні існує надзвичайно мало. Соціального досвіду життя в громаді більшість громадян України не має. Зараз українцям необхідно змінити стан речей, відродити місцеві громади і повернути їм їхню вирішальну роль у повсякденному житті. Виконати це нелегке завдання можна, зокрема, ведучи просвітницьку роботу серед дорослих та дітей.

Курс “Мистецтво жити в громаді” розрахований на 17 занять, адресований учням 7-8 класів середньої школи і може бути використаний як навчальний або факультативний курс, а також як матеріал для позакласної виховної роботи. Мета курсу – надати учнівській молоді можливість через навчання та безпосередню практику набути досвіду соціальної активності, яка спричиняється до демократичних змін у житті місцевої громади. Заняття курсу спрямовані на формування у школярів навичок громадянської компетентності та правової культури. Кожне заняття є окремою завершеною за тематикою і змістом частиною курсу. Однак всі заняття єднають наскрізні ключові ідеї:

- Людина завжди є членом великої чи малої громади.
- Мистецтво жити в громаді є засобом формування і розвитку громадянського суспільства: *особа – громада – громадянське суспільство*.
- Поєднання юридичного і морального аспекту у вирішенні питань місцевої громади.
- В основу кожного заняття покладено практичну діяльність.
- Кожне заняття може стати початком проекту громадянської дії.

Усі види розумової і практичної діяльності, передбаченої програмою курсу, спрямовані на вироблення продуктивного співробітництва між молоддю, батьками, зацікавленими громадянами та представниками місцевого самоврядування, на широке інтегрування молоді у життя місцевої громади.

Завдання курсу:

- Ознайомити учнів з основами законодавства України, що стосуються життя в громаді.
- Забезпечити розуміння і засвоєння школярами основних цінностей і понять громадського життя.
- Розвивати в учнів навички соціальної активності, бажання брати участь у житті громади, стимулювати прагнення учнів до активних громадянських дій.
- Сприяти усвідомленню важливості кожної особи в житті громади на прикладі сім'ї, неформальної і формальної групи, шкільного самоврядування, місцевої територіальної громади тощо.

Матеріали курсу структуровані за принципом концентрів. Центром кожного заняття залишається особа, яка є головною складовою частиною будь-якої малої чи великої громади. Навчальна програма збудована за принципом поступового долучення молодого громадянина до справ громади: від найближчого оточення до територіальної громади. На кожному з таких етапів учні дізнаються, якою може бути роль особи в житті громади і вчать діяти практично. Кожне заняття має чітку мотиваційну структуру і для досягнення цілей передбачає такі чотири елементи:

- Понятійний рівень — учні можуть побачити проблему, сформулювати початкове дефініційне поняття про неї.
- Рівень розуміння — учні знайомляться зі змістом, сутністю, механізмом, функціями явища, що вивчається.
- Рівень визначення потреби — дозволяє з'ясувати для чого, чому і як дані знання і уміння можуть бути потрібні учневі.
- Творчий рівень — дозволяє на практиці застосувати знання про проблему, яке вивчається: що ученю може використати і що буде робити далі в цьому напрямку.

Оскільки навчальний курс спрямований на вироблення навичок громадського життя, в його основу покладені інтерактивні методики — коли в роботі задіяні і співпрацюють у виконанні завдань більшість або всі учні. Досягнення мети кожного заняття забезпечується завдяки алгоритмічній структурі робочих матеріалів. Кожне питання, кожна активність розписані у посібнику для вчителя у вигляді простих і конкретних *кроків*. Виконуючи їх навіть малодосвідчений вчитель зможе провести заняття на належному рівні. Запропоновані у посібнику вправи досвідчений вчитель може наповнювати своїм змістом, використовувати методи, які вважає більш доречними.

Даний навчальний курс спирається на чітко визначену юридичну базу. В доступній для середніх школярів формі подаються витяги із таких зако-

нодавчих актів України, як Конституція України, Закони України “Про місцеве самоврядування”, “Про об’єднання громадян”, “Про органи самоорганізації населення”, “Про статус депутатів місцевих рад”, “Про звернення громадян”, “Про молодіжні та дитячі громадські організації”, “Про охорону дитинства”, “Про власність”, “Про інформацію”, “Про рекламу”. В курсі використано також витяги з деяких міжнародних документів, а саме: Конвенція ООН про права дитини, Європейська хартія місцевого самоврядування.

Практична робота на заняттях неможлива без застосування різноманітного обладнання і матеріалів. В методичних рекомендаціях для вчителя дається перелік необхідних для проведення заняття матеріалів, що однак, не обмежує можливостей і фантазії кожного творчого вчителя.

«Для організації успішної роботи на уроках з матеріалами посібника для учнів (Частина третя) рекомендуємо скопіювати потрібні сторінки і видрукувати необхідну кількість копій для роздачі учням під час заняття.

Часові рамки виконання вправ вказані у матеріалах для вчителя, однак кожний вчитель може їх змінювати. У своїй роботі вчитель має орієнтуватися на рівень готовності учнівської аудиторії до сприйняття пропонованих завдань і, перш за все, добиватися розуміння учнями питань, що розглядаються.

**Посібник до курсу “МИСТЕЦТВО ЖИТИ В ГРОМАДІ”
включає в себе такі 4 частини:**

I. Програма курсу “Мистецтво жити в громаді”;

II. Плани занять для вчителя;

III. Роздаткові матеріали для учнів;

IV. Опис практичного досвіду.

частина перша

ПРОГРАМА КУРСУ
“МИСТЕЦТВО
ЖИТИ
В ГРОМАДІ”

Зміст програми курсу

РОЗДІЛ I

МОЄ НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ – МОЯ ГРОМАДА

1. **Що таке громада.** Що таке громада? Чи є громадою люди, що мене оточують. Громада — це партнерство заради загальної користі. Особистість і громада.
2. **Я в сім'ї, в родині.** Що таке сім'я? Кого вважати сім'єю, родиною? Місце дитини в сім'ї. Права і обов'язки. Якими є обов'язки батьків? Сімейні традиції і цінності. Древні корені та символи української сім'ї. Традиції давніх слов'ян.
3. **Добросусідство.** Що таке добросусідство? Чому інколи виникають непорозуміння між сусідами? Як розв'язувати конфлікти між сусідами?
4. **Мої однолітки: спілкування, повага, лідерство.** Що єднає однолітків. Якщо група підлітків не в згоді із законом. Група однолітків: що її характеризує. Спілкування, повага, лідерство. Громада і лідер.
5. **Мій клас — моя громада.** Чи є наш клас колективом, громадою? Ми — клас — громада. Жити і навчатися в класі-громаді — краще! Діємо спільно — живемо краще!
6. **Я і школа: як ми можемо зробити життя школи кращим.** Якою б ви хотіли бачити вашу школу? Що таке шкільне самоврядування і як воно діє. Як створити систему самоврядування в школі.
7. **Об'єднуємося в дитячу, молодіжну громадську організацію.** Що у нас спільного? Що означає “свобода асоціацій” та як молоді люди можуть об'єднуватися. Як створити дитячу, молодіжну громадську організацію. Як офіційно зареєструвати громадську організацію.

РОЗДІЛ II

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

8. **Населення чи громада?** Чи можна населення вважати громадою? Коли населення стає громадою. Як спільна справа згуртовує громаду.
9. **Хто справжній господар в місцевій громаді?** Що означає бути справжнім господарем? Територіальна громада та місцеве самоврядування. Хто бере участь у вирішенні справ місцевої громади?
10. **Як нам зорганізуватися в громаді.** Що таке самоорганізація. Як створюються і як діють органи самоорганізації населення. Чому важлива самоорганізація громади для вирішення місцевих проблем. Створимо орган самоорганізації населення за місцем проживання.
11. **Мої кошти, наші кошти ...** Звідки беруться і на що витрачаються кошти? Звідки надходять кошти до бюджету місцевого самоврядування? Як спланувати сімейний бюджет?
12. **Як я можу впливати на вирішення проблем місцевої громади.** Проблеми місцевої громади. Як мешканці громади можуть впливати на вирішення місцевих проблем.
13. **Зроби свій вибір сам.** Чому важливо уміти робити вибір? Як зробити вибір? Яким має бути представник до органів влади та місцевого самоврядування? За якими правилами обирають представників до органів влади (депутатів)?
14. **Депутат у місцевій громаді.** Хто такий депутат і яку роль він відіграє у місцевій громаді. Що може зробити депутат для місцевої громади. Як депутат і місцева громада можуть змінити життя на краще.
15. **“ЗМІни” (Роль ЗМІ у житті місцевої громади)** Що означає — володіти інформацією? Що таке засоби масової інформації та чому їх називають “четвертою владою”? Як громада співпрацює зі ЗМІ.

16. **Як громада захищає свої права?** Як вирішувати проблеми громади, коли влада не хоче цього робити? Як організувати проведення громадських слухань?

17. **Від громади до громадянського суспільства.** (Підсумкове заняття). Що об'єднує громади, до яких ми належимо. Поняття і риси громадянського суспільства та роль громади в ньому. Що таке громадянське суспільство.

частина друга

ПЛАНИ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

РОЗДІЛ I

МОЄ НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ – МОЯ ГРОМАДА

ЗАНЯТТЯ 1

ЩО ТАКЕ ГРОМАДА

*Ми тут. Ми всі. Ми є. Ми гурт. Єднаймося.
Ми є той ґрунт подій майбутніх вирішальних.*

М. Вінграновський

*Наша багатоманітність не означає, що ми внутрішньо
розділені між собою, вона лише свідчить про те, що ми
різні.*

М. Новак

*Хто я у цьому світі суєтливім? Жива клітинка дерева
пізнання, Чи випадковий паросток на ниві, якому плуг
загрожує щодня?*

О. Герман

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що таке громада;
- наводити приклади громад і розповідати про те, який вплив має громада на людину;
- аналізувати мотиви поведінки різних осіб у наведених ситуаціях громадського життя;
- проводити короткі дослідження життя громади.

Для заняття необхідно підготувати:

*крейду і дошку;
великий аркуш паперу (ватман);
аркуші з учнівського зошита для кожного учасника
заняття;
написане на великому аркуші гасло
“Громада – це партнерство заради загальної ко-
ристі”;
три аркуші паперу розміром А3 або половинки
великого аркуша із записаними на них, незаверше-
ними реченнями (дивись частину III заняття);
три фломастери різного кольору.*

Як проводити заняття

I. Що таке громада

Крок 1. Зверніть увагу учнів на те, що життя кожної людини неодмінно пов'язане з життям громади. Проте одні це усвідомлюють, інші – ні, бо керуються лише особистими, приватними інтересами у своїх діях. Оголошіть тему заняття і запропонуйте учням відповісти на запитання:

■ Що таке громада?

Запишіть їхні відповіді на дошці у вигляді схеми:

Крок 2. Організуйте обговорення кожного із запропонованих учнями варіантів відповіді за формулою: “Громада – це..., тому що...” (5-7 хв.)

Крок 3. Об’єднайте учнів у групи по 5-6 осіб і запропонуйте їм скласти визначення поняття “громада”. Дайте на це 3–5 хвилин. Після завершення роботи попросіть по одному представнику кожної групи озвучити результати роботи груп. Заслухайте варіанти визначень всіх груп.

Крок 4. Попросіть учнів прочитати визначення поняття “громада”, поданого в п.1.1 Матеріалів для учнів* і запитайте:

- Визначення якої з груп найбільш близьке до словникового?
- Що, на вашу думку, слід би було додати до словникового визначення із визначень, поданих групами?
- Для чого ми виконували це завдання?
- Що нового ви взнали про поняття “громада”?

II. Чи є громадою люди, що мене оточують

Крок 1. Зверніть увагу дітей на текст анкети в роздавальному п.1.2. Роздайте кожному по аркушу паперу, запропонуйте відповісти на запитання анкети. Виділіть для цього 5 хвилин.

Крок 2. Попросіть учнів зачитати написані ними відповіді на кожне із поставлених запитань (за бажанням учнів). Підготуйте на аркуші паперу або на дошці таблицю, як показано нижче. Після обговорення кожного запитання ведіть на дошці коротку статистику стверджувальних і заперечувальних відповідей.

З кожного питання з'ясуйте відповіді, пропонуючи:

- Підніміть руки ті, хто відповів “так” (зафіксуйте в таблиці).
- Хто хоче пояснити, чому ви відповіли “так”?
- Підніміть руки ті, хто відповів “ні” (зафіксуйте в таблиці).
- Хто хоче пояснити, чому ви відповіли “ні”?
- Чи хотів би хто-небудь з присутніх перенести свій голос в іншу колонку? Чому?

Запитання	Так	Ні
1. Сім'я – це громада?		
2. Клас (школа), де я навчаюся – це громада?		
3. Мешканці під'їзду, будинку, вулиці, міста, села, де я живу – це громада?		
4. Народ України – це громада?		
5. Люди, які сповідують однакову релігію – це громада?		

Крок 3. Спонукайте учнів зробити висновки за допомогою запитань:

- Погляньте на дані вашого голосування в таблиці і скажіть, які із перелічених спільнот найбільш відповідають поняттю “громада”? Чому?
- Які із спільнот найменше схожі на громаду? Чому?
- Перебування у якій із спільнот для вас є найважливішим? Чому?
- Які із спільнот впливають на ваші погляди і вчинки найсильніше? Як саме?
- Чи обов'язково впродовж життя людина є учасником усіх перелічених спільнот? Поясніть свою думку.
- Що може відчувати людина, яка живе відсторонено від громади?

* Надалі в посиланнях на Матеріали для учнів вказано лише номер пункту. Наприклад, п.1.3 слід розуміти Матеріали для учнів, п.1.3.

III. Громада – це партнерство заради загальної користі

Крок 1. Зачитайте вголос гасло “Громада — це партнерство заради загальної користі”, написане на великому аркуші. Запропонуйте учням пояснити, як вони розуміють цей вислів.

Крок 2. Об’єднайте учнів у сім малих груп і позначте їх номерами від 1 до 7. Дайте завдання кожній групі – прочитати в Матеріалах для учнів п.1.3 ситуацію, номер якої відповідає номеру групи і з’ясувати:

- Чи є описані дії громадян прикладами їх участі в житті громади?
- Чому дійові особи у кожній наведеній ситуації поведилися саме так?
- Які риси членів громади проявились яскраво у даних ситуаціях?
- Як поведінка цих людей вплине на життя їхньої громади?
- З кого, з яких людей складається громада?

Крок 3**. На підсумок заняття запропонуйте учням коротко висловитися, починаючи свій вислів такими словами, написаними у вигляді незавершених речень на трьох окремих аркушах паперу:

Тепер я знаю, що громада це — ...

Щоб стати громадою, людям потрібно ...

Громада – це партнерство заради загальної користі, тому що ...

Для виконання цього завдання об’єднайте учнів у три групи, кожній групі дайте фломастер іншого кольору. Закріпіть аркуші з висловами в трьох кутах класу. Запропонуйте кожній групі по черзі підійти до цих аркушів, обговорити і коротко дописати свої варіанти завершення речень. Варіантів може бути багато. Таким чином кожна група залишить на кожному аркуші свої варіанти відповідей. Попросіть групи презентувати результати спільної роботи, вивісивши всі аркуші на дошці. Кожна група презентує зміст того аркуша, біля якого вона була останньою (за кольором фломастера).

** В методичній літературі це називається “Методом письмової дискусії” і “Методом незавершеного речення”.

Що учні можуть робити далі ...

Вчитель може запропонувати учням таке завдання:
Проведіть коротке дослідження в своєму селищі, районі.

З'ясуйте:

- Чи великим є ваше селище, район?
- Скільки в ньому живе людей?
- Про існування яких громад в селищі, районі вам відомо?

Складіть запитання і проведіть соціологічне опитування серед мешканців свого селища, району. (Вислухайте представників різних поколінь, статі, професій).

Наприклад, вчитель може запропонувати учням такі варіанти запитань для опитування:

- Як ви вважаєте, що таке громада?
- Як давно ви мешкаєте в даному селищі, районі?
- Чи вважаєте ви себе членом громади, якої або яких громад?
- Чи вважаєте ви населення Вашого району, селища громадою, чому так / ні?
- Як ви вважаєте, що потрібно зробити для того, щоб мешканці селища, району стали громадою?

Учні можуть доповнити цей перелік запитань своїми.

Проаналізуйте з учнями результати опитування і оформіть їх на папері. Попросіть учнів зберегти результати опитування до завершення даного курсу і звернутись до нього на завершальному занятті.

ЗАНЯТТЯ 2

Я В СІМ'Ї, В РОДИНІ

Важко виразити словами те особливе світле щось, що народжується в нашій душі, коли ми згадуємо тепло рідного сімейного гнізда. До глибокої старості залишаються в нас якісь сердечні зв'язки з тією родиною, з якої ми вийшли.

К. Ушинський

Добрі батьки стараються дати своїм дітям добре виховання. Тоді не потрібні ні закони, ні суди, ні судилища, ні кари.

Іоан Златоуст

Всі дорослі були спершу дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає.

Антуан де Сент Екзюпері

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати своє розуміння сім'ї, родини;
- розповідати про права і обов'язки дітей та батьків у сім'ї;
- визначати, як сімейні традиції і цінності перетворюють сім'ю на громаду, і чому це важливо;
- висловлювати свій погляд на роль сім'ї в суспільстві.

Для заняття необхідно підготувати:

два аркуші паперу А1, на кожному з яких написано відповідно “Сімейні традиції” і “Сімейні цінності”; аркуші або стрічки паперу (розміром 4×30 см) для кожної пари, на яких написано фломастером по одному твердженню з переліку сімейних цінностей і традицій (п. 2.4); клей або клейку стрічку; ножиці.

Як проводити заняття

I. Що таке сім'я. Кого вважати сім'єю, родиною

Крок 1. Оголосіть тему заняття. Запропонуйте учням подумати і коротко відповісти на запитання:

Що таке сім'я?

Записуйте всі думки учнів на аркуші паперу чи на дошці. Коли ідеї вичерпаються, обговоріть кожну з них і позначте знаком “+” ті, з якими погоджується клас.

Крок 2. Зверніть увагу присутніх на визначення сім'ї, подане в п. 2.1. Запитайте:

- Для чого люди створюють сім'ї?
- Яку допомогу і підтримку одержує людина в сім'ї?
- Чим сім'я приваблює людей?
- Чи можна назвати сім'ю маленькою громадою? Поясніть свою думку.
- Здавна в Україні вважають, що сім'я – це сім “Я”. Як можна прокоментувати цей вислів?
- Чи погоджуєтесь ви з тим, що кожний член сім'ї є важливим? Поясніть свою думку.

II. Місце дитини в сім'ї. Права і обов'язки

Крок 1. Нагадайте учням, що життя кожної людини бере свій початок з моменту народження. Маленька істота, яка приходить у світ, як правило, оточена увагою, теплом і любов'ю тих, хто дав їй життя. Це найближчі та найрідніші люди – мати і батько.

Крок 2. Запропонуйте прочитати в п.2.1 витяг з Конвенції про права дитини, статті 3 і 6 Сімейного кодексу України та ст. 51 Конституції України.

Проведіть бесіду за такими запитаннями:

- Яку особу за законом вважають дитиною?
- Чим ви поясните, що дитині в сім'ї приділяється головна увага?
- Чи погоджуєтесь ви з тим, що дитина в сім'ї має не тільки права, але й обов'язки? Чому так думаєте?
- Чому права та обов'язки в сім'ї повинні бути взаємними?
- Як ви розумієте вислів “спільний побут”?
- Які обов'язки покладають на вас ваші батьки? Чи охоче ви їх виконуєте? Чому?
- Наведіть приклади ваших прав у сім'ї. Хто і в яких випадках, на ваш погляд, обмежує ваші права? Яким чином ви їх відстоюєте?
- Чи можна назвати мікроклімат (атмосферу) у вашій сім'ї сприятливим для вашого розвитку? Поясніть свою думку.
- Чи вважаєте ви працю батька чи матері за кордоном поважною причиною їх тривалої відсутності? Хто в таких випадках, як правило, опікується дітьми? Чи повноцінно вони замінюють дітям відсутніх батьків?
- Чи не перешкоджає, на ваш погляд, окреме проживання когось із членів сім'ї родинним зв'язкам? Чому?

Як варіант роботи над даною частиною заняття можна запропонувати розділити завдання між групами. Групи шукають і обговорюють відповіді на запитання і презентують їх перед класом.

III. Якими є обов'язки батьків

Крок 1. Наголосіть на тому, що в сучасній Україні законодавчо закріплено права та обов'язки і дітей, і батьків. Провідна роль в процесі формування сім'ї належить дорослим. Тому варто ознайомитись з обов'язками ба-

тків щодо виховання дитини, п.2.3. Попросіть учнів прочитати витяги із Сімейного кодексу України і запитайте:

- Які обов'язки є у батьків?
- Які права є у батьків згідно із законом?
- Які права дітей забезпечують батьки, виконуючи свої обов'язки перед ними?
- Якими засобами учні можуть захистити свої права, якщо батьки їх порушують?

Крок 2. Дайте учням завдання об'єднатися в 5 груп і позначте групи буквами – А, Б, В, Г, Д. Попросіть їх виконати завдання, розглядаючи ситуації, позначені відповідними буквами:

- Прочитайте уривки з статті 150 Сімейного кодексу України відповідно до літери, якою позначена ваша група.
- Наведіть один-два приклади із вашого особистого досвіду чи спостережень за іншими сім'ями, які підтвердили б, що батьки виконують / ігнорують дане положення Сімейного кодексу.
- Дайте свою оцінку їхнім діям.
- Як згідно із статтею 152 Сімейного кодексу діти можуть захистити свої права?

IV. Сімейні традиції і цінності

Крок 1. Наголосіть на тому, що міцна сім'я є запорукою стабільності і благополуччя суспільства. Виховання в сім'ї – справа надзвичайно відповідальна і важлива. Саме в сімейному колі відбувається формування духовної єдності людей. В багатьох сім'ях духовна єдність батьків і дітей виникає на основі підтримання *традицій*, що склалися в попередніх поколіннях.

Гармонійні взаємини в сім'ї формуються й тоді, коли першочерговими стають такі *сімейні цінності*, як взаємна любов, повага, дружба, спільне розв'язання конфліктів, працелюбність, довір'я, доброзичливе спілкування, відповідальність тощо.

Крок 2. Прикріпіть два плакати у протилежних кутках класної кімнати. На одному з них написано “Сімейні традиції”, на другому – “Сімейні цінності”. Об'єднайте учнів в пари. Кожній парі роздайте аркуші паперу, на яких заздалегідь записано по одному твердженню з переліку сімейних традицій і цінностей (п.2.4). Дайте завдання парам: прочитати твердження, обговорити їх

у парі і визначити, про що йдеться – традицію чи сімейні цінності, підійти до відповідного плаката. Таким чином біля двох плакатів утворяться дві великі групи. Попросіть учасників цих груп з'ясувати між собою, чи всі пари зробили правильний вибір, наклеїти свої стрічки з твердженнями під плакатами і підготуватись до представлення результату роботи груп.

Крок 3. Учитель проводить з учнями обговорення виконаної справи за питаннями:

- Чи достатньо чіткою видалася вам межа між поняттями “традиції” і “сімейні цінності”?
- В чому полягає основна відмінність між традиціями і сімейними цінностями?
- Котре із цих понять, на ваш погляд, глибше, об'ємніше? Чому?
- Чи в кожній сім'ї є традиції? Від чого це залежить?
- Чи доречно у словосполученні “сімейні цінності” використати інше слово — коштовності? Чому?
- Наведіть приклади, які підтверджують, що традиції і цінності у кожній сім'ї різні.
- Як сімейні традиції і цінності сприяють перетворенню сім'ї на маленьку громаду?

Якщо час дозволяє

V. Древні корені та символи української сім'ї. Традиції давніх слов'ян

Крок 1. Зверніть увагу учнів на п.п. 2.5 і 2.6 і запропонуйте попрацювати із словником термінів (діти по черзі читають визначення, що таке рід, покоління, родина тощо).

Крок 2. Учитель розповідає про сім'ї давніх слов'ян — наших пращурів. Залучає учнів до опрацювання тексту із словника української міфології про Берегиню, Вил, Душу, легенду про березу. Проводить обговорення за питаннями до тексту:

- Чому саме матерів називають берегинями родинного вогнища?
- Чи у кожній сім'ї цю роль виконує жінка? Якщо ні, то хто ще?
- Для кого є застереженням легенда про березу?
- Чи вірите ви в те, що саме душа визначає вдачу людини? Чому так вважаєте?

- Чи важливо для виховання в сім'ї знати давні вірування і традиції свого народу? Чому?

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням такі завдання:

Перегляньте сімейні альбоми, поговоріть з батьками про ваш родовід.

Поцікавтесь у своїх батьків, чи є у вашій сім'ї родинні реліквії, які передаються з покоління в покоління.

Складіть короткі повідомлення про традиції і цінності своєї сім'ї.

Напишіть невеличкі твори-есе на теми:

Міцні традиції – міцна сім'я.

Міцна сім'я – основа громади, суспільства.

Я – продовжувач традицій моєї сім'ї.

Проведіть конкурс таких творів.

Найкращі роботи за допомогою батьків і вчителів помістіть у місцеву газету, альбом чи невеличку книжечку-читанку для учнів молодших класів.

ЗАНЯТТЯ 3

ДОБРОСУСІДСТВО

Пам'ятай, що, за одним невеличким виключенням, світ складається з інших

Олівер Уендел Холмс (старший)

Живи з людьми так, щоб твої друзі не стали недругами, а недруги стали друзями.

Піфагор

Близьке спілкування — ось звідки беруть свій початок найніжніша дружба і найсильніша ненависть.

Рівароль

Як ся чоловік гаразду має, то і сусід буває.

Українська народна приказка

Добрий сусід – часом ближчий за родича.

Українська народна приказка

Мудра людина не робитиме іншим того, чого вона не бажає, щоб зробили їй.

Конфуцій

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що таке добросусідство та розповідати про історичні витоки цього явища;
- називати цінності, які перетворюють сусідів на громаду;
- зрозуміти необхідність будувати добрі відносини з сусідами;
- знаходити шляхи розв'язання конфліктів між сусідами за моральними нормами й за законом.

Для заняття необхідно підготувати:

*різнокольорові фломастери, маркери;
2 аркуші паперу великого формату А1
(або дошку і крейду);
три невеликих стрічки або аркуші паперу
для жеребків у розв'язанні конфлікту;
письмові інструкції групам учнів
(дивись п. III, с. 24; п. 3.3., с. 99).*

Як проводити заняття

I. Що таке добросусідство

Крок 1. Запитайте у учнів:

- Сусід — хто це?
- Чи часто вам доводиться мати справу з сусідами?
- Наведіть приклади, де у вас є сусіди.

(Учні мажуть назвати сусідів по парті, в багатоквартирному будинку, в сусідньому будинку в селі, в купе поїзда, в готелі, в їдальні, в кінозали тощо)

Крок 2. Оголосіть тему заняття. Напишіть на дошці або великому аркуші паперу слово “Добросусідство” і попросіть учнів висловитися, які почуття і асоціації у них викликає це слово. Усі відповіді запишіть на аркуші під словом “Добросусідство”. (Наприклад, перелік може бути таким: *добре ставлення, взаємодопомога, спілкування, добрий сусід, підтримка в біді, спільна радість тощо*).

Крок 3. Продовжте роботу над створеним переліком і запитайте:

- Подумайте і скажіть, що з переліченого вами робить сусідів громадою? (*Позначте ці пункти переліку знаком “+”*);
- Які спільні цінності, на вашу думку, єднають добрих

сусідів? (Допишіть всі пропозиції учнів до переліку);

- Що відчуваєте особисто ви в колі добрих сусідів? (Вислухайте кількох бажаних висловитися).

Крок 4. Запропонуйте учасникам заняття познайомитися з п.3.1 і запитайте:

- Які здавна були першопричини традиції добросусідства?
- Чому люди будували свої житла саме так?
- Яку спільну користь вони від цього мали?

II. Чому інколи виникають непорозуміння між сусідами

Крок 1. Запитайте в учнів:

- Чи завжди сусіди живуть у мирі і злагоді?
- Чому, з яких причин інколи виникають непорозуміння між сусідами?

Крок 2. Запропонуйте учням прочитати уривок з повісті І.Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я” (п.3.2).

Крок 3. Обговоріть з учнями ситуацію, що склалася між сусідами, за такими запитаннями:

- З приводу чого сталась суперечка між сусідами?
- Чи суттєвою є проблема, що виникла?
- Чи потрібно уникати конфліктів з сусідами? Чому?
- Що може статися, коли цього не робити?

III. Як розв’язувати конфлікти між сусідами

Крок 1. Зверніться до учнів з такими словами:

Уявіть собі, що ця суперечка сталась між двома сусідками не сто п’ятдесят років тому, а в наш час.

Об’єднайте учнів у три групи і запропонуйте їм вирішити вищезгаданий конфлікт. На трьох невеликих стрічках паперу напишіть шляхи вирішення конфлікту:

- Сусідки розв’язують конфлікт своїми силами;
- Сусідки розв’язують конфлікт за допомогою громади, інших сусідів;
- Конфлікт вирішується судом згідно із законом.

Запропонуйте представникам від кожної групи витягнути жеребок, обговорити ситуацію в групі, виробити рішення, розподілити ролі і зіграти запропоновані жеребками ситуації. Дайте на підготовку цього завдання 10 хвилин часу.

Допоможіть групам в процесі роботи. Підійдіть до кожної групи, скеруйте роботу, даючи додаткові пояснення та інструкції. Для зручності та економії часу ці інструкції можна заздалегідь підготувати на окремих аркушах паперу і роздати групам, або скеруйте групи до перегляду **п.3.3:**

1-й групі: *“Ви сусіди і родичі. Ви нікуди не збираєтесь звідси переселятися. Вам і далі жити разом. Спробуйте знайти рішення, яке задовольнить обох сусідок.”* Оберіть в групі двох осіб, які зіграють ролі Мелашки і Мотрі. Інші учасники групи, спільно подумайте над порадами обом “сусідкам”.

2-й групі: *“Які поради для розв’язання описаного конфлікту дали б сусідкам особисто ви? Спробуйте запропонувати рішення, яке задовольнить обох сусідок.”* Оберіть в групі двох осіб, які зіграють ролі сусідок – Мелашки і Мотрі, і ще кількох осіб, які будуть грати ролі інших сусідів, представників громади. Всі учасники групи можуть давати поради щодо розв’язання конфлікту.

3-й групі: Перегляньте матеріали для учнів **п.п.3.4 та 3.5.** і використайте їх у виконанні ролей. Оберіть в групі виконавців ролей двох сусідок — Мелашки і Мотрі, суддю, адвоката і прокурора. Мотря звернулась з позовом (скаргою) до суду, її підтримує прокурор. Мелашчині інтереси захищає адвокат. Суддя має вислухати представників звинувачення та захисту і винести рішення за законом. Спробуйте знайти рішення, яке б задовольнило обох сусідок.

Крок 2. Вислухайте презентації трьох груп. Для цього кожній групі дайте 5–10 хвилин часу. Обговоріть з учнями результати роботи:

- Якими трьома способами ми намагались розв’язати суперечку двох сусідок?
- Чи змогли учасники групи знайти шлях розв’язання суперечки?
- Завдяки чому їм це вдалось, або чому не вдалось?
- Чи були запропоновані подібні варіанти розв’язання суперечки? Чому так/ні?
- Як ви думаєте, чим керувалися законодавці, формулюючи саме так статті Цивільного кодексу України про захист майнових прав громадян у випадку завдання шкоди?

Крок 3. На завершення заняття запропонуйте учням подумати і коротко висловитися, починаючи словами:

В громаді важливо будувати добрі відносини з сусідами, тому що ...

(Запишіть коротко всі ідеї учнів на аркуші паперу)

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням створити плакати на тему добросусідства, які містили б малюнки і текст позитивного змісту.

Влаштуйте виставку таких плакатів у громадському місці, на зборах громади, в школі на батьківських зборах, у вітрині магазину у вашому мікрорайоні чи селищі.

ЗАНЯТТЯ 4

МОЇ ОДНОЛІТКИ: СПІЛКУВАННЯ, ПОВАГА, ЛІДЕРСТВО

Один — за всіх і всі — за одного.

О. Дюма

Підеш з хорошою людиною — дійдеш до мети, підеш з поганою — дійдеш до ганьби.

Турецьке прислів'я.

Не будь нав'язливим, щоб тебе не відштовхнули, і не дуже віддаляйся, щоб не забули про тебе.

Біблія

Хто собі друзів не шукає, той сам собі ворог.

Шота Руставелі

Після цього заняття учні зможуть:

- давати характеристику групі своїх однолітків;
- пояснювати, що перетворює групу однолітків на громаду;
- розповідати, чим небезпечна для суспільства група правопорушників;
- визначати поняття лідерства в групі, взаємовідносини лідера і групи.

Для заняття необхідно підготувати:

два великих аркуші паперу (або писати на дошці крейдюю);

кольорові фломастери;

клейку стрічку;

кілька аркушів паперу формату А4 (для віршів) за кількістю малих груп.

Стільки ж невеличких аркушів або стрічок паперу – жеребків, на яких написано одне із слів: спілкування, повага, лідерство;

невеличкі аркуші паперу (половина або четвертина формату А4) за кількістю учнів, присутніх на занятті.

Як проводити заняття

I. Що єднає однолітків

Крок 1. Запропонуйте учням відповісти на запитання:

- Чи доводилось вам залишатися надовго на самоті — без однолітків і друзів, без людей, з якими вас щось єднає?
- Чи траплялися випадки, коли вас не приймали в колі ваших однолітків? Чому?
- Що ви відчували в таких ситуаціях?
- Чи завжди об'єднання людей можна назвати громадою? Поясніть свою думку.

Зверніть увагу учнів на те, що люди є істотами суспільними. В нашому суспільстві нас єднає багато речей.

Крок 2*. Попросіть учнів об'єднатися в групи по 5–6 осіб, подумати і за 3 хвилини скласти переліки:

- Того, що сприяє об'єднанню ваших однолітків у групи, громади.

(Приклади учні можуть назвати такі: дружба, спільні інтереси і захоплення, риси характеру, живемо по-сусідству, вік, бажання спілкуватися, разом ми сильніші, можливість провести час, розваги тощо).

- Місць, де можуть об'єднуватися ваші однолітки.

(Наприклад: дитячі молодіжні організації — Пласт та ін., спортивні секції, гуртки за інтересами, музичні, художні школи, дворові команди, хуліганські компанії тощо).

Крок 3**. На дошці чи на плакаті накресліть табличку:

Що єднає однолітків?

Однолітків єднає ...

Однолітки об'єднуються в ...

Запропонуйте учасникам заняття заповнити її (п.4.1). Вчитель запише в дві колонки таблиці відповіді груп. Не повторюючи сказаного, по

* Цей метод в літературі називають методом “Мозкового штурму”.

**Такий метод в літературі називається “Коло ідей”.

черзі групи називають із своїх списків по одній ідеї для кожної колонки. Так робота продовжується по колу, доки ідеї не вичерпаються.

Крок 4. Запитайте в учнів:

- Чи можна згрупувати наведені вами приклади? Яким чином? (Наприклад: особисті стосунки, спільні інтенси, позитивні і негативні мотиви).
- Для чого потрібно знати, що об'єднує однолітків?

В процесі обговорення учасники заняття доходять висновку, що мотиви об'єднання однолітків можуть бути різноманітні — негативні і позитивні. Знати такі мотиви важливо для того, щоб визначити своє місце серед однолітків.

II. Якщо група підлітків не в ладах із законом

Крок 1. Ще раз зверніть увагу учнів на те, що об'єднання підлітків можуть бути різними — позитивними і негативними. Нерідко буває, що підлітки об'єднуються в групи і скоюють протиправні вчинки.

Крок 2. Запропонуйте учням ознайомитися з п.4.2.

Крок 3. Запитайте в учнів:

- Як ви думаєте, чому виникають об'єднання правопорушників? В чому ви бачите причини такого явища?
- Яку небезпеку вони несуть суспільству, громаді?
- Що можете зробити ви, щоб стримати своїх однолітків від хибного кроку правопорушення?
- Чому не можна залишатися бездіяльним, стороннім спостерігачем у такій ситуації?

III. Група однолітків — що її характеризує

Крок 1. Попросіть учнів об'єднатися в малі групи (по 4-5 осіб) і скласти довільне визначення поняття “група” (2 хв).

Крок 2. Дайте можливість кільком групам представити результати своєї роботи перед класом (1-2 хв).

Крок 3. Запропонуйте учням протягом 3-х хвилин ознайомитися з текстом п. 4.3 і порівняти інформацію зі своїми визначеннями.

Крок 4. Запитайте в учнів:

- Чи була ваша робота корисною?

- Що нового ви взнали про групи?
- Для чого вам можуть знадобитися такі знання?

IV. Спілкування, повага, лідерство ...

- Крок 1.** Нагадайте учням, що до груп, колективів, громад людей приваблює можливість *спілкування*, вони шукають там *поваги* від інших людей, дехто хоче реалізувати себе як *лідер*.
- Крок 2.** Попросіть учнів ознайомитися з доволі простим, але швидким і потужним способом аналізу, синтезу і узагальнення понять та інформації – віршем – сінквейн (п. 4.4).
- Крок 3.** Запропонуйте учням скласти власні вірші–сінквейни, щоб з'ясувати, який зміст вкладають вони в поняття *спілкування*, *повага*, *лідерство*. Наріжте невеликих клаптиків паперу (жеребоків), напишіть на них по одному з цих слів так, щоб жеребоків з кожним словом була приблизно однакова кількість, і запропонуйте представникам груп витягнути жеребок — завдання. Учні працюють в парах або четвінках протягом 3–5 хвилин.
- Крок 4.** Попросіть учнів записати свої вірші фломастерами на аркушах А4 формату, повісити їх на дошці, групуючи за темами – *спілкування*, *повага*, *лідерство*, представити і, якщо потрібно, прокоментувати свою роботу перед класом.
- Крок 5.** Запитайте у учнів:
- Що ви відчували, працюючи над завданням?
  - Чи були вірші цікавими для вас? Чим?
  - Чи були вони подібними за змістом до віршів інших пар? Чому так/ні?
  - Що об'єднує усі ваші твори?
  - Для чого ми робили цю вправу?
- Крок 6.** Зверніть увагу учнів наскільки важливими в нашому житті є спілкування, повага, лідерство: *Ми активно спілкувалися під час роботи. Без поваги до думки інших робота не була б успішною. В кожній групі знайшовся лідер, який зумів організувати роботу інших, а групи працювали як маленькі громади.*

V. Громада і лідер

- Крок 1.** Зауважте, що лідерство може проявлятися у багатьох формах і кожна людина може зіграти свою важливу роль в групі.
- Крок 2.** Запропонуйте учням подумати над тим, яким має бути лідер, за що вони поважають людину, яку вважають лідером у своєму колі однолітків? Складіть, за словами учнів, перелік рис, притаманних лідеру групи, і запишіть його на дошці або аркуші паперу. Обговоріть цей перелік. Перевірте, чи всі слова зрозумілі учням?
- Крок 3.** Об'єднайте учнів в групи по 6-8 осіб і попросіть їх взяти невеликі аркуші паперу, написати на них своє ім'я і переписати з дошки перелік рис лідера (зразком може служити п. 4.6).
- Крок 4.** Попросіть учнів передати аркуш по колу в своїй групі (*так робота займе менше часу і буде більш упорядкованою*). На аркушах своїх товаришів учні повинні зробити позначки напроти тих рис, які притаманні власникові аркуша.
- Крок 5.** Коли аркуш повернеться до власника, кожний зможе побачити, що думають однолітки про його лідерські якості. Обговоріть результати, використовуючи такі питання:
- Що ви відчували переглянувши свій аркуш?
  - Що найбільше дивує тебе в тому, як інші сприймають тебе?
  - Чи чули ви про таке сприйняття вас раніше?
  - Чи не здається вам, що деякі з суджень несправедливі, побудовані на стереотипах і неприйнятті?
  - Як би ви самі заповнювали свій листок, чи була б картина такою ж, чи відрізнялась би від думки групи? Якщо відрізнялась би, то чим?
  - Ви вважаєте, що оцінка ваших сильних і слабких сторін правильна? Чому так/ні?
  - Як ви можете використати свої сильні сторони, щоб допомогти групі у досягненні її цілей?
  - Які корисні навички ви набули для участі у житті громади?
  - Для чого ми робили цю вправу?

Нагадайте, що успішна група чи громада складається із різноманітних, унікальних індивідів, які грають в ній різні ролі! Бути добрим лідером важливо. Але не може існувати лідер без громади, без групи. Він може організувати і вести групу, громаду до певної мети. Але що

може зробити лідер без відповідальних, надійних виконавців, без їхньої підтримки?

Крок 7*. На завершення заняття запропонуйте учням подумати і висловитися по черзі, починаючи словами:

На мою думку, об'єднання однолітків стане громадою, якщо ...

Якщо час дозволяє:

Запропонуйте учням ознайомитися з епіграфами до даного заняття, прокоментувати їх значення і висловити своє ставлення, згоду чи незгоду з даними твердженнями.

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням ознайомитися з завданням п. 4.6. даної рубрики.

- Поспілкуйтесь зі своїми однолітками у дворі будинку (мікрорайону, селища), в якому живете.
- Дослідіть сфери інтересів своїх однолітків.
- Подумайте, яке місце посідає ваше товариство у громаді дорослих мешканців вашого мікрорайону (селища).
- Поміркуйте, що б ви могли зробити для того, щоб життя у вашому мікрорайоні (селищі) стало цікавішим. Обговоріть можливі плани дій.
- Презентуйте свої плани перед громадою вашого мікрорайону, селища.

ЗАНЯТТЯ 5

МІЙ КЛАС – МОЯ ГРОМАДА

Дружні сороки й орла заклюють.

Українська приказка

Люди народжені для того, щоб допомагати одне одному, як рука руці, нога нозі і верхня щелепа — нижній.

Марк Аврелій

Громадська діяльність — це труд колективу.

Громадська діяльність — це така праця, таке напруження фізичних та духовних сил, коли для людини особистим стає те, що належить не їй особисто, а громаді.

Колектив — це колыска громадянськості.

Василь Сухомлинський

* В методичній літературі це називається “Методом незавершеного речення”.

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що таке клас і чи є клас колективом, громадою;
- наводити приклади того, які справи роблять клас громадою;
- висловлювати власну думку про те, чому в класі-громаді жити і навчатися краще;
- планувати, організовувати і виконувати спільні справи класу-громади.

Для заняття необхідно підготувати:

*великий аркуш паперу А1;
дошку і крейду;
аркуші з зошита для кожного з присутніх;
3–6 аркушів паперу формату А3;
стрічки паперу розміром 30×3 см (стандартний аркуш А4 розрізється на 7 смужок).
Розріжте 3 аркуші;
різнокольорові фломастери (кілька комплектів);
клейку стрічку, клей.*

Як проводити заняття:

I. Чи є наш клас колективом, громадою

Крок 1*. Запропонуйте учням відповісти на запитання: (Вислухайте якнайбільше версій).

- Що таке клас?
- Як утворився ваш клас? Як ви прийшли до нього?
- Чого ви очікували, прийшовши у цей клас? Для чого цей клас утворився?

Коротко запишіть відповіді учнів в три колонки (за номерами запитань).

Крок 2. Об'єднайте присутніх в три групи, пронумеруйте їх і попросіть кожну групу обговорити набір ідей, що записані на дошці під відповідним номером 1, 2, 3. Результатом роботи груп має стати узагальнення усіх відповідей у колонці і висновки, що починаються словами:

Наш клас — це ...

Наш клас утворився ...

В нашому класі нас єднає ...

* В методичній літературі це називають “мозковим штурмом”.

Представники кожної групи по черзі презентують свою роботу. Після цього оголосіть тему заняття.

Крок 3. Зверніть увагу учнів на епіграфи до заняття. Попросіть кількох учнів прочитати їх вголос. Запропонуйте познайомитися з визначенням поняття **“колектив”** (п.5.1). Обговоріть ці вислови і визначення за такими запитаннями:

- Що таке колектив?
- Чи можна назвати колектив громадою? Чому?
- Назвіть якнайбільше характерних ознак колективу?
- Чи притаманні такі ознаки вашому класу? Поясніть свою думку.
- Що потрібно зробити кожному з вас, щоб ваш клас став колективом, громадою?
- Які спільні справи, на вашу думку, допомагають класу стати колективом, громадою?

II. Ми — клас — громада!

Крок 1. Роздайте учням аркуші паперу і запропонуйте відповісти на запитання анкети **“Мої захоплення”** (п.5.2).

Крок 2. Дозвольте учням походити по класу, поспілкуватися з однокласниками і знайти тих, хто має спільні захоплення. Інструкція звучатиме так:

- Знайдіть в вашому класі тих учнів, які мають такі самі захоплення, як і ви.
- Об’єднайтеся з ними в групи, пари.
- Візьміть фломастери і напишіть на стрічках паперу по одному із своїх спільних захоплень.
- Оголошіть про своє захоплення перед класом.
- Зробіть із написаної вами стрічки кільце, а з кілець — ланцюжок.

Кожна група, пара, окремий учень, оголошуючи про своє захоплення, приєднує своє кільце до спільного ланцюжка.

Крок 3. Таких захоплень переважно виявляється не так багато. Вчитель може допомогти учням і продовжити роботу наступним чином:

Запропонуйте учням заготовані вами стрічки з захопленнями. Піднімайте їх по черзі і запитуйте у класу:

А хто любить ... підніміть руки!

Одному з тих учнів, хто підняв руку, дайте відповідну стрічку і просіть приєднати її до ланцюжка. Ваші пропозиції захоплень, наприклад, можуть бути такі:

- Люблю читати;
- Пишу власні твори;
- Читаю вірші;
- Люблю шити;
- Люблю дивитись телевізор;
- Люблю доглядати за рослинами;
- Люблю співати;
- Люблю готувати страви;
- Люблю працювати на комп'ютері;
- Люблю вишивати;
- Люблю майструвати;
- Люблю ходити в походи з класом;
- Люблю колекціонувати;
- Люблю їздити на велосипеді;
- Люблю танцювати;
- Люблю фотографувати...

Учень, який закріплює останню ланку, має з'єднати крайні ланки ланцюжка, щоб утворилось "коло інтересів і захоплень класу".

Крок 4. Обговоріть з учнями виконану вправу:

- Чи є перелік ваших захоплень різноманітним? Чим ви це поясните?
- Чи багато в класі учнів з подібними захопленнями? Як ви думаєте, чому?
- Як ви думаєте, чому наші захоплення ми об'єднали у вигляді ланцюжка?
- Що з переліку наших захоплень може бути використано для колективних справ класу?
- Які саме **колективні справи**, на основі ваших захоплень ви можете запропонувати?

Можна записати на аркуші паперу перелік запропонованих справ. Учні можуть назвати КВК, толоки, класні стіннівки, вечори відпочинку, дні іменинника, вечори, присвячені пам'ятним датам, конкурси, інтелектуальні ігри, презентацію класу-громади тощо.

- Чи допомагають ці справи класу ставати громадою? Обґрунтуйте свою думку.

III. Жити і навчатися в класі-громаді — краще!!!

Крок 1*. Запропонуйте учням подумати над тим, які переваги дає кожному учневі життя і навчання в класі, який є громадою. Попросіть їх висловитися по черзі, починаючи словами:

“Я вважаю, що в класі-громаді жити і навчатися краще тому, що ...”

(Вчитель коротко записує на дошці чи аркуші паперу думки учнів, позначаючи рискою повтори ідей.)

Крок 2. Проведіть з учнями аналіз утвореного переліку. Запитайте:

- Чи всі ви погоджуєтеся з такими думками? (Зачитуйте ідеї по черзі і позначайте знаком “+” ті, які отримали загальну підтримку).
- Що з переліку ви поставили б на перше місце, чому?
- Які цінності лежать в основі вашого колективного життя?

IV. Діємо спільно — живемо краще!

Крок 1. Запропонуйте учням потренуватися діяти організовано і спільно у підготовці і виконанні якої-небудь справи класу-громади. Зверніться знову до переліку спільних справ, який був створений на II етапі заняття (**Крок 4**). Попросіть учнів вибрати з переліку одну справу будь-яким способом — жеребкуванням, підняттям рук, тощо. Попросіть учнів зважити:

- Чи у вибраній справі матимуть змогу брати участь всі, або хоча би більшість учнів класу?
- Чи вибрана справа презентує ваш клас як громаду?

Допустимо, що такою спільною справою було вибрано презентацію класу-громади.

Крок 2. Повідомте учням, що для виконання будь-якої справи потрібно спланувати порядок дій. Попросіть присутніх прочитати п. 5.3 і встановити послідовність того, що необхідно зробити для виконання будь-якої справи. Для цього об’єднайте учнів в четвірки. Дайте на цю роботу 1-2 хвилини. Після виконання завдання попросіть дві-три групи презентувати свою роботу. У інших учнів запитайте:

* В методичній літературі це називають Методами уявного мікрофону і незавершеного речення.

- Чи є у вашій роботі відмінності? Які і чому?

Крок 3. Об'єднайте учнів у групи по 6-7 осіб. Запропонуйте їм скласти перелік справ, які найкраще презентували б їхній клас-грумаду. Дайте на це 3-4 хвилини. (Перелік справ може бути, наприклад, такий: створення стіннівки "Мій клас – моя громада!", фотовиставка, спортивні змагання, допомога людям похилого віку та дітям-сиротам, дні іменинників, зустрічі з цікавими людьми, мистецька виставка, консультації учням, що потребують допомоги у навчанні, тощо).

Крок 4. Попросіть кожну групу по черзі називати по одній пропозиції і записуйте на аркуші паперу. Слідкуйте, щоб пропозиції не повторювалися. Так продовжуйте діяти, доки не скінчаться пропозиції груп. Запропонуйте учням вибрати з утвореного списку три справи, які були б реально можливими для здійснення і, виконуючи які, клас презентував би себе як громада.

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням класу протягом тижня виконати вибрані ними три справи і презентувати їх перед школою, батьками, вчителями, громадою мікрорайону.

ЗАНЯТТЯ 6

Я І ШКОЛА: ЯК МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ЖИТТЯ ШКОЛИ КРАЩИМ

Школа моя, ти — велика родина.

З учнівського твору

Навчатись треба тільки весело. Щоб перетравити знання, треба споживати їх з апетитом.

Анатоль Франс

Працелюбна душа має завжди бути зайнята своїм ремеслом, і часті правлення для неї так само живильні, як звичайні вправи для тіла.

Олександр Суворов

Є лише один спосіб заставити людину щось зробити — це зробити так, щоб вона захотіла це зробити.

Дейл Карнегі

Після цього заняття учні зможуть:

- розмірковувати, якою має бути школа;
- пояснювати, що таке шкільне самоврядування і як воно працює;
- будувати свою структуру самоврядування;
- організувати і проводити шкільні заходи.

Для заняття необхідно підготувати:

*5-6 великих аркушів паперу;
папір формату А4;
різнокольорові фломастери (5–6 комплектів);
пачки невеличких папірчиків чотирьох кольорів
з клейким краєм (їх ще називають “стікери”)
або прості папірці невеликого формату (наприклад
6×6 см);
клейку стрічку і ножиці.*

Як проводити заняття:

**I. Якою б ви хотіли
бачити вашу школу**

Крок 1. Оголосіть тему заняття і запитайте:

- Чи є ваша школа громадою?
- Що дає вам підстави так вважати?
- Для чого ви ходите до школи?
- Які цілі ви ставите перед собою як школярі?
- Які права і обов’язки ви маєте в школі як учні?

Крок 2. Нагадайте учням, що середня освіта в Україні є обов’язковою згідно із **статтею 53 Конституції України**. А це означає, що кожна дитина має вчитися в школі 11-12 років. Чималий відрізок часу! Якими будуть ці роки, яким буде шкільне життя, великою мірою залежить від самих учнів.

Крок 3. Об’єднайте учнів у три групи і запропонуйте представникам груп витягнути жеребок. Заздалегідь підготуйте три жеребки – клаптики паперу, на яких написано:

Школа – будинок радості для дітей;

Школа – будинок творчості для вчителів;

Школа – будинок певності для батьків.

Видайте кожній групі аркуш паперу формату А3 (або піваркуша ватману), з написом, як на відповідному жеребку, і по одному фломастеру різних кольорів.

Крок 4. Запропонуйте групам обговорити твердження, записані на аркушах, і розшифрувати їх (розписати деталі пояснення). Для більш цілеспрямованої роботи попросіть учнів скористатися запитаннями із п. 6.1.

Дайте на виконання цього завдання 7–10 хвилин. Учні записують на своїх аркушах результати обговорення.

Крок 5. Запропонуйте групам вивісити аркуші на дошці і презентувати свої роботи перед класом. Запитайте:

- Чи подобається вам школа, образ якої ви змалювали в своїх роботах? Чому?
- Що хотіли б додати учасники інших груп до роботи своїх товаришів?
- Як ви можете впливати на шкільне життя?
- Як називається шкільний устрій, за якого школярі самі вирішують питання шкільного життя?

II. Що таке шкільне самоврядування і як воно працює

Крок 1. Запитайте у учнів:

— Що таке самоврядування?

Висловлені думки, можна коротко записати на дошці або аркуші паперу.

Крок 2. Попросіть учнів прочитати визначення поняття “самоврядування” (п. 6.2) і на його підставі скласти визначення поняття “шкільне самоврядування”.

Крок 3. Продовжте роботу в групах. Наголосіть, що будь-які органи влади чи самоврядування працюють на основі певних принципів, правил, цінностей. Запропонуйте групам ознайомитись з п. 6.3 і вибрати з переліку ті принципи і цінності, які, на їхню думку, мають бути притаманні шкільному самоврядуванню.

Крок 4. Перевірку виконання завдання проведіть наступним чином: попросіть групи по черзі (не повторюючи вже вказаного іншими групами) називати по одному пункту з тих принципів, які вони вибрали. Коротко записуйте названі пункти на аркуші паперу, або на дошці. Продовжуйте роботу, доки не скінчаться всі

пропозиції від груп. Прочитайте вголос список, що сформувався. Запитайте:

- Чи всі учні згодні з таким переліком?
- Чи є у вас зауваження і коментарі?
- Чи відповідатиме інтересам шкільної громади орган, який працює на таких принципах і засадах?
- Що відчуватимете особисто ви, маючи в школі такий орган самоврядування?

III. Як створити систему самоврядування в школі

Крок 1. Дайте учням 5 хвилин на ознайомлення із зразками різних моделей шкільного самоврядування (п.п. 6.4, 6.5).

Крок 2. Запропонуйте учням, працюючи в групах, створити просту модель самоврядування (зразок такої моделі містить п. 6.6). Для роботи буде потрібно великий аркуш паперу і кольорові фломастери.

Крок 3. Проведіть презентацію проектів. Групи можуть задавати питання одна одній з метою з'ясування деталей проектів. Після презентації запропонуйте учням шляхом простого голосування вибрати найкращий проект.

Крок 4. Підводячи підсумки роботи запитайте:

- В чому цінність моделі самоврядування, створеної самими учнями?
- Які навички суспільного життя ви придбали?
- Де такі навички можуть знадобитися вам у майбутньому?

Що учні можуть робити далі...

Визначивши найкращий проект, перевірте його, порадьтеся з вчителем. Оформіть проект начисто.

Оберіть представників з класу для презентації і захисту проекту перед адміністрацією школи.

Організуйте і проведіть загальношкільні збори.

Презентуйте проект перед шкільною громадою.

Запропонуйте загальношкільний конкурс проектів шкільного самоврядування.

Створіть ініціативну групу.

Об'єднайте найкращі ідеї у спільний шкільний проект.

Запропонуйте шкільній громаді реалізувати його.

ЗАНЯТТЯ 7

ОБ'ЄДНУЄМОСЯ В ДИТЯЧУ, МОЛОДІЖНУ ГРОМАДСЬКУ ОРГАНІЗАЦІЮ

Люди разом можуть звершити те, чого не в змозі робити самотою; єднання умів і рук, зосередження їхніх сил може стати всемогутнім.

Д. Уебстер

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що таке громадська організація, як і для чого люди об'єднуються;
- називати нормативні акти, що регулюють створення та діяльність громадських організацій, зокрема дитячих та молодіжних, та користуватись ними;
- розмірковувати, чим така організація може бути корисна учням;
- проводити роботу з підготовки до установчих зборів громадської організації та планувати подальшу організаційну роботу зі створення та діяльності громадської організації.

Для заняття необхідно підготувати:

*дошку і крейду;
кольорові маркери (5–6 комплектів);
великі аркуші паперу формату А 1 за кількістю
робочих груп для вправи 7.1 та для вправи 7.7
(Приблизно 9–10 аркушів);
аркуші паперу формату А 4.*

Як проводити заняття:

І. Що у нас спільного

- Крок 1.** Зверніться до учнів з такими словами: “Ви вже не перший рік знаєте один одного, але, чи справді гарно знаєте? У нас є нагода ще раз познайомитись”.
- Крок 2.** Об'єднайте учнів у групи по 5-6 осіб і попросіть її ознайомитись з інформацією в п. 7.1. Ви можете допомогти їм у цьому, пояснивши інструкцію. Зверніть увагу учнів на час, протягом якого вони мають виконати вправу, 2 хв. Час для представлення: по 1 хв. для кожної групи.

Крок 3. Організуйте представлення кожною групою своєї “Ромашки”. Обговоріть з учнями результати їхньої роботи. Для цього Ви можете попросити їх дати відповіді на наступні запитання:

- У чому ми є різними?
- А що у нас спільного? Що нас єднає?
- Які індивідуальні риси і інтереси, з тих, що записані у пелюстках, притаманні також комусь із представників інших груп?
- Чи легко буває захистити свої особисті інтереси?
- Порівняйте спільні риси різних груп (серединки ромашок). Чи вони схожі?
- Як краще захищати індивідуальні та спільні інтереси?

(Важливо підвести учнів до висновку, що люди об’єднуються саме для того, щоб реалізувати або захистити свої власні та спільні інтереси).

Крок 4. Після завершення цієї мотиваційної частини уроку можете повідомити учням тему та очікувані результати уроку.

II. Що означає “свобода асоціацій”, та як молоді люди можуть об’єднуватись

Крок 1. Зверніть увагу учнів на те, що бажання й потреба об’єднуватись є природними для людей. Запропонуйте їм ознайомитись з інформацією про те, **Що означає “свобода асоціацій”?** (п. 7.2). Запитайте:

- Що таке асоціація?
- В яких міжнародних документах закріплене наше право об’єднуватись в організації?
- Який український закон підтверджує це право?
- В чому саме проявляється свобода асоціацій?
- Чи може хто-небудь примусити вас вступати в об’єднання без вашої волі?

Крок 2. Повідомте учням, що одною із форм об’єднання людей є громадські організації. Дайте учням статистичні дані про те, скільки в Україні існує громадських організацій, скільки серед них дитячих та молодіжних. Наприклад, станом на 2003 р. в Україні офіційно зареєстровано близько 30000 об’єднань, громадських об’єднань, із них третина — дитячі і молодіжні громадські організації.

Крок 3. Об’єднайте учнів у пари, в яких одні учасники будуть експертами з питань “Як” і “Які”, другі — з

питань “Хто”. Попросіть, щоб протягом 1,5 хв. експерти з питань “Як — які” познайомились з інформацією п.п. 7.3 та 7.4, а експерти з питань “Хто” — з інформацією п.п. 7.5 та 7.6.

Тепер попросіть, щоб експерти з питань “Хто” задали запитання, що починаються зі слів “Як” та “Які”, своїм партнерам, та, навпаки, щоб експерти з питань “Як — які” задали запитання, починаючи зі слів “Хто”, своїм партнерам. Партнери мають продовжити речення переказуючи інформацію, з якою щойно познайомились. Дайте 1,5 хв. на обмін інформацією.

Крок 4. Підведіть підсумок наголосивши на тому, що створити власну дитячу або молодіжну громадську організацію не так вже й важко, але, безперечно, необхідна буде допомога дорослого (вчителя, когось із батьків або досвідченого громадського діяча). Пояснення може бути таке: *“Вам будуть потрібні іноді правові консультації. Все одразу знати не можливо. В організації, як правило, ведеться фінансова діяльність. Серйозну справу важко зробити не маючи коштів. Але, вагому частку організаційної роботи, що стосується саме змісту Вашої діяльності, Ви зможете робити самі.”*

III. Створюємо дитячу, молодіжну громадську організацію

Крок 1. Запропонуйте учням потренуватись у створенні дитячої (молодіжної) громадської організації. Для цього попросіть їх ознайомитись з інформацією п. 7.7.

Крок 2. Об’єднайте учнів в 4 групи і дайте кожній з них фломастер певного кольору. На чотирьох великих аркушах запишіть важливі для створення дитячої, молодіжної організації питання:

- Напрямки діяльності організації. Що буде конкретно робити організація;
- Права членів організації;
- Обов’язки членів організації;
- Правила, за яким буде здійснюватися управління організацією. Хто і як буде керувати організацією (Можливо, доцільно намалювати зразки схем управління організацією).

Аркуші закріпіть на стінах в різних кутках класу. Групи підходять до аркушів з питаннями, обговорюють їх і записують свої пропозиції, після чого переходять до наступного аркуша. Групи переходять за сиг-

налом через 3 хвилини. Якщо група погоджується з думками попередніх груп, вона ставить риси біля таких записів, а потім дописує свої ідеї. Робота припиняється, коли кожна група попрацювала з кожним аркушем. Група презентує інформацію з того аркуша, біля якого вона була останньою. Можна, після виголошення кожного пункту, запитувати у класу, чи всі згоджуються з таким формулюванням і, в разі згоди, позначати їх знаком “+”. Таким чином всі учні в класі візьмуть участь в роботі з підготовки до Установчих зборів та Статуту організації.

Крок 2. Організуйте роботу учнів за завданням практичної роботи, що містить інформація № 8. При цьому об’єднайте їх у 4 групи.

Крок 3. Організуйте представлення результатів роботи в групах. Слідкуйте за часом: кожна група має не більше 2-х хвилин для своєї презентації.

Крок 4. Обговоріть з класом результати їхньої роботи. Для цього можна скористатися наступними запитаннями:

- Про що нове Ви дізнались на цьому занятті?
- Чи легко було працювати в групах під час практичного заняття? Чому так/ні?
- Що Вам допомагало під час роботи? Чого бракувало?

Наголосіть на тому, що тепер перед нами на плакатах готові матеріали до Статуту організації.

- Про що ще слід знати і що вміти, щоб створити громадську організацію та ефективно організувати її роботу?
- Як Ви збираєтесь використовувати досвід та знання отримані на цьому занятті?

Що учні можуть робити далі ...

Ви можете продовжити роботу з учнями з цієї теми використовуючи поради, що містить інформація № 8.

- Дізнайтеся, які громадські організації існують у вашому місті, селищі, мікрорайоні, школі.
- Відвідайте декілька громадських організацій, щоб побачити, як вони працюють, і мати можливість поспілкуватись з їх представниками.
- Запросіть громадських діячів до класу.
- Можливо, для початку організуйте співпрацю з одною з організацій, перш ніж створити і зареєструвати свою.

Як правило, громадські організації охоче йдуть на такі зустрічі й гостинно запрошують до себе.

РОЗДІЛ ІІ ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

ЗАНЯТТЯ 8

НАСЕЛЕННЯ ЧИ ГРОМАДА

Що громада скаже, то і пан не pomoже.

Що громада забажає, того і пан не поламає.

Українські народні прислів'я

*Якщо маленька людина в маленькому місті сумлінно
робить свою маленьку справу — всесвіт стає крацим.*

Східна мудрість

Найбільшою небезпекою для свободи є пасивність народу.

Г. Брандейс

*Зібратися разом — це початок, триматися разом —
це процес, працювати разом — це успіх.*

Генрі Форд

Після цього заняття учні зможуть:

- порівнювати і пояснювати значення понять “населення” і “громада”;
- розповідати про те, що потрібно для перетворення населення в громаду;
- розуміти, які переваги дає життя в громаді;
- організувати справи, які допоможуть населенню ставати громадою.

Для заняття необхідно підготувати:

по одному аркушу паперу для кожного учасника заняття;

маркери різних кольорів;

4 аркуші паперу формату А 1 (ватман);

клейку стрічку, ножиці.

Як проводити заняття:**І. Чи можна населення вважати громадою**

- Крок 1.** Попросіть учнів пригадати казку “Теремок”. (Прочитайте разом п. 8.1.)
- Крок 2.** Обговоріть з учнями текст за такими запитаннями:
- Чи можна назвати мешканців теремка населенням? Чи великим воно було?
  - Чи можна назвати мешканців теремка громадою?
  - Що саме дає вам підстави так думати?
- Крок 3.** Об’єднайте учнів у групи по 4-5 осіб. Запропонуйте їм уважно прочитати визначення понять “населення”, “громада”, “територіальна громада” у п. 8.2. Намалюйте на дошці схеми:

НАСЕЛЕННЯ = ГРОМАДА   ?   НАСЕЛЕННЯ ≠ ГРОМАДА

Дайте групам завдання порівняти зміст понять і обговорити питання:

- Чи можна поставити знак рівності між цими поняттями? Чому так/ні?
- Що спільного між ними і що відмінного?

Вислухайте точки зору різних груп. Добре, якщо по черзі будуть висловлюватися протилежні точки зору.

Продовжте роботу над поняттями:

- Чи тотожні поняття “громада” і “територіальна громада”?
- До чого за змістом визначення *територіальної громади*, яке дає “Закон про місцеве самоврядування”, ближче — до поняття “населення” чи “громада”?
- Яке з цих понять, на вашу думку, більш відповідне для означення спільноти, в якій живе особисто ви?

Учні можуть дійти висновку, що та спільнота, в якій вони живуть, не є громадою в повному сенсі цього поняття; що територіальна громада — явище часто формальне, існує тільки на папері, залишаючи байдужим більшість населення певної території.

- Крок 4.** Зверніть увагу на п. 8.3. **Історична довідка.** Прочитайте її з учнями і обговоріть за такими питаннями:
- Які найдавніші свідчення життя людей громадою ви можете пригадати?
  - Чи існували традиції громадського життя у стародавніх греків, слов’ян? В чому вони проявлялись?

- Яке значення мало життя в громаді для українців в умовах іноземного панування?
- Які традиції громадського життя наших предків дійшли до наших днів?

II. Коли населення стає громадою

Крок 1. Прочитайте разом з учнями п. 8.4. “Мовою документів”. Зверніть увагу учнів на те, що держава через відповідні закони створює умови і визначає засади існування місцевих громад, сприяє створенню органів самоврядування.

Запитайте:

- Чи достатньо лише законів для того, щоб самоврядування почало діяти, щоб мешканці даної території відчували себе громадою?
- Чи відчуваєте ви себе членами місцевої громади? Поясніть свою думку.
- Як ви думаєте, що ще, крім закону, потрібно для того, щоб населення певної території відчувало себе громадою?

Крок 2. Об’єднайте учнів в групи по 5–6 осіб і запропонуйте їм скласти перелік тих рис, почуттів, подій і явищ, за яких населення стає громадою. Порадьте учням ще раз переглянути п. 8.2. Відведіть на цю роботу в групах 5 хвилин. Поки учні працюють, приготуйте на аркуші паперу або на дошці заголовок:

“Населення стає громадою тоді, коли ...”

Крок 3. Перевірте роботу груп, вислуховуючи по черзі по одній пропозиції від кожної групи. Коротко записуйте зміст кожної запропонованої ідеї не нумеруючи, а позначаючи їх рисками (-). Поставте перед учнями умову, не повторювати думки, які вже висловили інші групи. Так продовжуйте роботу по колу, доки не закінчатся ідеї. Вчитель теж може доповнювати перелік, але за умови, що учні вже вичерпали свої пропозиції.

Крок 4. Перед класом тепер представлений результат спільної роботи груп. Обговоріть з учнями цей перелік, запитуючи:

- Чи всі погоджуються з даною точкою зору?
- Чи є заперечення, поправки?

Якщо заперечень немає, перетворюйте риси (—) на плюси (+). Якщо заперечення прийнято класом, ризику напроти даного пункту залишайте без змін.

Перелік, наприклад, може бути такий:

“Населення стає громадою тоді, коли ...”

- Всі мешканці є активними;
- Небайдужими до справ громади;
- Вболівають за спільну справу, як за свою особисту;
- Разом працюють;
- Охоче спілкуються між собою;
- Допмагають одне одному;
- Добре знають закони, свої права і обов’язки;
- Обговорюють проблеми разом;
- Організують спільне дозвілля;
- Плекають добрі традиції;
- Можуть самоорганізуватися, тощо...

Крок 5. Підводячи підсумки даного етапу заняття, запропонуйте учням висловитися щодо того, *які переваги дає життя в громаді*. (Для цього можете використати метод вільного мікрофону, коли кілька учнів висловлюються по черзі).

Наголосіть, що створений класом перелік дещо ідеалізований, але чим ближчим до нього є реальне життя, тим краще ідуть справи у мешканців громади, тому що вони є господарями свого життя і створюють його таким, яким хочуть його бачити. Таких людей важко ошукати, обмежити їхні права і інтереси.

III. Як спільна справа згуртовує громаду

Крок 1. Прочитайте разом з учнями п.8.5. Запитайте:

- Оцініть ступінь готовності мешканців двору до спільних справ.
- Чи справді потрібне будівництво дитячого майданчика?
- Як може громада використати допомогу тих людей, які запропонували зібрати гроші на будівництво?
- Чи буде впорядковане подвір’я корисним для всіх мешканців? Поясніть свою думку.

Крок 2. Об’єднайте учнів в 4 групи, дайте кожній групі по аркушу паперу (А1 або піваркуша) і кольорові фломастери. Запропонуйте групам намалювати проекти дитячого майданчика у дворі. Відведіть на цю роботу 5-7 хвилин. Після завершення малюнків розмістіть їх на дошці і попросіть представників груп презентувати свої проекти.

Крок 3. Почнемо “здійснювати” наші проекти. Поясніть учням, що будь-яку справу, перш ніж виконувати, необхідно спланувати. Зауважте, що в планах учні мають врахувати такі важливі моменти (запишіть ці питання на аркуші паперу і вивісьте на дошці як пам’ятку):

Де і яким чином можна дістати кошти?

Яких спеціалістів, яку техніку і які матеріали потрібно залучити, до кого звернутися з цього приводу?

Як організувати і до яких робіт залучити мешканців будинку, які погодяться прийти на толоку?

Тепер можете доручити групам скласти план дій для виконання своїх проектів і записати їх на половинках аркушів паперу. Нехай учні пофантазують – “звертаються” до будь-яких людей і інстанцій. Відведіть на цю роботу 5-7 хвилин і знову вислухайте презентації груп перед класом.

Крок 4. Обговоріть роботу класу:

- Чи була ця робота для вас корисною? Чим?
- Що ви навчились робити?
- Чи були у вас труднощі? Які?
- Чи легко було б вам насправді здійснити свій план? Поясніть.
- Чи згуртувала спільна праця мешканців будинку? Чому?
- Яким буде ставлення мешканців будинку (малих і дорослих) до нового майданчика? Чому ви так думаете?
- Чи можна мешканців, які працювали разом для досягнення спільної мети, назвати громадою? Поясніть свою думку.
- Яким стане життя людей, якщо в кожному дворі чи на вулиці мешканці будуть згуртовані, обізнані у місцевих справах, небайдужі і активні?

Що учні можуть робити далі ...

- Створіть ініціативні групи у своїх дворах, вулицях, мікрорайонах.
- Розвідайте, чи є у вашій місцевості діючі громади.
- Складіть анкету для опитування мешканців свого будинку з метою з’ясування проблем першочергової важливості, які потребують негайного вирішення.
- Складіть перелік справ, які могли б згуртувати мешканців вашої вулиці чи двору.
- Складіть плани вирішення таких справ і презентуйте їх перед мешканцями.

ЗАНЯТТЯ 9

ХТО СПРАВЖНІЙ ГОСПОДАР У МІСЦЕВІЙ ГРОМАДІ

В своїй хаті своя правда, і сила, і воля!

Тарас Шевченко

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що означає бути справжнім господарем;
- розповідати, які повноваження має місцева громада за законом;
- аналізувати інформацію, взяту з періодики, щоб з'ясувати, хто справжній господар в громаді;
- пропонувати своє вирішення проблем, пов'язаних з безгосподарністю.

Для заняття необхідно підготувати:

крейду і дошку, або фломастер і великий аркуш паперу з таблицею (дивись п. 9.4.);

текст повідомлень не переписувати, а лише пронумерувати або кількома словами відобразити зміст повідомлення;

за бажанням вчителя, матеріали місцевої преси для виконання завдання п. 9.4.

Як проводити заняття:

I. Що означає бути справжнім господарем

Крок 1. Попросіть учнів відповісти на запитання:

- Хто такий господар? Що означає бути справжнім господарем?
- Які риси мають бути притаманні справжньому господареві?
- Хто має бути господарем у місцевій територіальній громаді? Поясніть свою думку?
- Які документи, на вашу думку, мають врегульовувати можливість бути господарем?
- Наведіть відомі вам приклади, коли хтось поведився як господар.
- Чи легко бути господарем? Поясніть свою думку.

Крок 2. Зверніть увагу учнів на те, що господарем може бути як одна особа, так і група чи колектив людей, тобто громада. Господарське ставлення до землі, майна, власності формувалося у людей протягом тривалого часу, вдосконалювалося, закріплювалося в законах. Для того, щоб бути справжнім господарем, потрібний певний стан свідомості і набір певних людських якостей. Перш за все потрібно усвідомлювати свою відповідальність за все, що робиш. Відчуття господаря намагалися стерти із свідомості українців прихильники сталінського режиму: забирали землю, запроваджували колгоспи, винищували мільйони невинних людей в роки репресій, морили голодом. Справжній господар — людина самостійна, незалежна. Зробити з такої людини слухняного раба важко. Тому й знищено було в нашій історії мільйони справжніх господарів української землі.

Крок 3. Запитайте у учнів:

- Коли Україна стала незалежною державою?
- Чи означає цей факт початок відродження українського народу, як господаря своєї землі? Поясніть свою думку.

Крок 4. Наголосіть, що за роки незалежності в нашій державі було прийнято цілу низку законів. Серед них Основний Закон держави — Конституція України, закони “Про економічну самостійність України”, “Про місцеве самоврядування”.

II. Територіальна громада та місцеве самоврядування.

Крок 1. Запропонуйте учням виконати завдання:

- Прочитайте статтю 140 Конституції України (п. 9.1)
- Опираючись на її зміст, заповніть пропущені слова у текстових загадках.
- Як ви думаєте, чи достатньо закріпити права територіальних громад у законах, щоб ці громади стали справжніми господарями своєї землі? Поясніть свою думку.
- Що потрібно для того, щоб територіальні громади стали господарями на своїй території?

Крок 2. Запропонуйте учням розглянути схему “Склад місцевих рад” за статтею 141 Конституції України (п.9.2). Запитайте:

Хто, за даною схемою, є провідною силою місцевого самоврядування? Обґрунтуйте свою думку.

Крок 3. Попросіть учнів прочитати повноваження територіальних громад за статтею 143 Конституції України (п. 9.3). Запитайте:

- Які факти підтверджують, що територіальна громада є господарем на своїй території?

III. Хто бере участь у вирішенні справ місцевої громади

Крок 1. Повідомте учням, що зараз вони будуть працювати з матеріалами періодичної преси про події, що відбувалися на території місцевої громади (п. 9.4). (Добірку таких матеріалів вчитель може зробити і на основі місцевої преси). Розподіліть повідомлення з таблиці між парами, або малими групами з 3-4 осіб.

Крок 2. Попросіть учнів прочитати запропоновані їм повідомлення з преси і проаналізувати їх, відповідаючи на запитання:

- Про яку подію ви дізналися із повідомлення?
- Чи стосується дана подія життя місцевої громади?
- Позначте в колонках таблиці напроти вашого повідомлення тих, хто, на вашу думку, брав участь у вирішенні питань, пов'язаних з даною подією. (Підрахуйте кількість позначок по вашому повідомленню в горизонтальній колонці “Примітки 1”).
- Хто з учасників, на вашу думку, був найактивнішим?
- Чи співпрацювали органи місцевої влади з громадськістю? Свої відповіді обґрунтуйте.

Крок 3. Після завершення роботи в парах або малих групах закликайте весь клас до уваги і вислухайте відповіді всіх груп по черзі. За ходом їх виступів робіть позначки в таблиці на дошці або на великому аркуші паперу. Таким чином перед класом з'явиться картина загального аналізу ситуацій.

Крок 4. Запропонуйте учасникам заняття зробити висновки за допомогою запитань:

- Хто з учасників подій у місцевій громаді був найактивнішим? Підрахуйте кількість позначок для кожного учасника подій в нижній колонці “Примітки 2”).
- Чи означає це, що саме такі названі учасники подій і є справжніми господарями в місцевій громаді? Обґрунтуйте свою думку.
- Чи була робота для вас корисною? Для чого ми її виконували?

Що учні можуть робити далі ...

Попросіть учнів переглянути вдома матеріали місцевих газет і вибрати цікаві, на їхній погляд, ситуації:

- Які вказували б на те, хто господар в місцевій громаді.
- Які розповідали б про позитивне вирішення проблем місцевої громади.
- Які викривали б безгосподарну поведінку жителів місцевої громади чи органів влади.

Зробіть добірки таких статей у спеціальних папках.

Запропонуйте учням подумати і написати короткі твори-роздуми про те, як змінити ситуацію на краще: *“В такій ситуації я діяв би так ...”*

ЗАНЯТТЯ 10

ЯК НАМ ЗОРГАНІЗУВАТИСЯ В ГРОМАДІ

Де всі хочуть стернувати, там ніхто не попливе.

Норвезьке прислів'я

При згоді і малі справи виростають у великі, при розбіжностях і великі справи розпадаються.

Салюстрій

Після цього заняття учні зможуть:

- розповідати, що таке самоорганізація населення;
- пояснювати, як створюються і як діють органи самоорганізації населення;
- усвідомити важливість самоорганізації громади для вирішення місцевих проблем;
- потренуватися у створенні органу самоорганізації населення за місцем проживання.

Для заняття необхідно підготувати:

*5–6 аркушів паперу формату А3;
кілька кольорових маркерів, фломастерів;
аркуш паперу формату А1;
клейку стрічку;
крейду і дошку.*

Як проводити заняття:**I. Що таке самоорганізація**

Крок 1. Запропонуйте учням прочитати оповідання “Чудовий вечір” (п.10.1).

Крок 2. Обговоріть з учнями оповідання за такими запитаннями:

- Про що ви дізнались з оповідання?
- Чи було бажання влаштувати Новорічний вечір спільним?
- Хто з учнів, на ваш погляд, дав перший поштовх до організованих дій?
- Що він запропонував?
- Як розділилися обов’язки між учнями? Чи хтось застосовував тут примус?
- Чому всі були задоволені вечором? Висловіть свої думки.
- Хто помітив, чи згадувалось у оповіданні про класного керівника або інших дорослих?
- Хто організував і провів цей чудовий вечір?

Учні доходять до висновку, що герої оповідання організували все самі.

Крок 3. Оголосіть тему заняття і запитайте учнів, як вони розуміють значення слова “самоорганізація”. Висловлювання учнів коротко запишіть на аркуші паперу чи на дошці.

Крок 4. Об’єднайте учнів у малі групи з 5-6 осіб. Запропонуйте групам протягом 2 хвилин, користуючись ідеями, записаними на дошці, сформуванню визначення поняття “ограни самоорганізації” і записати їх фломастерами на аркушах паперу. Вислухайте презентації усіх груп. Вивісіть на дошку всі визначення, отримані від групи. Запропонуйте учням сформулювати спільне визначення, доповнюючи його ідеями з усіх представлених групами робіт. (Для цього зручно буде найкращі ідеї з представлених визначень при обговоренні підкреслювати червоним фломастером).

Крок 5. Зверніть увагу учасників заняття на рубрику **Словник-помічник (п. 10.2)**. Поросіть учнів порівняти свою роботу з визначенням, поданим у законі. Запитайте:

Якби ви писали текст закону, що б ви додали до цього визначення? Чому?

Обгрунтуйте свою думку.

Крок 6. Запропонуйте учасникам заняття попрацювати в парах з п. 10.3. Попросіть учнів вибрати з переліку те, що, на їхню думку, є формами самоорганізації, і обґрунтувати свій вибір. Обговоріть результати роботи за такими запитаннями:

- Що з переліку можна назвати формою самоорганізації? Чому?
- В чому полягають відмінності між формами самоорганізації населення і випадковими об'єднаннями людей?

II. Як створюються і як діють органи самоорганізації населення

Крок 1. Об'єднайте учнів в групи по 5–6 осіб. Попросіть їх уважно прочитати п. 10.4. “Мовою документів”.

Крок 2. Запропонуйте групам попрацювати з текстом і знайти відповіді на такі запитання:

- Хто дає дозвіл на створення органу самоорганізації населення?
- Хто створює органи самоорганізації населення?
- Назвіть види органів самоорганізації населення.
- За рахунок яких коштів і майна існують органи самоорганізації?
- Де і на якій основі створюються органи самоорганізації населення?
- Перед ким звітують, відповідальні і ким контролюються органи самоорганізації?
- Як діють органи самоорганізації, коли потрібно вирішити питання, що виходить за межі їхньої компетенції (повноважень)?
- Чим загальні збори громадян відрізняються від інших видів самоорганізації населення?
- Як повинні діяти громадяни, якщо хочуть вирішити питання незаплановане органами місцевого самоврядування?

Крок 3. Організуйте контроль виконання вправи по колу. Кожна група має право по черзі відповісти тільки на одне запитання. Якщо відповідь неправильна, питання переходить до наступної групи. Робота продовжується, доки не закінчаться запитання.

Крок 4. (Якщо час дозволяє) Запропонуйте учням потренуватися в умінні встановлювати відповідність понять і явищ, виконавши вправу п. 10.5.

III. Чому для вирішення місцевих проблем важлива самоорганізація громади

Крок 1. Запропонуйте учням міні-дискусію на тему “*Самоорганізація громади важлива для вирішення місцевих проблем*”. Запишіть її на дошці чи аркуші паперу.

Спочатку попросіть учнів, працюючи в парах і обговорюючи це питання, за 2 хвилини скласти і записати на аркуші паперу по два аргументи на підтримку названого твердження і два проти нього.

Крок 2. Попросіть учнів визначитися щодо власної позиції з цього питання. Для цього в трьох кутах класної кімнати розмістіть таблички з написами: ПІДТРИМУЮ, НЕ ПІДТРИМУЮ, НЕ МОЖУ ВИЗНАЧИТИСЯ. В різних кутах класу сформується групи учнів. Запропонуйте “однодумцям” обговорити їхню позицію і за 3 хвилини виробити і записати на аркуші паперу по 3 аргументи на підтримку своєї групової позиції. Кожна група доручає одному із своїх членів представити позицію групи. (Наприклад: “*Ми вважаємо, що самоорганізація громади для вирішення місцевих проблем важлива, тому що... 1, 2, 3; Нам важко визначитися, тому що ... 1, 2, 3*”)*

Крок 3. Після виступів всіх груп запитайте:

- Позиція якої групи, на вашу думку, була найбільш переконливою? Чому?
- Хто хоче змінити свою позицію в результаті обговорення? Чому?
- Зробіть загальний висновок: Чи потрібно створення органів самоорганізації населення і для чого?

IV. Створимо орган самоорганізації населення за місцем проживання

Крок 1. Зверніться до учнів з такими словами:

Уявіть собі, що ви дорослі мешканці вашої вулиці (досягли 18 років і старші).

Ви хочете зробити життя на вашій вулиці кращим.

Для цього ви вирішили створити орган самоорганізації населення вашої вулиці.

Що вам для цього потрібно знати?

* В літературі цей метод називають “Займи позицію”.

(Вислухайте кілька ідей учнів. Серед них можуть бути, наприклад, такі:

- Які проблеми є в нашому районі;
- Вимоги закону щодо створення таких органів;
- Чи існують в інших районах подібні органи і як вони працюють?

Якщо учні відчувають складність, підштовхніть їх до цих питань).

Крок 2. Залежно від кількості висловлених ідей складіть і запишіть на дошці або аркуші паперу план дій. Наприклад:

- Скласти перелік справ, які необхідно зробити;
- Звернутися до тексту закону;
- Познайомитись з досвідом інших громад вулиць.

Крок 3. Попросіть учнів прочитати **п. 10.6** і продовжити перелік, якщо вони хочуть що-небудь додати. Працюючи в групах по 5-6 осіб, учні обирають по одній проблемі, яку вони б хотіли вирішити в своєму уявному мікрорайоні.

Запропонуйте їм шляхом простого голосування вибрати одну проблему серед запропонованих.

Крок 4. Запропонуйте учням виконати завдання “**Перші кроки**” (**п. 10.7**).

Крок 5. Зверніть увагу учнів на вимоги Закону “Про органи самоорганізації населення” (**п. 10.8**). Розподіліть наступні завдання між групами:

- Придумайте назву для свого органу самоорганізації;
- Визначте завдання і напрями діяльності;
- Запишіть зразки прав і обов’язків членів органу самоорганізації;
- Визначте строк повноважень вашої організації.

Вислухайте презентацію роботи груп. Привітайте усіх з першою спробою створити орган самоорганізації населення.

Крок 6. Зауважте, що насправді процедура створення органу самоорганізації дещо складніша і передбачає більше різних кроків. Запропонуйте учням завдання **п. 10.9**. Роботу з текстом можна провести так: попросіть учнів послідовно прочитати по одному кроку **створення органів самоорганізації населення**. Це ще й вправа на уважність, оскільки всі кроки перемішані і позначені номерами в дужках.

Запитайте:

- Які відчуття виникли у вас при виконанні цієї вправи?
- Як ви думаєте, чому процедура створення органів самоорганізації населення досить складна?

- Що потрібно знати, щоб зорганізуватися в місцевій громаді?

Що учні можуть робити далі ...

- Поцікавтесь, чи є у вашій громаді, вашому мікрорайоні, селищі, вулиці, будинку органи самоорганізації населення. Для цього разом з учителем здійсніть поїздку до місцевої ради.
- Довідайтесь, чи існують подібні органи у сусідніх громадах. Якщо існують, спробуйте ознайомитися з досвідом їхньої роботи.
- Знайдіть відомості про подібні органи самоорганізації населення в пресі, книжках, Інтернеті. Підготуйте повідомлення і розкажіть про свої дослідження перед класом.
- Підготуйте інформацію для дорослих мешканців вашого мікрорайону, вулиці, будинку у вигляді стіннівки чи в іншій формі. Можливо, ваша інформація наштовхне мешканців вашої громади на добрі ідеї щодо того, як змінити життя на краще.

ЗАНЯТТЯ 11

МОЇ КОШТИ, НАШІ КОШТИ...

Копійка гривну береже.

Копійка любить щоб її лічили.

Хто не береже копійки, той сам не вартий гривні.

Українські народні прислів'я та приказки

*Старайся бути розумним, а не багатим: багатства
можна позбутися, розум завжди залишиться з тобою.*

Езон

*Коли щось дуже хочеться придбати, а грошей не вистачає,
то є дві альтернативи: чекати поки перехочеться, або йти
позичати гроші. Та пам'ятай — найкращий спосіб зіпсувати
тосунки — стати позичальником.*

З народної мудрості

Після цього заняття учні зможуть:

- орієнтуватися в поняттях і розповідати про те, що таке кошти, бюджет, податки;

- пояснювати, як працює механізм фінансування в громаді;
- визначати першочергові потреби щодо розподілу коштів;
- планувати власні доходи і витрати та визначитися щодо проблеми планування бюджету громади.

Для заняття необхідно підготувати:

*4 великих аркуші паперу;
маркери;
клейку стрічку.*

Як проводити заняття:

**I. Звідки беруться
і на що витрачаються кошти**

Крок 1. Попросіть учнів прочитати тему заняття і запитайте:

- Чи всі слова теми вам знайомі?
- Поясніть, що таке кошти? Чи це тільки гроші, чи ще що-небудь?

Підведіть учнів до висновку, що кошти, це гроші та інші цінності, які мають вартість і можуть бути використані, як засоби для існування – цінні папери, дорогоцінні метали тощо.

Крок 2. Зверніться до учнів з такими словами:

**Уявіть собі, що ви знайшли скарб.
Пофантазуйте, що є в цьому скарбі?**

За законом скарб належить державі, а тому, хто його знайшов, держава виплачує гроші у розмірі 25% вартості скарбу. Вам дуже пощастило! Скажіть, на що ви потратите ці гроші?

Запишіть на дошці, або на аркуші паперу всі пропозиції, які висловлять учні. Обговоріть з учнями цей перелік, запитайте у них:

- Подивіться на перелік і скажіть, чому ви вирішили потратити свої гроші саме на це?
- Подумайте, про які важливі чи необхідні витрати ви забули? Чому?
- Уявіть собі, що ви вже дорослі. На що ще вам доведеться витратити гроші? Доповніть перелік.

Допишіть до переліку всі додаткові пропозиції учнів. Вчитель також може брати участь у доповненні переліку.

Крок 3. Запропонуйте учням збудувати піраміду витрат (п. 11.1).

Для цього об'єднайте учнів в групи по 5–6 осіб і попросіть їх переглянути створений ними на дошці перелік витрат, вибрати з них ті, які є *життєво необхідними, важливими і другорядними*, і вписати їх у відповідну “сходінку” піраміди. Піраміди добре намалювати на половині великого аркуша паперу фломастером. Дайте на це 3–4 хвилини.

- Крок 4.** Попросіть учнів презентувати свої піраміди і вивісити їх на дошці. Обговоріть роботу груп за такими питаннями:
- Чи є на дошці схожі піраміди? Чому вони схожі?
  - Чи є відмінності в роботах? Чому?
  - Для чого ви виконували цю роботу?

Учні у більшості своїй розуміють, які витрати є життєво важливими. Тому піраміди будуть схожими. Відмінність пояснюється тим, що всі люди різні, так само різними можуть бути і їхні інтереси.

Крок 5. Зверніться до учнів з такими словами:

Мало кому в житті щастить знайти скарб.

Подумайте і скажіть, звідки люди, звичайно, отримують кошти.

Попросіть учнів, працюючи в групах, створити перелік того, звідки люди отримують кошти. Дайте на це 1–2 хвилини. По завершенні роботи запропонуйте групам по черзі називати по одному джерелу прибутку не повторюючи того, що вже названо. На аркуші має бути заготована таблиця на 4 колонки, назви яких вчитель навмисно відразу не записує. Таблиця має виглядати так:

ПРИБУТКИ			
<i>Постійні</i>	<i>Заплановані</i>	<i>Тимчасові</i>	<i>Випадкові</i>
1.			
2.			
3.			
...			

Записуйте на аркуші паперу всі пропозиції груп в колонки. Продовжуйте роботу, поки не закінчатся ідеї*.

Коли ідеї у груп вичерпаються, попросіть учнів прочитати додаток 11.2 і запитайте:

- Про які ще джерела прибутків ви дізналися із запропонованого переліку?

Доповніть перелік на дошці тими джерелами прибутків, які назвуть учні. Деякі прибутки може назвати і вчитель. Обговоріть з учнями зміст таблиці за такими питаннями:

*В літературі цей метод називають “Коло ідей”.

- Подумайте, чому, перелік прибутків розміщено саме так, в колонках?
- В чому різниця між колонками таблиці?
- В чому різниця, наприклад, між виграшем в лотереї та зарплатнею?
- Чим схожі прибутки, перелічені в одній колонці?
- Як би ви назвали ці колонки таблиці?

Запишіть назви колонок.

Крок 6. Підведіть підсумки даного етапу заняття. Для цього запитайте:

- Які два важливі поняття фінансового життя вашої сім'ї ми обговорювали? (Прибутки і витрати).
- Що нового ви взнали, виконуючи завдання?
- Для чого ми виконували ці завдання?

II. Звідки надходять кошти до місцевого самоврядування

Крок 1. Запропонуйте учасникам заняття прочитати п. 11.3 і запитайте:

- Що таке бюджет?
- Що таке податки?
- Завдяки чому великою мірою формується бюджет?
- Які бувають податки?
- Як ви думаєте, чи потрібно сплачувати податки? Для чого це потрібно? Поясніть.

Крок 2. Попросіть учасників заняття прочитати п. 11.4. і запитайте, звідки надходять кошти до місцевого самоврядування?

Крок 3. Розгляньте схему в п. 11.6 і обговоріть її за такими запитаннями:

- Як ви думаєте, що зображено на схемі?
- Яке слово ви б написали на стрілках, спрямованих до центру? (*Податки*).
- Поміркуйте, що одержують за рахунок бюджету місцевої громади ті, хто сплачує податки?
- Що б ви написали на стрілках, що ідуть від центру в кожному конкретному випадку?
- Висловіть свою думку з приводу того, на що має витрачати кошти місцева територіальна громада, щоб її мешканцям жилося добре (*Вислухайте якнайбільше міркувань учнів*).
- Чи зможуть органи місцевого самоврядування здійснити ці витрати, якщо мешканці місцевих громад будуть

ухилитися від сплати податків, не дбатимуть про наповнення місцевого бюджету? Обґрунтуйте свою думку.

- Прочитайте словникову інформацію в п. 11.5 і скажіть якими ще можуть бути джерела поповнення місцевого бюджету.
- Які ви можете навести приклади такого вкладання коштів?

III. Як спланувати сімейний бюджет

- Крок 1.** Запропонуйте учням, знаючи, що таке бюджет, сформулювати поняття сімейного бюджету (Наприклад: *Сімейний бюджет — це сукупність доходів та витрат сім'ї. Основа економічного життя родини.*)
- Крок 2.** Об'єднайте учнів в малі групи по 5-6 осіб. Запропонуйте їм уявити себе сім'єю і розподілити ролі, наприклад, тато, мама, син, дочка, бабуся, дідусь або інші. Попросіть кожного учасника пофантазувати: придумати свій вік, заняття, розміри можливих прибутків і узгодити усе це між учасниками групи. Зверніть увагу на п.11. 7. Ви можете у запропоновану вправу вставити, ті цифри, які будуть показувати ціни і прибутки людей у той час, коли відбуватиметься урок, або, для прикладу, задовольнитися тими цифрами, які подані у вправі.
- Крок 3.** Дайте завдання учням підрахувати загальну уявну суму коштів, що одержує “їхня сім'я”.
- Крок 4.** Запропонуйте групам скласти приблизний сімейний бюджет на місяць. Учні можуть використовувати п.п. 11.1 та 11.2 як допоміжні. Дайте на виконання завдання 5-7 хвилин.
- Крок 5.** Попросіть учнів презентувати їхню роботу в групах. Обговорить результати роботи за такими питаннями:
- Чи легким було для вас завдання? Чому так і чому ні?
  - Чи вистачило “вашій сім'ї” коштів на всі потреби на місяць? (Звичайно, якщо уявити, що сім'я не купує одягу, меблів, посуду...)
  - Уявіть, що всі доходи вже розподілено, а дуже хочеться мати комп'ютер? Знайдіть варіанти виходу з даної ситуації.
  - Якими способами ви б спробували поповнити бюджет сім'ї?
  - Як ви гадаєте, економія — це прибуток?
  - На чому і як ви б спробували зекономити?
  - Яку роль можуть відігравати діти у поповненні сімейного бюджету?

Крок 6. Для підведення підсумків заняття запитайте:

- Чи існує зв'язок між умінням планувати бюджет сім'ї та бюджет громади?
- Що спільного і що відмінного є в цих двох справах?
- Як ви розумієте сенс твердження, що кожний мешканець громади має ставитися до спільних коштів, як до своїх?

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням завдання:

Поцікавтесь прибутками і витратами у своїй власній родині. Запропонуйте батькам разом з дітьми спланувати сімейний бюджет. За допомогою старших довідайтесь про бюджет місцевої громади. Подумайте, що можете зробити ви для його поповнення.

ЗАНЯТТЯ 12

ЯК Я МОЖУ ВПЛИВАТИ НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Трагедія людства в полягає в тому, що воно розв'язує проблеми Космосу, не розв'язавши ще земних проблем.

Джон Стейнбек

Кращий спосіб позбутися проблеми — вирішити її.

Брендан Франсіс

Незнання ніколи не вирішує проблеми.

Бенджамін Дізраелі

І малими ділами можна заслужити милість Божу.

Володимир Мономах

Після цього заняття учні зможуть:

- визначати і аналізувати проблеми місцевої громади;
- пояснювати, які права і можливості за законом мають громадяни для вирішення місцевих проблем;
- створювати план дій для вирішення проблем;
- діяти своїми силами та ініціювати дії влади та місцевого самоврядування для вирішення проблем місцевої громади.

Для заняття необхідно підготувати:

5-6 великих аркушів паперу (можна використати рулон дешових шпалер чи обгортковий папір); різнокольорові фломастери (5-6 комплектів);

пачки невеличких папірців чотирьох кольорів з клейким краєм або звичайні папірці невеликого формату (наприклад 6 на 6 см) і канцелярський клей; клейку стрічку; три невеликих стрічки або аркуші паперу для жеребкування.

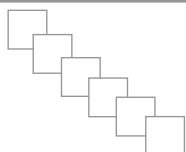
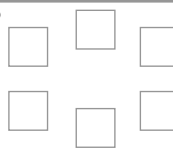

Як проводити заняття:

I. Проблеми місцевої громади

- Крок 1.** Зверніть увагу учнів на те, що у людей завжди є проблеми, у кожного свої. Проблеми в громаді також існують. Такі проблеми торкаються інтересів багатьох різних людей. Мешканцям місцевої громади потрібно їх вирішувати.
- Крок 2.** Попросіть учнів ознайомитися з описом життя в селищі Далекому (п.12.1).
- Крок 3.** Запропонуйте групі учнів-добровольців (3-4 особи) намалювати на аркуші паперу чи дошці план селища та його околиць.
- Крок 4.** Об'єднайте решту класу в групи по 5-6 осіб і запитайте:
  - Чи існують, на ваш погляд, проблеми у місцевої громади селища Далекого?
  - Чи легко жити в такому селищі?
- Крок 5.** Запропонуйте опрацювати проблеми селища Далекого за допомогою МЕТАПЛАНУ*.

Роздайте кожній групі великий аркуш паперу, попросіть розкреслити його на чотири частини за зразком п.12.2 і у верхній частині записати тему МЕТАПЛАНУ —

ПРОБЛЕМИ СЕЛИЩА ДАЛЕКОГО

<p>1. Існуючі проблеми (Реальний стан речей)</p> 	<p>3. Як повинно бути?</p>
<p>2. Чому існують ці проблеми? (Причини)</p> 	<p>4. Як вирішити проблеми? (Пропозиції)</p>

* Метод “МЕТАПЛАН” це метод аналізу ситуації, обміну думками і збирання інформації щодо певного питання. Характерний він тим, що учасники групи не можуть сперечатися під час роботи. Учасники групи мало розмовляють і пишуть відповіді індивідуально на невеликих клейких листочках, що не дає змоги писати багато, а вимагає короткого і точного формулювання думки. Однак учні слідкують, щоб думки не повторювалися.

Роздайте всім групам невеличкі пачки папірців чотирьох кольорів з клейким краєм. Попросіть кожну групу попрацювати над чотирма частинами свого МЕТАПЛАНУ по черзі. Поясніть, що всі учасники груп можуть записувати на маленьких аркушиках свої відповіді на завдання і наклеювати їх в певній частині таблиці, слідкуючи, щоб записи не повторювалися. Можна застосувати фантазію у художньо-естетичному оформленні свого плакату (наприклад, як на зразку).

Крок 6. Після завершення роботи запропонуйте групам по черзі презентувати свої варіанти МЕТАПЛАНУ перед класом.

Крок 7. Запитайте у учнів:

- Що ви відчували, коли виконували завдання?
- Для чого ми робили цю роботу?
- Чого ви навчилися, виконуючи таку роботу?

II. Як мешканці громади можуть впливати на вирішення місцевих проблем

Крок 1. Запропонуйте учням переглянути першу і останню частини їхніх МЕТАПЛАНІВ і запитайте:

- Від кого залежить вирішення проблем даного селища?
- Як ви думаєте, чи можуть мешканці місцевої громади вирішити названі проблеми?
- Що з переліку проблем мешканці громади можуть вирішити самі?
- З якими питаннями їм доведеться звернутися до влади?

Крок 2. Попросіть учнів ознайомитись з уривками із Закону України “Про звернення громадян” п.12.3.

Крок 3. Запропонуйте трьом учням вголос прочитати інформацію із рубрики “Словник-помічник” п.12.4.

Крок 4. Об’єднайте учнів у три групи. Напишіть на невеликих стрічках паперу слова: **скарга, заява, пропозиція** і запропонуйте представникам від груп витягнути жеребок. Попросіть учнів вибрати для своєї групи одну з названих проблем селища Далекого, з приводу якої вони будуть звертатися до влади у вибраній жеребкуванням формі.

Крок 5. «Попросіть учнів пофантазувати, до кого конкретно з представників органів влади, чи підприємців вони хотіли б звернутися з вимогами (придумати йому ім’я, посаду тощо, або взяти за приклад реальних

людей). Попросіть учнів написати звернення до влади, згідно з вимогами статті 5 Закону України “Про звернення громадян” п.12.5.

Крок 6. Вислухайте презентації робіт кожної групи перед класом і запитайте:

- Чия презентація, на ваш погляд була найбільш успішною? Чому?
- Чи легко вам було працювати?
- Чого ви навчились, виконуючи це завдання?
- Чим може бути корисний такий досвід? Для чого він вам може знадобитися?
- Що ви зможете розповісти своїм батькам і сусідам? Чим вони можуть допомогти вам?

Якщо час дозволяє:

Крок 7. Попросіть учнів повернутися в ті групи, в яких вони починали працювати над МЕТАПЛАНОМ і зверніться до них з таким завданням:

Уявімо собі, що звернення до влади і власні зусилля мешканців селища Далекого дали позитивні результати. Візьміть аркуш паперу і намалюйте, як буде виглядати селище Далеке через 5 років. Використовуйте інформацію з останнього розділу ваших МЕТАПЛАНІВ. Для малюнків можна використати зворотню сторону аркушів МЕТАПЛАНІВ.

Якщо часу не залишилось, таке завдання можна запропонувати учням зробити вдома індивідуально або парами.

Після закінчення роботи попросіть учнів презентувати свої малюнки. Порівняйте малюнки учнів з тим, що був зроблений на початку заняття.

Запитайте:

- Які суттєві зміни відбулися в житті селища Далекого?
- Завдяки чому відбулися такі зміни?
- Як ви можете впливати на вирішення проблем місцевої громади?

Що учні можуть робити далі ...

- Намалюйте схему вашого мікрорайону чи селища.
- Визначте, які проблеми існують на території вашої місцевої громади.
- Складіть МЕТАПЛАН.
- Подумайте, що ви зможете зробити своїми силами.
- З якими питаннями ви звернетесь до органів влади і місцевого самоврядування.

ЗАНЯТТЯ 13

ЗРОБИ СВІЙ ВИБІР САМ

Все, що робиш, треба робити добре.

Френсіс Бекон

Дія є найбільш виразним розкриттям людини.

Гегель

Більше думай, а тоді вирішуй. Спіши повільно!

Не за обличчя судить, а за серце.

Роби те, до чого народжений, будь справедливий і миролюбний громадянин, і досить із тебе.

Григорій Сковорода

Після цього заняття учні зможуть:

- виробляти критерії оцінки якостей представників органів влади;
- розповідати про принципи і правила справедливих виборів;
- розмірковувати про важливість уміння обирати представників до органів влади;
- давати оцінку діяльності представників влади.

Для заняття необхідно підготувати:

2–3 великих аркуші паперу;

фломастери або крейду;

дошку;

клейку стрічку і ножиці

Як проводити заняття:

I. Чому важливо вміти робити вибір

Крок 1. Візьміть в руку який-небудь предмет – м'ячик, фломастер і поясніть, що це – “уявний мікрофон”. Попрошіть учнів розповісти кількома реченнями (коротко) про один пам'ятний епізод з їхнього життя, коли їм довелося робити вибір. Той, хто розповідає, тримає “мікрофон” в руці, а закінчивши розповідь, передає його сусіду. Так “мікрофон” передається, поки не висловляться всі учасники заняття*.

* В методичній літературі цей метод називається “Уявний мікрофон”.

Крок 2. Запитайте в учнів:

- Що ви відчували, коли розповідали про свій вибір?
- Чи завжди легко зробити вибір? Від чого це залежить?
- Як зроблений вибір може вплинути на ваше життя?
- Чи є у вашому житті щось таке, чого ви не вибирали? Що це?
- Для чого ми робили цю вправу?

Оголосіть тему заняття.

II. Як зробити вибір

Крок 1. Попросіть учнів уявити, що їм запропонували вибрати цукерку з вази, де лежать цукерки різних видів.

- Якими міркуваннями ви будете керуватись, роблячи свій вибір?

Учні можуть відповісти, що вибираючи солодощі, вони, звичайно, не замислювались над причиною свого вибору, а керувалися певним досвідом (їли таку цукерку раніше), цікавістю, бажанням скоштувати чогось смачненького і нового, якого ще не коштував.

Крок 2. Об'єднайте учнів в групи по 4-6 осіб. Запропонуйте учням проаналізувати те, як ми робимо свій вибір, чим керуємось. Сформулюйте завдання так:

- Оцініть цукерку трьома ступенями якості: дуже добра, добра, не дуже добра.
- Спробуйте визначити, за якими ознаками ви будете оцінювати цукерки (Критеріями оцінки, наприклад може бути: смак, складники, зовнішній вигляд).
- Заповніть таблицьку (п.13.1).
- Презентуйте свою роботу перед класом.

Крок 3. Запитайте:

- Чому саме такі критерії ви вибрали для оцінювання?
- Чи легко вам було оцінювати за такими критеріями? Чому так і чому ні?
- Вибір цукерки — це, на вашу думку, складний чи простий вибір? Чому ви так думаєте?
- Що ви відчували виконуючи цю роботу?
- Чи була така робота корисною? Чого ви навчилися, виконуючи її?
- Для чого ми робили цю вправу?

III. Яким має бути представник до органів влади та місцевого самоврядування

Крок 1. Зверніть увагу учнів на те, що часто нам доводиться робити вибір, від якого залежить життя, доля, майбутнє

багатьох людей. Таким важливим кроком, наприклад, є вибори представників до органів влади та місцевого самоврядування. Обираючи депутатів до Рад різного рівня, ми передаємо їм повноваження діяти від нашого імені і в наших інтересах. Якою ж має бути людина, котрій ми довіримо таке важливе завдання?

Крок 2. Попросіть учнів назвати критерії, за якими вони б обирали майбутнього депутата міської (селищної) Ради. Запишіть усі пропозиції учнів на дошці. Обговоріть кожну пропозицію з учнями. Допоможіть учням лаконічно сформулювати їхні думки. *(В результаті буде створено перелік критеріїв, наприклад: зовнішність, освіта, вміння спілкуватися, риси характеру, професійні якості, моральні якості тощо.)* Відберіть разом з учнями 3-4 критерії, які, на їхню думку, є головними.

Крок 3. Запропонуйте учням заповнити табличку (п.13.2) і презентувати роботу груп перед класом.

Крок 4. Запитайте:

- Вибір депутата — це, на вашу думку, простий чи складний вибір? Чому?
- Які почуття викликала ця робота? Чому?
- Чого ви навчилися, виконуючи цю справу?

IV. За якими правилами і принципами обирають представників до органів влади (депутатів)

Крок 1. Зверніть увагу учнів на те, що вибори представників до органів влади — депутатів відбуваються за певними принципами і правилами. Щоб зрозуміти це, запропонуйте учням виконати справу з уявними ситуаціями стосовно виборів старости класу. Сформулюйте завдання так:

- Ознайомтесь з уявними ситуаціями стосовно виборів старости класу (п.13.3).
- Обговоріть їх в парах і скажіть, що, на ваш погляд, в них не так?
- Чи вважаєте ви такі вибори справедливими? Обґрунтуйте свою думку.
- Як, на ваш погляд, повинні виглядати справедливі вибори?

Крок 2. Запропонуйте учням, на підставі обговорення сформулювати правила, принципи, за яких кожен зможе здійснити своє право вибору? Вислухайте різні

пропозиції, виробіть спільний перелік принципів і правил виборів, запишіть результати роботи на дошці або аркуші паперу.

Крок 3. Попросіть учнів ознайомитися з документами (п.п. 13.4 – 13.5) і відповісти на запитання:

- На основі чого відбуваються вибори в Україні?
- Що таке загальне виборче право?
- Як забезпечується рівність громадян у здійсненні виборчого права?
- Що таке пряме виборче право?
- Як здійснюються вільні вибори?
- В чому полягає таємність голосування?
- Чи дозволяється передача права голосу іншим особам?
- Хто може бути обраний депутатом місцевої ради?

Крок 4. Запропонуйте учням порівняти принципи і правила проведення виборів, які містяться в українському законодавстві, з тими правилами, список яких створили учні. Порадьте учням переглянути інформацію з розділу Словник-помічник (п.13.6). Запитайте:

- Який перелік правил більш повний?
- Які доповнення до свого списку ви внесете із законів України?
- Що нового ви взнали про правила проведення виборів?
- Для чого ми робили ці вправи і порівняння?
- Де цей досвід може вам знадобитися?

Крок 5. Попросіть учнів зробити висновки про те, чому важливо і корисно знати за якими правилами і критеріями потрібно обирати представників органів влади та місцевого самоврядування.

Що учні можуть робити далі ...

Запропонуйте учням виконати такі завдання:

- Довідатися, хто представляє ваш район у міській раді.
- Розпитати дорослих та іншими способами взнати про ділові якості вашого депутата.
- Оцінити діяльність представника вашого району за певними критеріями (скористайтесь даними роботи над таблицею п. 13.2).
- Розповісти про ваші дослідження і спостереження перед класом.

ЗАНЯТТЯ 14

ДЕПУТАТ У МІСЦЕВІЙ ГРОМАДІ

*Велич деяких справ полягає не стільки у їх розмірах,
скільки у їх своєчасності.*

Сенека-молодший

*Кожна невиконана обіцянка — це безводна хмарина,
не нагострена шабля і безплідне дерево.*

Ас-Самарканді Мухаммед ібн Алі

Великі обіцянки зменшують довіру.

Горацій

Хто менше обіцяє, той більше виконує.

Жан-Жак Руссо

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, хто такий депутат і яку роль він відіграє у місцевій громаді;
- розповідати про те, що може зробити депутат для місцевої громади;
- перелічувати життєві ситуації, в яких можна розраховувати на допомогу депутата місцевої громади;
- звертатися до депутата місцевої ради з пропозиціями щодо покращення справ у громаді.

Для заняття необхідно підготувати:

*папір формату А 3 5–6 аркушів;
3-6 кольорових маркерів;
клейку стрічку;
крейду і дошку.*

Як проводити заняття:

I. Хто такий депутат і яку роль він відіграє у місцевій громаді

Крок 1. Запропонуйте учням ознайомитися з п.14.1. Обговоріть ситуацію за такими запитаннями:

- Спробуйте згадатися, яке рішення знайшли учні?
- Якими мають бути представники класу для зустрічі з директором?
- Як ви думаєте, що саме доручив клас своїм обранцям?

- Які вимоги можуть відстоювати учні-делегати?
- Чи могли б ці учні-делегати відстоювати інтереси іншого класу? Поясніть свою думку.

Крок 2. Оголосіть тему заняття. Зверніть увагу учнів на рубрику **Словник-помічник (п. 14.2)**. Запропонуйте учням порівняти зміст понять *делегат* і *депутат*. Запитайте:

- Чи бачите ви суттєві відмінності між цими поняттями? Якщо “так”, то які?
- Чиї повноваження є більш тривалими? Чому ви так думаєте?

Крок 3. Об’єднайте учнів у три групи. Запропонуйте групам прочитати **п. 14.3**. Розподіліть між ними запитання по одному для кожної групи (питання зручно написати на аркушах формату А 3 і роздати групам):

- Для чого потрібна представницька влада?
- Яким чином і від кого депутат одержує владні повноваження?
- Про які **основні** права і обов’язки депутата місцевої ради ви дізнались?

Попросіть кожну групу підготувати коротку і чітку відповідь на своє запитання так, щоб кожний учень в групі міг чітко відтворити її. Групи записують свої відповіді на аркушах з запитанням.

Після завершення роботи всі аркуші з відповідями вивішуються на дошку і презентуються представниками груп.

II. Що може зробити депутат для місцевої громади

Крок 1. Організуйте роботу учнів з переліком справ депутата місцевої ради (**п.14.5**) таким чином.

Спочатку учні працюватимуть в парах. Вони виконують завдання до переліку:

Вибрати з переліку справ ті, які може вирішувати депутат місцевої ради. Обґрунтувати свій вибір.

(Учні можуть використовувати матеріали **п. 14.3** “Права і обов’язки депутата” та **п. 14.4**).

Потім пари об’єднуються в четвірки і обговорюють свій вибір, проводять деякі корективи. Після цього четвірки об’єднуються у вісімки. Після такого потрібного обговорення кожна вісімка доручає одному з своїх учасників представити результати роботи групи.*

*В літературі цей метод називається “2–4 — всі разом”.

Крок 2. Після представлення результатів запитайте:

- Чи були в переліку справи, які не може вирішувати депутат місцевої ради?
- Які саме це справи?
- Поясніть, чому він не може займатися такими справами?
- Чим керується депутат у своїй діяльності: законами, рішеннями місцевої ради, законними інтересами виборців?

Якщо час дозволяє

Крок 3. Запропонуйте учням познайомитись із ситуацією, описаною в п.14.6. Проаналізуйте обіцянки новообраного депутата.

Чи все, що він обіцяв, він зможе здійснити?

Що він справді зможе зробити і яким шляхом?

Зверніть увагу на епіграфи до заняття. Як їхній зміст перегукується із змістом описаної ситуації?

III. Як депутат і місцева громада можуть змінити життя на краще

Крок 1. Зверніться до учнів з такими словами: *“Місцева громада на своїй території є повноправним господарем. Депутат від місцевої громади в раді – особа повноважна. Він поєднує в собі делеговану владу всіх виборців, які його підтримали. Однак, наявність депутата не означає, що мешканці місцевої громади, делегувавши йому владу, можуть тепер спокійно спостерігати зі сторони, як він буде захищати їхні інтереси”.*

Крок 2. Запитайте:

- Якими мають бути стосунки між місцевою громадою і депутатом місцевої ради?
- Від чого залежать зміни життя в громаді на краще?
- Які риси мають бути притаманні депутату та мешканцям громади, щоб їхнє життя змінилося на краще?

Підведіть учнів до висновків про те, що лише у співпраці громади і депутата можливо досягти успіху; що такі риси, як активність, небайдужість, ініціативність, уважність, впевненість у силі закону, наполегливість допоможуть мешканцям громади відстоювати свої інтереси, змінювати життя на краще.

Крок 3. Запропонуйте учням потренуватися у спільному вирішенні проблеми місцевої громади. Для цього на невеликих аркушах або стрічках паперу напишіть кілька прикладів проблем місцевої громади. Об'єднайте клас в малі групи по 4-5 осіб і запропонуйте представникам груп або окремим учням (якщо це індивідуальна робота) витягнути жеребки. Проблеми може підготувати сам вчитель, виходячи з місцевих умов. Ось кілька проблем для прикладу:

- Перетворення дитячого майданчика у дворі на автостоянку і мийку машин (*Скарга*);
- Ліквідація лінії трамваю, як малоприбуткового виду транспорту, на якому їздять переважно пенсіонери і студенти (*Заява*);
- Безконтрольне вирубування зелених насаджень в мікрорайоні (*Вимога*);
- Відсутність спортивного майданчика в мікрорайоні (*Пропозиція*);
- Невпорядкованість смітника і нерегулярне вивезення сміття (*Зауваження*);
- Протікає дах в комунальному будинку, який потребує капітального ремонту (*Прохання*).

Зверніть увагу учнів на допоміжні матеріали п.п. 14.7 та 14.8. Відведіть на цю роботу 15–20 хвилин. Якщо час заняття не дозволяє зробити цю роботу в класі, запропонуйте виконати її вдома і презентувати на наступному занятті.

Крок 4. Після презентації практичних робіт проведіть обговорення:

- Чи була робота корисною? Чим?
- Що ви відчували, виконуючи завдання?
- Які складнощі були у вас під час виконання завдань?
- Для чого потрібна співпраця депутата і місцевої громади?

Що учні можуть робити далі ...

- Дізнатися, хто представляє вашу громаду у місцевій раді.
- Познайомитись з вашим депутатом.
- Запросити його у клас (школу), щоб він розповів про свою діяльність.
- Запитайте вашого депутата про його пропозиції щодо співпраці і висловіть свої пропозиції.
- Довідатися, чи є можливість потрапити на засідання органу місцевого самоврядування. Якщо можливо, то відвідати його.

ЗАНЯТТЯ 15

“ЗМіни” (РОЛЬ ЗМІ У ЖИТТІ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ)

Коли слово не б'є, то й кийок не допоможе. Сократ

Якщо не висловлено протилежних думок, то немає з чого вибрати найкращу. Геродот

Істина живиться критикою. Георгій Плеханов.

*Для того, щоб навчитись говорити правду людям,
потрібно навчитись говорити правду самому собі.* Лев Толстой

Писати повинен лише той, кого хвилюють загальнолюдські проблеми.

Джон Голсуорсі

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, що таке інформація;
- визначати суспільну користь та важливість інформації, та тих засобів, що інформацію збирають та поширюють;
- свідомо підходити до отриманої інформації, орієнтуватися в сучасному інформаційному полі та користуватися законами України про засоби масової інформації;
- оволодіти технікою конкретних громадських дій у співпраці із засобами масової інформації для досягнення позитивних змін у громаді.

Для заняття необхідно підготувати:

дошку і крейду;
маркери різних кольорів;
аркуші паперу з клейким краєм (стікери) формату —
приблизно 7×7 см на кожного учня в класі;
4 аркуші паперу формату А 4 для прес-релізу;
3 великих аркуші паперу формату А 1;
клейку стрічку.

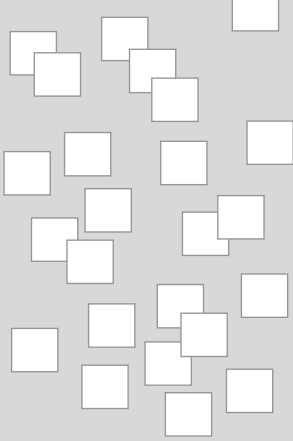
Як проводити заняття:

I. Що означає — володіти інформацією

Крок 1. Повідомте учням:

“Сьогодні Ви будете грати роль кореспондента інформаційного агентства, скажімо “Громада”. Ваше

Події

агентство доручило Вам провести опитування, щодо найважливіших подій, що відбулись останнім часом у нашій громаді, місцевості”.

Зверніться до учнів з проханням пригадати, яка цікава або надзвичайна подія, що відбулась останніми днями в школі, мікрорайоні, населеному пункті схвилювала їх найбільше. Роздайте учням аркуші паперу розміром приблизно 7×7 см та попросіть їх коротко записати згадану подію на цьому аркуші паперу.

Запропонуйте учням оголосити те, що вони записали. Поки учні оголошують, збирайте їх аркуші та розміщуйте на плакаті “Події”. Якщо події у деякого із учнів співпадають, розміщуйте їх аркуші поряд, один біля одного.

Крок 2. Попросіть учнів відповісти на запитання:

- Чи всі назвали ту саму подію? Чому так/ні?
- Чи були випадки, коли згадували ту саму подію?
- Якщо певну подію згадували різні люди, чи однаково вони про неї говорили? Якщо була різниця, то у чому і чому?

Крок 3. Загадайте учням просту загадку. Для цього напишіть на дошці речення з пропущеним словом: “*Ми розповідаємо про ці події тому, що володіємо і.....ю про це.*” Нехай вони відгадають, ненаписане слово “**інформація**”.

Запитайте, як вони розуміють це слово – “інформація”. Дайте можливість висловитись декільком учням, при цьому акцентуйте увагу:

- на важливості інформації;
- на її різноманітності;
- на тому, як її характер залежить від того, хто і як її подає.

Відповіді учнів коротко запишіть на дошці чи аркуші паперу.

Крок 4. Оголосіть тему та очікувані результати заняття.

Крок 5. Зверніть увагу учнів на інформацію п. 15.1, в якій дано визначення поняття “інформація”, що містить Закон України “Про інформацію”. Запитайте:

- Чи схоже це визначення слова “інформація” з тими, що дали ви?
- Чим схоже і чим воно відрізняється від ваших визначень?
- Що нового ви взнали?

II. Що таке засоби масової інформації та чому їх називають “четвертою владою”

Крок 1. Попросіть учнів повернутись до плакату “Події” й запитайте у них — звідки вони отримали інформацію про всі ті події, що називали. Відповіді учнів запишіть на плакаті “Джерела інформації”.

Крок 2. Запитайте в учнів:

Джерела інформації

✓	_____
✓	_____
✓	_____
✓	_____
✓	_____
✓	_____
✓	_____
✓	_____

- Звідки ми ще, як правило, отримуємо інформацію? Доповніть перелік джерел інформації на плакаті;
- Які із перелічених джерел інформації постійно займаються тим, що збирають і поширюють інформацію про ті чи інші події, що відбуваються? Підкресліть ці джерела інформації на плакаті. Повідомте учням, що саме ці джерела інформації прийнято називати **засоби масової інформації** або, коротко, **ЗМІ**. Ще, іноді, їх називають “**Мас-Медіа**”, від слів латинського походження: “**Mass**” — маса, велика кількість, “**Medium**” — посередник.

Крок 3. Запропонуйте учням ознайомитись із схемою, що містить інформація п. 15.2 та попросіть їх назвати ті ЗМІ, що не були занесені до плакату “Джерела інформації”. Разом з учнями доповніть перелік джерел інформації на плакаті.

Крок 4. Повідомте учням, що ЗМІ часто називають “четвертою владою”. Запитайте їх, як вони думають — чому? Запропонуйте учням ознайомитись з інформацією п. 15.3. Попросіть, ще раз спробувати відповісти на запитання:

- Чому ЗМІ часто називають четвертою владою?
- На що саме впливає ця влада?

Крок 5. Підсумуйте дискусію, наголосивши на важливості інформації, що від того, як, коли і де вона подана залежить те, як ми її сприймаємо; відповідно формується й наше ставлення до тої чи іншої події, або до учасників події. Важливість, впливовість і силу інформації розуміють політичні діячі, бізнесмени. Саме тому ми так багато можемо почути, побачити або прочитати сьогодні різноманітної інформації про політичні програми кандидатів перед виборами, про товари та послуги підприємств.

Запитайте, чи можуть учні відповісти, як прийнято називати цей вид інформації.

Крок 6. Коротко обговоріть з учнями питання:

Як ви ставитесь до реклами?

Що вам подобається та що не подобається у цьому різновиді інформації?

Чи є, на вашу думку, користь від такої інформації? Яка?

Крок 7. Запропонуйте учням познайомитись з інформацією п. 15.4. Через хвилину попросіть їх дати визначення понять “Реклама” та “Соціальна реклама”.

Запитайте:

- Хто і чому зацікавлений в рекламі?
- У чому користь соціальної реклами?

(Можете повідомити учням, що за законом соціальна реклама має розміщуватись у ЗМІ безкоштовно.)

III. Як громада співпрацює зі ЗМІ

Крок 1. Знову зверніть увагу учнів на плакат “Події”.

Запитайте:

- Які із названих подій, на вашу думку, є найважливішими?
- Які є важливими для всієї вашої громади? Чому?
- Які із названих подій є проблемними, тобто такими, що вимагають зміни ситуації на краще? (Обведіть ці картки фломастером на плакаті.)
- Як ви думаєте, чи можна за допомогою інформації вплинути на вирішення важливих проблем громади?

Крок 2. Запропонуйте учням познайомитись з інформацією п.15.5. Запитайте:

- Як саме в кожній із ситуацій учні співпрацювали зі ЗМІ?

Крок 3. Зверніть увагу учнів на інформацію п. 15.6 та запитайте:

- Яких форм співпраці ЗМІ з громадою вони ще не назвали?

Крок 4. Запропонуйте учням потренуватись в одній із форм співпраці зі ЗМІ. Для цього спочатку всім класом обери́ть одну із названих на початку уроку подій. Краще таку, що зустрічалась найчастіше у згадках учнів. Один із тих, хто її називав, хай розповість про неї більш детально, але коротко.

Тепер об’єднайте учнів у 5 груп. Чотирьом із них відведіть ролі маленьких *інформаційних відділів* умовних дитячих організацій, які готува-

тимуть прес-реліз про подію, що обговорювалась, а п'ятій — роль *редакції газети*, що буде розглядати ці прес-релізи — чи брати їх до друку. (Можна посадити цю групу за окремих стіл з табличкою “Редакція газети” в центрі, так щоб всі бачили, як вони працюватимуть.)

Крок 5. Запропонуйте “інформаційним відділам” познайомитись з інформацією п. 15.7 і приступати до роботи.

Групі – “редакції газети” повідомте їхнє окреме завдання:

“Ви повинні не тільки визначити своє бачення ситуації, але й підготувати критерії, за якими будете робити відбір із запропонованих групами прес-релізів, одного, щоб розмістити його на шпальтах вашого видання. Ви можете попросити допомогти вам у цьому вчителя.”

Оголошіть, що час на виконання завдання 10 хв.

Крок 6. Через 10 хв. кожний “Інформаційний відділ” презентує свій прес-реліз і передає його до “Редакції”.

Далі, працює “Редакція”, а всі інші уважно спостерігають за їхньою роботою — як вони будуть обирати один із підготовлених прес-релізів до друку, як кожний буде аргументувати свою думку, які експертні зауваження вони будуть робити, щодо матеріалів “Інформаційних відділів”. А оскільки, редакції газети під час підготовки чергового номера треба опрацювати досить велику кількість матеріалів, часу на виконання їхнього завдання ми дамо всього лише 5 хвилин.

Коли час вичерпано, редакція оголошує своє рішення і пояснює, чому воно було саме таким.

Крок 7. Обговоріть результати практичної роботи. Для цього ви можете скористатись запитаннями, що пропонуються далі.

Запитання до груп, що готували матеріали:

- Чи легко було працювати над матеріалом? Чому?
- Що вам допомагало під час роботи в групі? Що заважало? Чого бракувало?
- Що наступного разу ви зробите по-іншому? Чому?
- Як ви оцінюєте власну роботу і роботу “Редакції”?

Запитання до “Редакції газети”:

- Чи легко було працювати вам? Чому?
- Чи всі були активними під час роботи? Хто проявив найбільшу активність?
- Чиї аргументи виглядали найбільш переконливими?
- Як ви оцінюєте власну роботу і роботу груп?

Запитання до всього класу:

- Чому ви навчились під час виконання цієї справи?
- Як і де ви можете використати ці знання та навички?
- Що тепер ви можете зробити?

Що учні можуть робити далі ...

Ви можете продовжити роботу з учнями з цієї теми використовуючи інформацію п. 15.8. Можна або просто познайомити учнів з цією інформацією, або продовжувати роботу далі над формуванням навичок взаємодії представників громади з ЗМІ. Можна створити друкований орган – листівку, газету, тижневик тощо – у вашій школі, районі, громаді.

ЗАНЯТТЯ 16

ЯК ГРОМАДА ЗАХИЩАЄ СВОЇ ПРАВА

Треба спочатку бути поганим громадянином, щоб стати згодом гарним рабом.

Шарль Монтеск'є

Міра всіх речей – людина.

Протагор

ПРАВО ГРОМАДИ самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та невідчужуваний характер, як і ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ. Саме з тим, щоб забезпечити справедливе використання своїх природних прав, уникнути свободи і власність люди уклали суспільну угоду, створивши тим самим ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.

Джон Лок

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати, в чому різниця між колективним вирішенням проблем громади та захистом прав;
- ознайомитися з витягами із законів та інших документів про права людини і громади;
- називати форми громадських дій, спрямованих на захист прав;
- організовувати громадські слухання, спрямовані на захист прав громади.

Це заняття не має на меті докорінно вивчити природу ПРАВ ЛЮДИНИ, тим більше визначити такий складний термін, як ПРАВА ГРОМАДИ. Дослідження цих питань може бути практичним продовженням цієї теми. Втім, через проблемний підхід і форму, зрозумілу для учнів вікової категорії 12–14 років, діяльність під час заняття дозволяє сформулювати ґрунт для розуміння сутності зазначених вище термінів та дає можливість побачити реальні механізми захисту прав через колективні дії.

Для заняття необхідно підготувати:

дошку і крейду;

аркуші паперу зі шкільного зошита для кожного учня;
номерки для вправи 16.2 (див. п. I, Крок 5)
відповідно до кількості учнів в класі.

Як проводити заняття:

I. Як вирішувати проблеми громади, коли влада не хоче цього робити

- Крок 1.** Попросіть учнів ознайомитись із ситуаціями наведеними в п. 16.1. та обговоріть їх разом. (Можна разом з учнями прочитати наведені приклади або попросити їх зробити це самостійно). Час для ознайомлення — 1-2 хв.
- Крок 2.** Обговоріть разом з учнями кожну ситуацію. Під час обговорення ви можете використати наступні запитання:
- Чи пов'язані дані ситуації з життям громади?
  - Чим відрізняються проблема А, від проблем Б і В?
  - Від кого залежить вирішення зазначених проблем?
  - Які проблеми може вирішити сама громада, а в яких ситуаціях потрібні дії зі сторони місцевої влади, адміністрації школи?
  - Як ви вважаєте, що можна зробити, щоб вирішити ці проблеми?
  - У чому різниця між вашими пропозиціями щодо вирішення проблеми А та пропозиціями щодо вирішення проблем Б і В?
  - В яких із цих ситуацій громадяни потерпають від неправомірних рішень та дій органів чи посадових осіб місцевої влади, а в яких від того, що ті, навпаки, нічого не роблять, хоча все, або майже все, залежить від них?
- Крок 3.** Оголосіть тему заняття і зверніть увагу учнів на те, що деякі проблеми громада може подолати своїми зусиллями, зокрема за сприяння влади, або якщо влада не буде перешкоджати представникам громади діяти в своїх інтересах. Втім буває так, що влада не бажає звертати увагу на реальні проблеми громади, нічого не робить задля їх вирішення, в той час коли без неї це зробити не можливо. Ще гірше, коли влада приймає незаконне рішення, обмежує права представників громади. Отже, є суттєва різниця між тим, коли ситуація така, що можливе вирішення проблеми власними

зусиллями мешканців мікрорайону, міста, села, вулиці, під'їзду та тим, коли необхідним постає питання захисту прав громади.

Крок 4. Розкажіть учням, що існує багато методів захисту прав громади. Їх визначають закони України та міжнародні документи, які діють на території України. За цими законами, наприклад, *громада може створювати органи самоврядування і через них діяти, представляючи свої інтереси та захищаючи свої права*. Про це сказано в Статті 3 “Європейської хартії місцевого самоврядування”, Конституції України, Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

Зокрема, якщо громада звертається до Місцевої ради з вимогою вирішення якоїсь проблеми або захисту прав, Рада зобов’язана над цим працювати. Цей обов’язок Місцевої ради записаний в Статті 38 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

Крок 5. Об’єднайте учнів в п’ять груп і призначте їм номери. (Для цього кожний учень одержує номер, або може сам взяти його з таці. На номерах, які ви роздали учням, мають бути, крім цифр, інші позначки: кружечки, трикутнички, квадрати, ромби, зірочки – всього 5. На номерах з одною цифрою, в одній групі мають бути зображені всі названі фігури. Якщо учнів більше, ніж 5, то й фігур має бути по 1-2-3).

А) Кожна група має ознайомитися з частиною інформації п.16.2 відповідно до свого номера, так щоб кожний член групи міг коротко і чітко пояснити іншим учням один із способів, як може громада захищати свої права. Учасники груп можуть робити короткі нотатки.

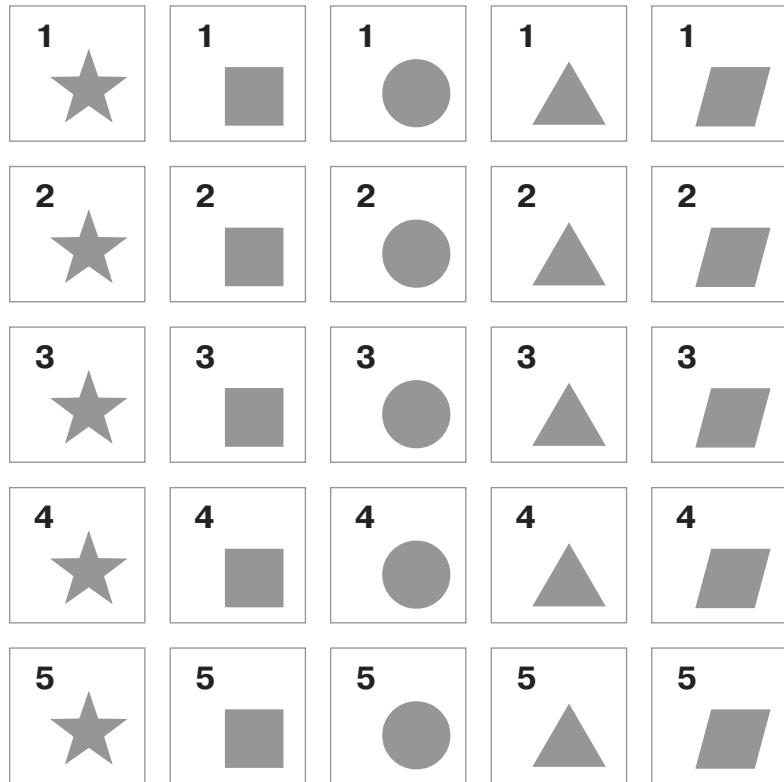
Б) Через 3-5 хвилин запропонуйте групам переформуватися. Скажіть так:

А зараз об’єднайтеся в нові групи по формі фігур, що намальовані на ваших номерах.

В новоутворених групах має відбутися обмін інформацією. Представники кожної групи по черзі відповідно до своїх номерів розповідають іншим про відомий їм спосіб боротьби громади за свої права. Всі учасники новоутворених груп можуть робити короткі нотатки, щоб запам’ятати усі способи захисту прав.

В) Через 5 хвилин попросіть учнів повернутися в свої попередні групи за номерами і підсумувати одержану інформацію. Уточнити і узагальнити все, про що вони дізналися*.

* Такий метод в літературі називають методом “Ажурної пилки” або Джигсо.

(На цій схемі кожний квадрат символізує групу)

Крок 6. Запитайте:

- В яких законах можна знайти інформацію про те, яким чином громада може захищати свої права?
- Якими методами громада може захищати свої права та привертати увагу влади до проблем мікрорайону, вулиці, населеного пункту, будинку?
- Про що треба знати, щоб провести Загальні збори громадян за місцем проживання, виступити з місцевою ініціативою, організувати громадські слухання, звернутись зі скаргою до суду, подати звернення?

Крок 7. Підсумовуючи даний етап заняття повідомте учням, що існує ще досить багато способів захисту прав. Серед них — публічні (масові) акції, депутатський запит до депутата Верховної Ради та інші.

II. Як організувати проведення громадських слухань

Крок 1. Попросіть учнів познайомитись з проблемною ситуацією в місцевій громаді (п.16.3).

Крок 2. Об'єднайте учнів у три групи:

Депутати Міської ради (7 осіб);

Адміністрація хімічного заводу (5 осіб);

Громадяни – учасники громадських слухань (решта учнів).

Попросіть групи познайомитись з інструкціями п. 16.4 (час на підготовку — 10 хвилин, на виступи — 3 хвилини).

Крок 3. Організуйте імітацію громадських слухань. Слідкуйте, щоб виступаючі дотримувались регламенту. Потім організуйте загальне обговорення з чітким дотриманням правил — говорити по черзі. Через 5-7 хв. обговорення дайте можливість знову виступити представникам від кожної групи. *Депутати* та *Адміністрація* можуть оголосити свої рішення, якщо вони були прийняті.

Крок 4. Обговоріть з учнями те, що відбувалось під час громадських слухань. Ви можете поставити їм такі запитання:

- Як ви себе почували, граючи ролі адміністрації заводу, депутатів, громадян?
- Чиї пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми були найзмістовнішими та переконливішими?
- Чи знайшли шляхи вирішення проблеми під час громадських слухань? Якщо не знайшли — що громадяни можуть робити далі?

Крок 5. Підводячи підсумки зверніть увагу учнів на епіграфи до заняття. Запитайте:

- Чи погоджуєтесь ви з тим, що захист прав громади — це захист прав кожної людини? Обґрунтуйте свою думку.
- Як відчуває себе людина в громаді, яка може захистити свої права?
- Від кого залежить, щоб громада могла захистити свої права і права кожного в громаді?

Що учні можуть робити далі ...

Можна продовжувати діяльність, що була розпочата під час цього заняття, опрацьовуючи на практиці інші способи захисту прав.

Звичайно, коли берешся за серйозну справу, треба ще краще ознайомитись з законами. Порадіться з фахівцями.

- Для початку ви можете звернутись до вчителя, організувати обговорення проблеми в класі.
- Запросити представників громадських організацій до дискусії. Завітати до місцевої ради.

- Організувати і провести імітацію судового засідання, публічної акції.
- Підняти серйозну проблему, обговорити її, залучити представників громадських організацій, депутатів, фахівців, організувати громадські слухання.
- Також, ви можете знайти відповіді на запитання щодо того, як захистити права громади, в документах:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування;
2. Конституція України;
3. Закон України “Про місцеве самоврядування”;
4. Закон України “Про органи самоорганізації населення”;
5. Закон України “Про звернення громадян”;
6. Закон України “Про статус депутатів місцевих Рад”;
7. Закон України “Про місцеві державні адміністрації”;
8. Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”;
9. Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування” та ін.

ЗАНЯТТЯ 17

ВІД ГРОМАДИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

(Підсумкове заняття)

ПРАВО ГРОМАДИ самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та невідчужуваний характер, як і ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ. Саме з тим, щоб забезпечити справедливе використання своїх природних прав, уникнути зайвих зіткнень, упорядкувати своє життя, забезпечити свободу і власність люди уклали суспільну угоду, створивши тим самим ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.

Джон Лок

Після цього заняття учні зможуть:

- розкривати спрощене поняття громадянського суспільства;
- пояснювати, яку роль відіграють громади в громадянському суспільстві;
- керуватися загальнолюдськими та суспільними цінностями у ставленні до інших людей;

- діяти активно у вирішенні проблем повсякденного життя.

Для заняття необхідно підготувати:

два аркуші паперу формату А 1;
кольорові фломастери;
дошку і крейду;
клейку стрічку і ножиці;
смужки паперу 2 × 50 см (10–20 штук);
картки розміром поштової листівки або менше
на кожного учня в класі з назвами соціальних груп
(див. п. II, Крок 2);
10–12 аркушів А 4 з написаними назвами
громадських об'єднань (див. п. II, Крок 5).

Як проводити заняття:

I. Що об'єднує громади, до яких ми належимо

Крок 1. Зверніться до учнів з такими словами:

“Сьогодні ми маємо підвести підсумки усього найбільш важливого, що ми робили, знайомлячись з курсом “Мистецтво жити в громаді”. Ви, напевно, помітили, що кожного разу, розглядаючи питання, пов'язані з малою чи великою громадою, ми звертали голову увагу на людину, її місце в громаді”.

- Пригадайте, які теми ми розглядали в нашому курсі?
- До яких із згаданих в них громад ви належите?

Крок 2. Закріпіть на дошці великий аркуш паперу. В центрі аркуша напишіть велику літеру “Я” і окресліть її кружечком, а якщо немає паперу, цю роботу виконуйте на дошці крейдою.

Перелічуючи різні спільноти (громади), учні можуть назвати *сім'ю, сусідів, друзів, об'єднання за інтересами, клас, школу, територіальну громаду, населення України (вчитель може додати те, що учні забудуть назвати)*. Запишіть цей перелік на дошці.

Крок 3. Об'єднайте учнів у малі групи по 4–5 осіб і запропонуйте їм зобразити їхню належність до різних громад у вигляді концентричних кіл (на зразок мішені). В центрі малюнка має знаходитись людина (“Я”). Намалюйте такі кола на аркуші паперу, що закріплений на дошці (7–8 кіл). Попросіть учнів попрацювати в групах визначити назви цих кіл, користуючись створеним на дошці переліком спільнот. Дайте на це 3–4 хвилини.

По завершенні роботи вислухайте презентації груп (чому вони розташували написи в такій послідовності), обговоріть їх в класі і зробіть відповідні написи на колах на великому аркуші. Малюнок може виглядати так:

Крок 4. Зверніть увагу учнів п. 17.1 (Соціальні цінності). Запитайте:

- Чи можна назвати перелічені вами спільноти громадами? Коротко обґрунтуйте свою думку.
- Які цінності еднають усі ці громади? Виберіть такі цінності з визначення. Запропонуйте (доповніть) свої ідеї, які ще цінності ви хотіли б додати.

Учні, обговорюючи питання в групах, мають вибрати ті цінності, які є спільними для усіх перелічених громад.

Крок 5. Запропонуйте кожній групі по черзі називати по одній цінності, властивій для усіх “кіл”. Запитайте у класу, чи всі з цим погоджуються. Попросіть групу записати на смузї паперу (2 × 50 см) назву цінності і прикріпити її до схеми з колами так, щоб один кінець торкався літери “Я”, а смуга з’єднувала б усі кола. Так продовжуйте працювати, поки не закінчаться пропозиції. На дошці схема нагадуватиме сонечко із смужок-цінностей, які єднають усі громади.

Крок 6. Обговоріть виконання цієї вправи з учнями:

- Що об’єднує усі громади, робить їх міцними?
- Від кого залежить, щоб громада була міцною? (Наголосіть, що найважливіша складова всіх громад це людина — носій цінностей)
- Яким буде суспільство, яке складається з таких громад?
- Чи є одержані знання про громаду корисними для вас? Чому?

II. Що таке громадянське суспільство

Крок 1. Попросіть учнів прочитати п. 17.2 (*Громадянське суспільство*) і відповісти на запитання до тексту:

- Хто і що є найвищою цінністю громадянського суспільства?
- Як ви думаєте, чи можливо, щоб у всіх людей були однакові інтереси? Поясніть свою думку.
- Хто, що і як має робити, щоб різноманітні людські інтереси не зіштовхувались, щоб не порушувались права громадян?
- За яких умов людина в громадянському суспільстві є справді незалежною?
- Як ви розумієте багатоманітність у економічній, політичній і культурній сферах життя?
- Де громадяни можуть знайти однодумців і спільно відстоювати свої інтереси?
- Хто допомагає поширювати необхідну для громадян інформацію?

Крок 2. Повідомте, що зараз в класі ми створимо модель громадянського суспільства. Для цього роздайте (розкладіть на таці текстом вниз і запропонуйте вибрати) учням невеликі картки, на яких написані назви різних соціальних груп і верств населення, наприклад:

приватні підприємці (бізнесмени), студенти, пенсіонери, робітники, працівники культури, інваліди, селяни, працівники ЗМІ, жінки,

школярі тощо (вчитель може запропонувати свої приклади, деталізувати їх). Підготуйте картки так, щоб в класі було по 2-3-4 (як дозволяє кількість учнів) представників кожної соціальної групи.

Крок 3. Попросіть учнів подивитися на свої картки і спробувати уявити себе людиною, яка записана на картці, увійти в роль. Дайте учням завдання:

Протягом двох хвилин подумайте і коротко запишіть по одному прикладу того, які у вас відповідно до ролі можуть бути:

- Проблеми
- Потреби
- Інтереси

Крок 4. Попросіть кількох учнів (представників різних соціальних груп) озвучити їхні приклади. Запитайте всіх учнів:

- Чи легко буває одній людині вирішити свої проблеми, задовольнити свої потреби та інтереси?
- Хто може вам в цьому допомогти (депутат, чиновник, суддя, сім'я тощо)?
- Чи легко буває людині самотужки боротися проти несправедливості? Чому?

Крок 5. Дозвольте учням встати зі своїх місць, походити по класу, поспілкуватися і знайти серед учнів тих, у кого є подібні картки. Утворяться маленькі групи.

На стінах класної кімнати розвісьте таблички з написами:

СІМ'Я, АСОЦІАЦІЯ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМЦІВ, СТУДЕНТСЬКЕ БРАТСТВО, КЛУБ ПЕНСІОНЕРІВ, ПРОФСПІЛКА РОБІТНИКІВ, СПІЛКА ПРАЦІВНИКІВ КУЛЬТУРИ, ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ, СЕЛЯНСЬКИЙ КООПЕРАТИВ, СПІЛКА ПРАЦІВНИКІВ ЗМІ, СОЮЗ ЖІНОК, ОБ'ЄДНАННЯ ШКОЛЯРІВ, РЕЛІГІЙНІ ГРОМАДИ тощо.

Запропонуйте новоутвореним групам вибрати, до якої спільноти вони можуть належати. Запитайте:

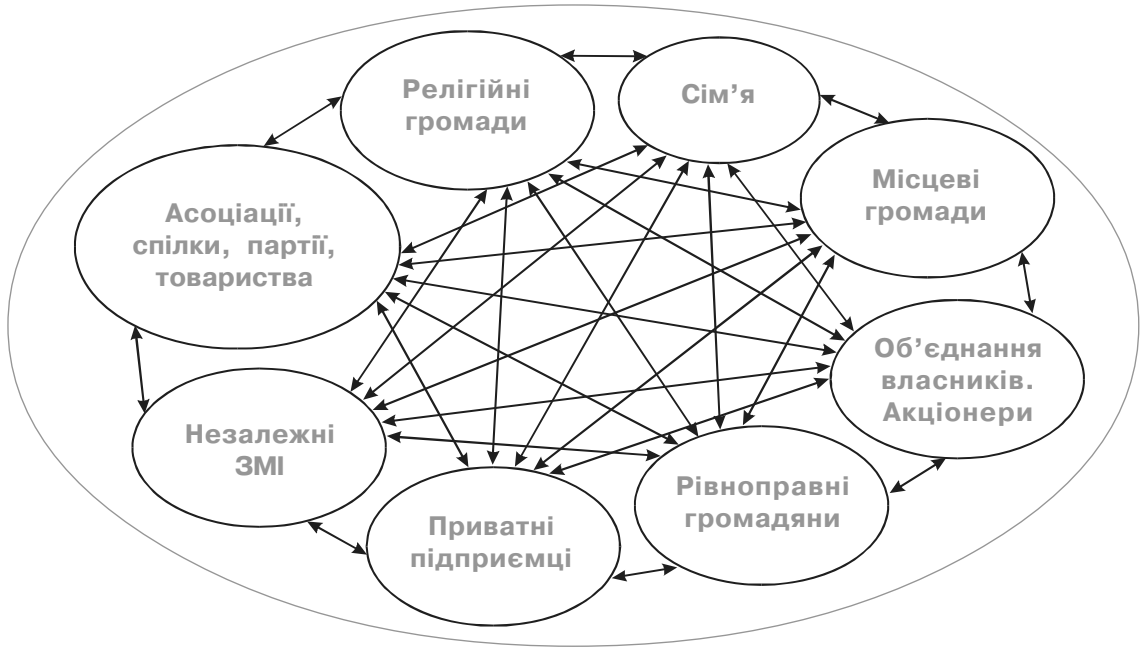
- Чи розширяться ваші можливості завдяки підтримці спільноти однодумців? Як саме?
- Що ви можете зробити разом?

Крок 6. На великому аркуші паперу або на дошці намалюйте схему громадянського суспільства (спочатку без стрілок) і скажіть:

“Перед вами лише частина спрощеної схеми громадянського суспільства. Тут не знайшли відображення держава та її органи, політичні партії, рухи, органи місцевого самоврядування та їхня роль у такому

суспільстві. Все, що зображено у великому колі, — це різноманітні об'єднання вільних незалежних громадян”.

- Погляньте на перелік своїх (записаних) проблем, інтересів і потреб. Порівняйте їх в своїх соціальних групах (відповідно до ролей). Чи вони повністю збігаються?
- Чому так/ні? Всі люди різні.

Учні приходять до висновку, що в середині соціальної групи у людей можуть бути різні інтереси і потреби.

- Подивіться на схему. Знайдіть на схемі спільноту, до якої належите ви. Намалюйте стрілки до тих спільнот, які можуть допомогти вам у задоволенні ваших інтересів і потреб.

Вчитель може продовжити цю роботу і запитати:

- Між якими спільнотами громадянського суспільства можуть виникати зв'язки?
- Намалюйте стрілки між названими спільнотами.

Учень, який відповів, малює стрілку.

- Наведіть кілька прикладів, які підтверджували б вашу думку.

Крок 7. Запропонуйте учням розглянути спрощену схему громадянського суспільства у п.17.3. Запитайте:

- Які приклади відносин ви можете підібрати для стрілок, намальованих між спільнотами на схемі?

- Подумайте, чи потрібно учасникам названих вами відносин отримувати дозвіл держави, щоб спілкуватися для вирішення своїх проблем?
- Яку роль повинна відігравати держава, якщо інтереси різних спільнот конфліктують (не збігаються)?
- Як ви думаєте, чому структура такого суспільства міцніша від того, де кожний громадянин діє окремо?
- Чому в такому суспільстві важлива **громада**?

Висновок може бути таким: група людей стає громадськістю, коли вони працюють разом для досягнення спільної мети. Група громадян має більший вплив на події, ніж окрема людина. Уряду, суспільним і комерційним організаціям важко нехтувати думкою групи.

Крок 8. Зверніться до учнів з такими словами:

“Тепер ви багато знаєте про громаду, її місце і роль в суспільстві. Дайте відповідь на запитання:

- Для чого вивчали курс Мистецтво жити в громаді?
Уявіть собі, що зараз ми вирушимо у довгу і важливу подорож до громадянського суспільства вашого майбутнього дорослого життя. Погляньте на перелік у п. 17.4 і скажіть:
- Що ми візьмемо з собою в наше майбутнє?”

Залежно від ступеню готовності класу цю вправу можна провести у вигляді відкритого мікрофону, який передаватимуть від учня до учня.

Цю роботу можна провести також в групах, які прочитають перелік, виберуть потрібне і проаргументують свій вибір. Можна також запитати:

- Що ви не візьмете з собою у майбутнє і чому?

Якщо час дозволяє

Крок 9. Ще одним варіантом завершення роботи над курсом може бути групова робота над таким завданням. По вертикалі на великому аркуші паперу пишемо назву курсу “Мистецтво жити в громаді”. Кожна літера окремо, як в клітинках кросворду. По горизонталі учні, працюючи в групах, пишуть речення, які відображали б головні ідеї курсу. Речення мають містити в собі літеру, яку потрібно перетнути по вертикалі.

М
И
С
Т
Е
Ц
Т
В
О

Ж
И
Т
И

В

Г
Р
О
М
А
Д
І

В результаті утвориться невеличке есе за змістом цілого курсу.

Що учні можуть робити далі ...

Пригадайте учням завдання із першого заняття про опитування, проведене серед мешканців селища, району.

Попросіть учнів подумати і запропонувати справу, яку вони постійно хотіли б робити, беручи участь у житті своєї громади.

Запропонуйте переглянути матеріали частини IV посібника для вчителя — Практичної частини.

Складіть план дій.

Створіть ініціативну групу і ...

ДІЙТЕ!

частина третя

РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧНІВ

РОЗДІЛ І

МОЄ НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ — МОЯ ГРОМАДА

ЗАНЯТТЯ 1

ЩО ТАКЕ ГРОМАДА

*Ми тут. Ми всі. Ми є. Ми гурт. Єднаймося.
Ми є той ґрунт подій майбутніх вирішальних.*

М. Вінграновський

*Наша багатоманітність не означає, що ми внутрішньо
розділені між собою, вона лише свідчить про те, що ми різні.*

М. Новак

*Хто я у цьому світі суетливім?
Жива клітинка дерева пізнання,
Чи випадковий паросток на ниві,
якому плуг загрожує щодня?*

О. Герман

1.1. Словник-помічник

Громада — це форма об'єднання людей, які в процесі життя мають змогу спілкуватися, контактувати між собою. Для громади характерні: спільна територія проживання її членів, повне чи часткове самоврядування, спільне вирішення соціально-побутових проблем, взаємодопомога, дотримання звичаїв і традицій, морально-виховний вплив на членів громади.

1.2. Подумайте і дайте відповідь

- Сім'я — це громада (це не є громада), тому що...
- Клас (школа), де я навчаюся, — це є (не є) громада, тому що...
- Мешканці під'їзду, будинку, вулиці, міста, села, де я живу, — це є (не є) громада, тому що...
- Народ України — це є (не є) громада, тому що...
- Люди, які сповідують однакову релігію, — це є (не є) громада, тому що...

1.3. Завдання

- Чи є описані нижче дії громадян прикладами їх участі в житті громади?
- Чому дійові особи у кожній наведеній ситуації поведилися саме так?
- Які риси членів громади проявились яскраво у цих ситуаціях?
- Як поведінка цих людей вплине на життя їхньої громади?
- З кого, з яких людей складається громада?

1. Дільничний інспектор був запрошений адміністрацією школи на загальношкільні збори, де виступив перед батьками з інформацією про криміногенну ситуацію у мікрорайоні, пов'язану з підлітковою злочинністю.
2. Надія підписала колективне звернення її підприємства до парламенту з приводу питання про створення країнами СНД єдиного економічного простору.
3. Олексієві виповнилося 18 років, і він під впливом старшої сестри все-таки пішов голосувати на свою виборчу дільницю під час виборів депутатів до місцевих Рад.
4. Учні 9-го класу виступили з ініціативою провести в школі тиждень ввічливості.
5. Марія Степанівна звернулась до мешканців багатоквартирного будинку, в якому вона проживає, з пропозицією благоустрою навколишньої території: не кидати з вікон сміття, влаштувати лавочки, посадити квіти. Цю пропозицію мешканці підтримали і вийшли на весняну толоку.
6. Мешканці двох будинків міста Т. добилися скасування рішення місцевої ради про надання земельної ділянки перед будинками, де був зруйнований дитячий майданчик, під спорудження автостоянки.
7. Батько запропонував 12-тирічному синові розподілити обов'язки по прибиранню квартири щосуботи, щоб допомогти матері. Син відмовився, мотивуючи це тим, що зайнятий виконанням домашніх завдань.

Що ви можете робити далі ...

Проведіть коротке дослідження в своєму селищі, районі. З'ясуйте:

- Чи великим є ваше селище, район?
- Скільки в ньому живе людей?
- Про існування яких громад в селищі, районі вам відомо?

Складіть запитання і проведіть соціологічне опитування серед мешканців свого селища, району (Вислухайте представників різних поколінь, статі, професій).

Оформіть результати свого дослідження на папері і збережіть до завершення заняття.

ЗАНЯТТЯ 2

Я В СІМ'Ї, В РОДИНІ

Важко виразити словами те особливе світле щось, що народжується в нашій душі, коли ми згадуємо тепло рідного сімейного гнізда. До глибокої старості залишаються в нас якісь сердечні зв'язки з тією родиною, з якої ми вийшли.

К. Ушинський

Добрі батьки стараються дати своїм дітям добре виховання. Тоді не потрібні ні закони, ні суди, ні судилища, ні кари.

Іоан Златоуст

Всі дорослі були спершу дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає.

Антуан де Сент Екзюпері

2.1. Словник-помічник

Сім'я (родина) – це заснований на шлюбі колектив, група кровних родичів та близьких людей, які пов'язані між собою спільним побутом, взаємною відповідальністю і взаємодопомогою.

Близькі люди – це члені сім'ї, пов'язані між собою не кровними узами, а законом в наслідок укладання шлюбу (наприклад: чоловік і жінка, чоловік сестри або тітки, жінка брата або дядька).

2.2. Юридична консультація

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ. (Витяги)

Стаття 3

Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина і чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Стаття 6

1. Правовий статус дитини (становище дитини, визначене законом) має особа до досягнення нею повноліття (за законом це вік 18 років).

2. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

3. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

(20 листопада 1989 р., набула чинності в Україні з 27 вересня 1991р.)

Стаття 1

... дитиною вважається особа до досягнення нею 18-річного віку.

Питання для обговорення:

- *Яку особу за законом вважають дитиною?*
- *Чим ви поясните, що дитині в сім'ї приділяється головна увага?*
- *Чи погоджуєтесь ви з тим, що дитина в сім'ї має не тільки права, але й обов'язки? Чому так думаєте?*
- *Чому права та обов'язки в сім'ї повинні бути взаємними?*
- *Як ви розумієте вислів "спільний побут"?*
- *Які обов'язки покладають на вас ваші батьки? Чи охоче ви їх виконуєте? Чому?*
- *Наведіть приклади ваших прав у сім'ї. Хто і в яких випадках, на ваш погляд, обмежує ваші права? Яким чином ви їх відстоюєте?*
- *Чи можна назвати мікроклімат (атмосферу) у вашій сім'ї сприятливим для вашого розвитку? Поясніть свою думку.*
- *Чи вважаєте ви працю батька чи матері за кордоном поважною причиною їх тривалої відсутності? Хто в таких випадках, як правило, опікується дітьми? Чи повноцінно вони замінюють дітям відсутніх батьків?*
- *Чи не перешкоджає, на ваш погляд, окреме проживання когось із членів сім'ї родинним зв'язкам? Чому?*

2.3. Мовою документів

Прочитайте уривки з статті 150 Сімейного кодексу України відповідно до літери, якою позначена ваша група.

Наведіть один-два приклади із вашого особистого досвіду чи спостережень за іншими сім'ями, які підтвердили б, що батьки виконують або ігнорують дане положення Сімейного кодексу.

Дайте свою оцінку їхнім діям.

Як згідно із статтею 152 Сімейного кодексу діти можуть захистити свої права?

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ. (Витяги)**Стаття 150**

Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. Батьки зобов'язані:

А виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, свого народу, своєї Батьківщини;

Б піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;

В забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;

Г поважати дитину. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання, а також інші, які принижують людську гідність.

Стаття 151

Д Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Стаття 152

Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Якщо дитина досягла чотирнадцяти років, має право звернутися безпосередньо до суду.

2.4. Сімейні традиції і цінності

Принциповість у взаєминах

Спільна праця батьків і дітей на присадибній ділянці

Наслідування дітьми професії батьків, родинні династії

Довірливе спілкування між батьками і дітьми

Дбайливе ставлення кожного до своїх рідних

Дотримання порядку в домі

Взаємоповага членів сім'ї

Справедливість у оцінюванні вчинків

Шана померлим родичам

Перехід родинних коштовностей і реліквій з покоління в покоління по жіночій лінії

Поповнення колекції картин

Підтримання позитивних емоцій в сім'ї

Відзначення днів народження членів родини

Духовне вдосконалення

Вживання страв національної кухні

Одягання у свята національного одягу

Вишивання рушників, серветок, сорочок

2.5. Словник-помічник

Рід — одне чи кілька поколінь, які походять від одного предка: рід по маминій лінії, рід по батьковій лінії.

Предки, пращури — найстарші родичі, попередники сучасних поколінь родичів.

Покоління — нащадки одних батьків, люди близького віку. Часовий проміжок між двома поколіннями сягає приблизно 30 років.

Родина (сім'я) — це мама і тато, брати і сестри, бабусі й дідусі, прабабусі й прадідусі, які проживають разом.

Родовід — історія поколінь одного роду; перелік і запис походження та послідовності поколінь.

Генеалогія — наука, яка досліджує походження родів, встановлює родинні зв'язки.

2.6. Древні корені та символи української сім'ї

Берегиня (оберега) – богиня, яка захищає оселю, всю родину, особливо малих дітей, від хвороб, лютого звіра, смерті тощо. Зображалася на рушниках, що вивішувалися над вікнами й дверима, великодніх писанках у вигляді символічної постаті жінки з застережливо піднятими руками. Таке зображення, за однією з версій, пояснює походження тризуба – нині малого Державного герба України.

Береза – дерево, дуже поширене в Україні. За легендою, дівчина, яка не слухала матері, ступила на хитку кладку на річці, впала у воду, потонула і проросла деревом-березою.

Вили – богині долі, які, згідно з повір'ям, присутні під час народження дитини й визначають її долю, вселяють в неї душу.

Душа – за вченням давньоукраїнських жерців (волхвів) – це жива духовна плоть людини, що визначає її вдачу, поведінку, діяльність. Є нібито люди, котрі несуть у собі дві душі водночас – світлу і темну, які борються між собою і цим визначають поведінку людини, міру її добрих і злих вчинків.

Питання для обговорення:

- Чому саме матерів називають берегинями родинного вогнища?
- Чи у кожній сім'ї цю роль виконує жінка? Якщо ні, то хто ще?
- Для кого є застереженням легенда про березу?
- Чи вірите ви в те, що саме душа визначає вдачу людини? Чому так вважаєте?
- Чи важливо для виховання в сім'ї знати давні вірування і традиції свого народу? Чому?

Що ви можете робити далі ...

Перегляньте сімейні альбоми, поговоріть з батьками про ваш родовід.

Поцікавтесь у своїх батьків, чи є у вашій сім'ї родинні реліквії, які передаються з покоління в покоління.

Складіть короткі повідомлення про традиції і цінності своєї сім'ї.
Напишіть невеличкі твори-есе на теми:

Міцні традиції — міцна сім'я

Міцна сім'я — основа громади, суспільства

Я — продовжувач традицій моєї сім'ї

Проведіть конкурс таких творів.

Найкращі роботи за допомогою батьків і вчителів помістіть у місцеву газету, альбом чи невеличку книжечку-читанку для учнів молодших класів.

ЗАНЯТТЯ 3

ДОБРОСУСІДСТВО

Пам'ятай, що, за одним невеличким виключенням, світ складається з інших.

Олівер Уендел Холмс (старший)

Живи з людьми так, щоб твої друзі не стали недругами, а недруги стали друзями.

Піфагор

Близьке спілкування — ось звідки беруть свій початок найніжніша дружба і найсильніша ненависть.

Рівароль

Добрий сусід — часом ближчий за родича.

Українська народна приказка

Мудра людина не робитиме іншим того, чого вона не бажає, щоб зробили їй.

Конфуцій

3.1. Давні традиції добросусідства

Відносини взаємоповаги, поступливості були характерними для наших предків трипільців. Деякі житла трипільці будували так, що вони мали спільну стіну, як сучасні квартири в багатоповерхових будинках. В деяких народів Кавказу, Туреччини, Ірану, де землі було мало і люди будували житло на стрімких схилах гір, дах одного будинку служив фундаментом чи підлогою для іншого. Добросусідство забезпечувалось віковими традиціями громадського життя. Громадою легше було долати життєві негаразди: протистояти природній стихії, добувати хліб на-суцшний, боронитися від ворогів. Міцне плече і дружня підтримка доброго сусіда були запорукою безпеки і добробуту.

3.2. Уривок з повісті І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я”

“Меланка посадила огірки, коло самого тину. Огірки зійшли як зелене руно. Показались ранні огірочки. Мотрин півень перескочив через тин та давай вибирати Меланині огірки. Півень сокотав та скликав курей. Усі Мотрині кури перелетіли через тин в огірки. За курми полізли крізь тин курчата. Квочка вигребла яму якраз серед огірків.

Стара Кайдашиха вийшла на город, угляділа таку шкоду та аж за голову вхопилась... Вона налапала під ногами палицю та й поперла на курей. Палиця влучила в півня... Двоє курчат лягло на місці...

Мотря вибігла і вгледіла свого півня. Півень тяг ногу по землі.

— Чи це ви, мамо, перебили моєму півневі ногу? — гукнула Мотря через тин до Кайдашихи.

— А то хто? А як ще раз твої кури підуть на наші огірки, то я їх поріжу та поїм.

— Той заплатите! Хіба в нас волості (*волосного суду*) нема, — говорила Мотря — Не було, так, вам на городі місця для огірків; насадили під самим перелазом.”

3.3. Інструкції для роботи:

1-й групі: “Ви сусіди і родичі. Ви нікуди не збираєтесь звідси переселятися. Вам і далі жити разом. Спробуйте знайти рішення, яке задовольнить обох сусідок.” Оберіть в групі двох осіб, які зіграють ролі Меланки і Мотрі. Інші учасники групи, спільно подумайте над порадами обом “сусідкам”.

2-й групі: “Які поради для розв’язання описаного конфлікту дали б сусідкам особисто ви? Спробуйте запропонувати рішення, яке задовольнить обох сусідок.” Оберіть в групі двох осіб, які зіграють ролі сусідок – Меланки і Мотрі і ще кількох осіб, які будуть грати ролі інших сусідів, представників громади. Всі учасники групи можуть давати поради до розв’язання конфлікту.

3-й групі: Перегляньте п.п. 3.4 та 3.5. і використайте їх у виконанні ролей. Оберіть в групі виконавців ролей двох сусідок — Меланки і Мотрі, суддю, адвоката і прокурора. Мотря звернулась з позовом (скаргою) до суду, її підтримує прокурор. Меланчині інтереси захищає адвокат. Суддя має вислухати представників звинувачення і захисту і винести рішення за законом. Спробуйте знайти рішення, яке б задовольнило обох сусідок.

3.4. Як можна вирішити проблеми між сусідами законним шляхом

В Україні питання захисту майнових прав громадян забезпечуються наступними статтями **Цивільного кодексу України:**

Стаття 386

1. Держава забезпечує рівний захист прав усіх власників.
2. Власник, права якого порушено іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про захист своїх прав.
3. Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди.

Стаття 1166

Майнова шкода, завдана особі, а також шкода, завдана її майну, відшкодується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Стаття 1192

З урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, пошкодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати (відплатити) завдані збитки у повному обсязі.

3.5. Словник-помічник

Суд — державний орган, що здійснює правосуддя, розв'язує суперечки на підставі законів.

Суддя — посадова особа державної влади, яка повноважна здійснювати правосуддя (чинити суд).

Адвокат (захисник) — особа, яка представляє законні інтереси громадян і захищає їх права в суді.

Прокурор — особа, яка від імені держави підтримує звинувачення в суді.

Що ви можете робити далі ...

Створіть плакати на тему добросусідства, які містили б малюнки і текст позитивного змісту.

Влаштуйте виставку таких плакатів у громадському місці, на зборах громади, в школі на батьківських зборах, у вітрині магазину у вашому мікрорайоні чи селищі.

ЗАНЯТТЯ 4

МОЇ ОДНОЛІТКИ: СПІЛКУВАННЯ, ПОВАГА, ЛІДЕРСТВО

Один — за всіх і всі — за одного.

О. Дюма

Підеш з хорошою людиною — дійдеш до мети, підеш з поганою — дійдеш до ганьби.

Турецьке прислів'я.

Не будь нав'язливим, щоб тебе не відштовхнули, і не дуже віддаляйся, щоб не забули про тебе.

Біблія

Хто собі друзів не шукає, той сам собі ворог.

Шота Руставелі

4.1. Що єднає однолітків

Накресліть в зошиті і заповніть таблицю:

Однолітків єднає ...	Однолітки об'єднуються в ...

4.2. Якщо група підлітків не в згоді з законом

Відомо, що протиправні дії однієї людини призводять до негативних наслідків. Але ще більш важкі наслідки настають, коли такі дії вчиняють кілька осіб. Одна людина може вчинити злочин не подумавши, з гаряча, необережності. Груповий злочин завжди вчиняється навмисно і продумано. Тому Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення відзначають, що вчинення злочину групою осіб набагато небезпечніше. Наприклад, крадіжка майна, скоєна групою, як правило, набуває більш значних розмірів. Участь у ній кількох осіб дозволяє довше приховувати злочинну діяльність, легше збувати украдене. Кільком особам легше залякати жертву, зламати її спротив.

Нерідко буває, що підлітки об'єднуються в групи і скоюють протиправні вчинки. Потрібно знати, що **порушення закону, скоєне групою, передбачає більш сувору юридичну відповідальність.**

Учасники протиправної групи мають певні ролі: **організатор** — особа, яка організувала вчинення злочину (це найбільш небезпечний учасник, що діяв навмисно, — він несе найсуворішу відповідальність за всі вчинки групи), **виконавець** — особа, яка безпосередньо вчинила злочин, **підбурювач** — особа, яка схилила інших учасників до злочину, **посібник** — особа, яка сприяла вчиненню злочину і прихованню його наслідків (Згідно із Кримінальним кодексом України, розділ IV, ст. 26–29).

Таке товариство до добра не доведе...

4.3. Група однолітків — що її характеризує?

Група — це певна людська спільнота, об'єднана будь-якими спільними ознаками. Групи бувають великі і малі, формальні (створені офіційно) і неформальні (виникли самі), стійкі і такі, що виникли в певній ситуації, організовані і стихійні. Найважливіша якість групи — це рівень її зрілості, сформованості. Високий рівень зрілості перетворює групу на колектив, громаду. Для такої групи є властивими:

- Єдність, згуртованість членів групи, довіра і взаєморозуміння;
- Повага, комфортність кожного в групі, позитивний настрій;
- Лідерство, значний ступінь впливу лідера на інших членів групи;
- Прийняття учасниками групи групових зразків поведінки;
- Заохочення до спільних дій своїх учасників;
- Вплив групи на інші групи;
- Спрямованість групи, визначення того, якими є цінності, цілі і мотиви її діяльності;
- Організованість, спроможність до самоврядування;
- Здатність групи долати перешкоди, стійкість і надійність у надзвичайних ситуаціях.

(За матеріалами Л. Фрідмана та І. Кулагіної “Особа і колектив”)

4.4. Як скласти вірш–сінквейн

Сінквейн — це вірш, який складається з п'яти рядків. В ньому людина висловлює своє ставлення до проблеми чи поняття.

Порядок написання сінквейна такий:

I-ий рядок — *одне ключове слово*, яке визначає зміст сінквейна.

II-ий рядок — *два прикметники*, які характеризують дане поняття.

III-ий рядок — *три дієслова*, які показують дію поняття.

IV-ий рядок — *коротке речення*, в якому автор висловлює своє ставлення.

V-ий рядок — *одне слово*, зазвичай іменник, через яке людина висловлює свої почуття, асоціації, пов'язані з даним поняттям. Наприклад:

Дитина
Хороша, весела
Бавиться, гуляє, росте
Маленька людина
Радість

Дружба
Міцна, надійна
Підтримує, допомагає, захищає
Без неї важко жити
Довіра

4.5. Словник-помічник

Лідер (від англ. – провідний, керівник) — особа, яка користується великим авторитетом, впливом в певному колективі і може вести його за собою, організовувати і очолювати певну діяльність.

4.6. Яким має бути лідер (Приклад)

РИСИ ЛІДЕРА

Твоє ім'я _____

Творчий _____	Наполегливий _____
Хоче бути першим _____	Впевнений в собі _____
Сильний духом _____	Спокійний _____
Розумний _____	Розсудливий _____
Цілеспрямований _____	Передбачливий _____
Заслуговує довіри _____	Добре пристосовується до умов _____
Має розвинуту увагу _____	Приємний _____
Приязний _____	Відданий справі _____
Має почуття гумору _____	Толерантний/Терпимий до інших _____
Щирий _____	Уважний _____

Що ви можете робити далі ...

- Поспілкуйтесь зі своїми однолітками у дворі будинку (мікрорайону, селища), в якому живете.
- Дослідіть сфери інтересів своїх однолітків. (Можливо проведіть опитування серед своїх однолітків.)
- Подумайте, яке місце посідає ваше товариство у громаді дорослих мешканців вашого мікрорайону (селища).
- Поміркуйте, що б ви могли зробити для того, щоб життя у вашому мікрорайоні (селищі) стало цікавішим. Обговоріть можливі плани дій.
- Презентуйте свої плани перед громадою вашого мікрорайону, селища.

ЗАНЯТТЯ 5

МІЙ КЛАС – МОЯ ГРОМАДА

Дружні сороки й орла заклюють.

Українське прислів'я

Люди народжені для того, щоб допомагати одне одному, як рука руці, нога нозі і верхня щелепа — нижній.

Марк Аврелій

Громадська діяльність — це труд колективу.

Громадська діяльність — це така праця, таке напруження фізичних та духовних сил, коли для людини особистим стає те, що належить не їй особисто, а громаді.

Колектив — це колыска громадянськості.

Василь Сухомлинський

5.1. Словник-помічник

Колектив — це об'єднання людей на основі поєднання особистих і спільних інтересів і цілей. Досягнення таких цілей можливе лише за умов чіткої організації, самоврядування, дисципліни, відповідальності і спільних зусиль учасників колективу.

Громада — це форма об'єднання людей, які в процесі життя мають змогу спілкуватися, контактувати між собою. Для громади характерні:

- спільна територія проживання її членів;
- повне чи часткове самоврядування;
- спільне вирішення соціально-побутових проблем;
- взаємодопомога;
- дотримання звичаїв і традицій;
- морально-виховний вплив на членів громади.

5.2. Анкета “Мої захоплення”

1. Чим ви займаєтесь у вільний від навчання час?
2. Чому вам подобається цим займатися?
3. Чи є в вашому класі ще учні з такими ж захопленнями?
4. Чи спілкуєтесь ви з приводу свого захоплення і як?

5.3. Встановіть послідовність, порядок дій

- Підведення підсумків і оцінка досягнутих результатів.
- Розподіл обов'язків в групі.

- Визначення завдань та очікуваних результатів.
- Взаємодія учасників для досягнення успіху.
- Планування, вибір того, що потрібно зробити.
- Виконання своєї частини спільної роботи.

Що ви можете робити далі ...

Протягом тижня виконайте вибрані вами три справи.

Презентуйте їх перед школою, батьками, вчителями, громадою мікрорайону.

ЗАНЯТТЯ 6

Я І ШКОЛА: ЯК МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ЖИТТЯ ШКОЛИ КРАЩИМ

Школа моя, ти — велика родина.

З учнівського твору

*Навчатись треба тільки весело. Щоб перетравити знання,
треба споживати їх з апетитом.*

Анатоль Франс

*Працелюбна душа має завжди бути зайнята своїм
ремеслом, і часті правлення для неї так само живильні,
як звичайні вправи для тіла.*

Олександр Суворов

*Є лише один спосіб заставити людину щось зробити — це
зробити так, щоб вона захотіла це зробити.*

Дейл Карнегі

6.1. Якою б ви хотіли бачити вашу школу?

Школа – будинок радості для дітей

- Чи подобається дітям вчитися в такій школі? Чому?
- Чи мають учні можливість розвивати свої таланти і здібності? Як?
- Чи цікавляться учні громадським життям в школі? Чому?
- Чи мають учні можливість вирішувати шкільні справи? Якими засобами?

Школа – будинок творчості для вчителів

- Чи вчителям подобається робота в такій школі? Чому?

- Чи є у вчителів можливість реалізувати свої творчі доробки та здібності? Завдяки чому?
- Чи вчителі цікавляться життям учнів? Чому?
- Чи вирішують вчителі спільно з учнями шкільні справи? Як?

Школа – будинок певності для батьків

- Чи задоволені батьки тим, що їхні діти навчаються в такій школі? Чому?
- Чому батьки можуть бути впевнені у безпеці і всебічному розвитку своїх дітей?
- Чи цікавляться батьки станом справ школи? Чому?
- Чи можуть батьки впливати на вирішення шкільних справ? Яким чином?

6.2. Словник-помічник

Самоврядування — це самостійність будь-якої організованої спільноти (групи людей) в управлінні власними справами. Це порядок, при якому люди самі створюють органи врядування, самі спільно приймають рішення щодо питань свого життя, самі беруть участь у виконанні спільних рішень.

6.3. Визначте на підставі яких принципів, правил і цінностей здійснюється шкільне самоврядування?

- Коллективне прийняття рішень
- Непримиримість до думки інших людей
- Рівність прав учасників
- Безконтрольність діяльності
- Суспільна користь
- Застосування примусу до незгідних
- Демократизм
- Тиск з боку вчителів
- Виборність органів самоврядування
- Толерантність (поблажливе ставлення до інших)
- Дисциплінованість
- Нехтування інтересами меншості
- Законність
- “Президент Ради школи” вирішує все сам
- Гласність діяльності і прийняття рішень
- Підзвітність перед громадою
- Таємність діяльності і прийняття рішень

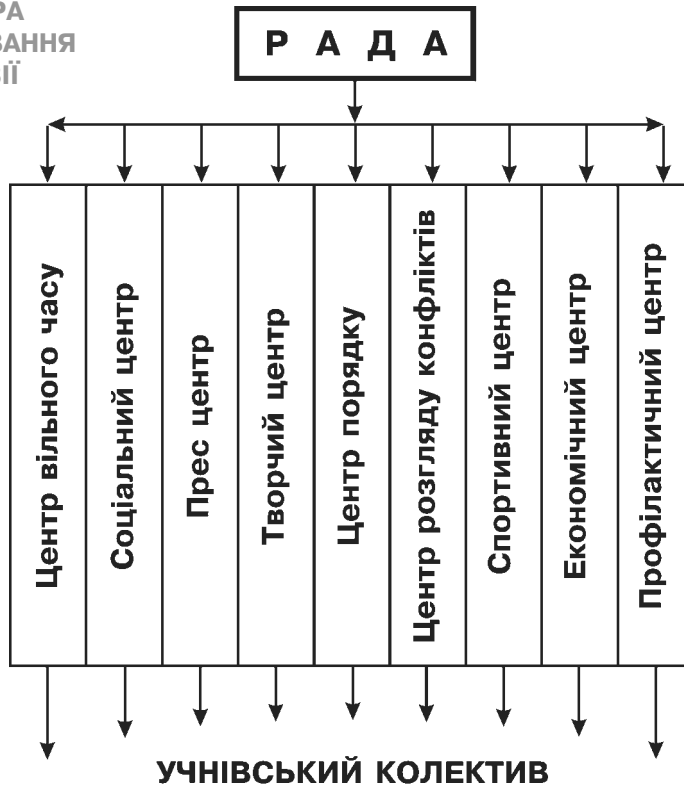
Самоуправство

Відповідальність перед громадою

Вчителі призначають у органи шкільного самоврядування своїх улюбленців

6.4. Моделі шкільного самоврядування

СТРУКТУРА
САМОВРЯДУВАННЯ
В ГІМНАЗІЇ

6.5. УЧНІВСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Кожен учень школи має право обирати та бути обраним у законодавчі та виконавчі структури учнівського самоврядування.

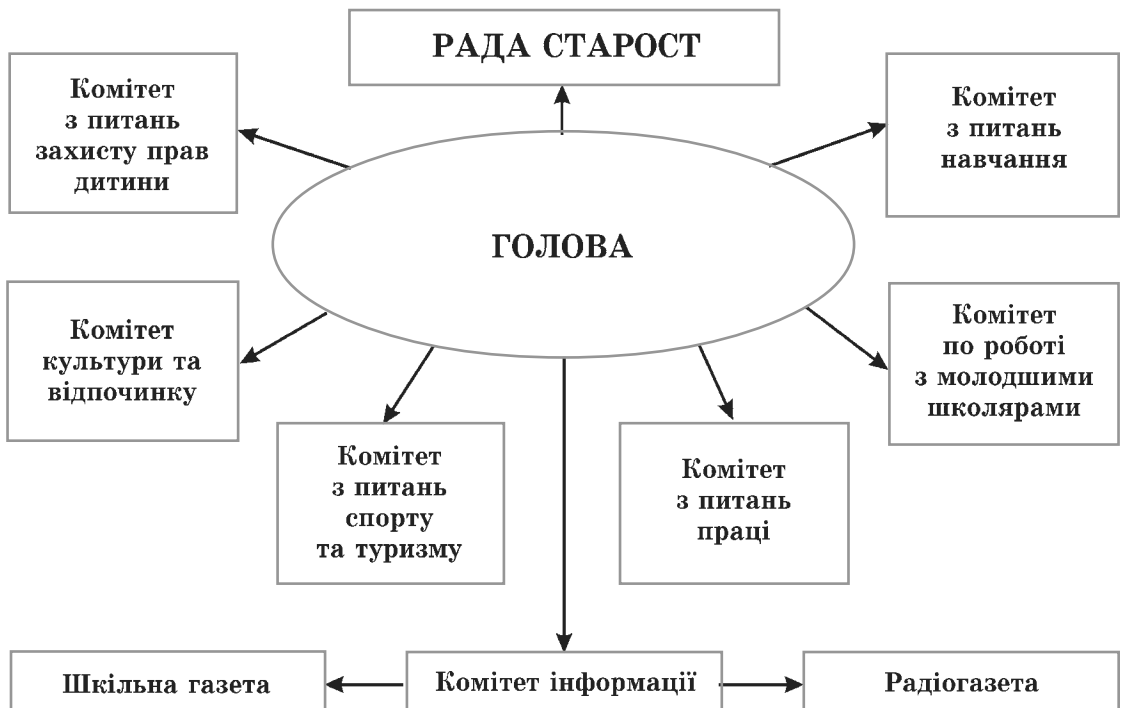
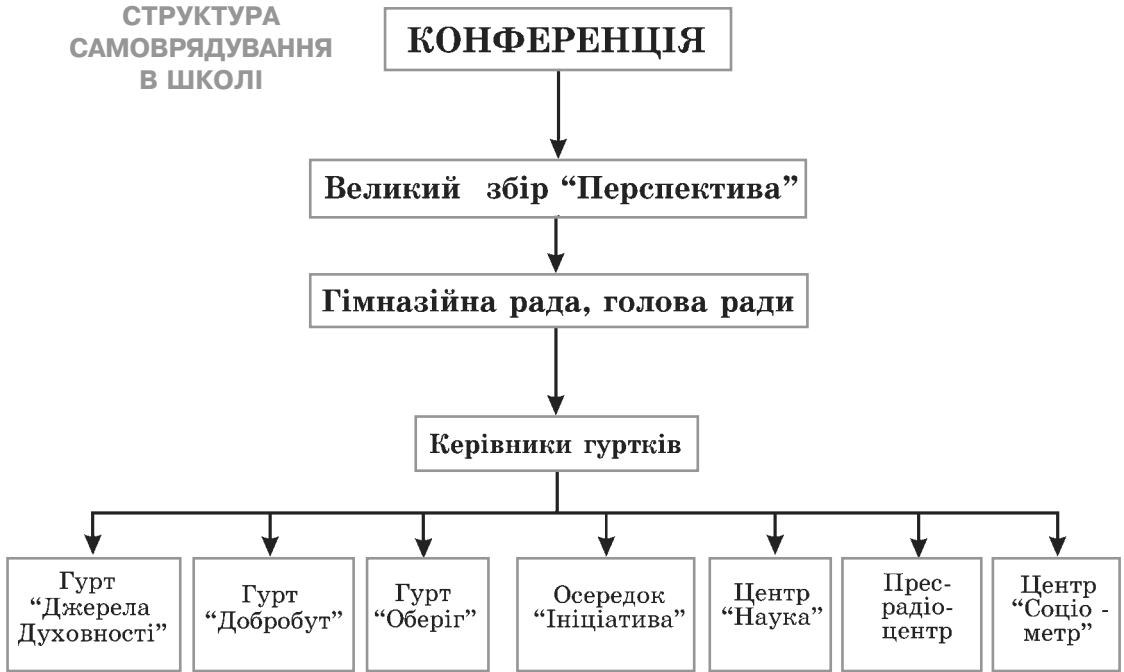
Стаття 2. Учніве самоврядування будується на демократичних засадах.

РОЗДІЛ II. ШКІЛЬНИЙ ПАРЛАМЕНТ (учнівський)

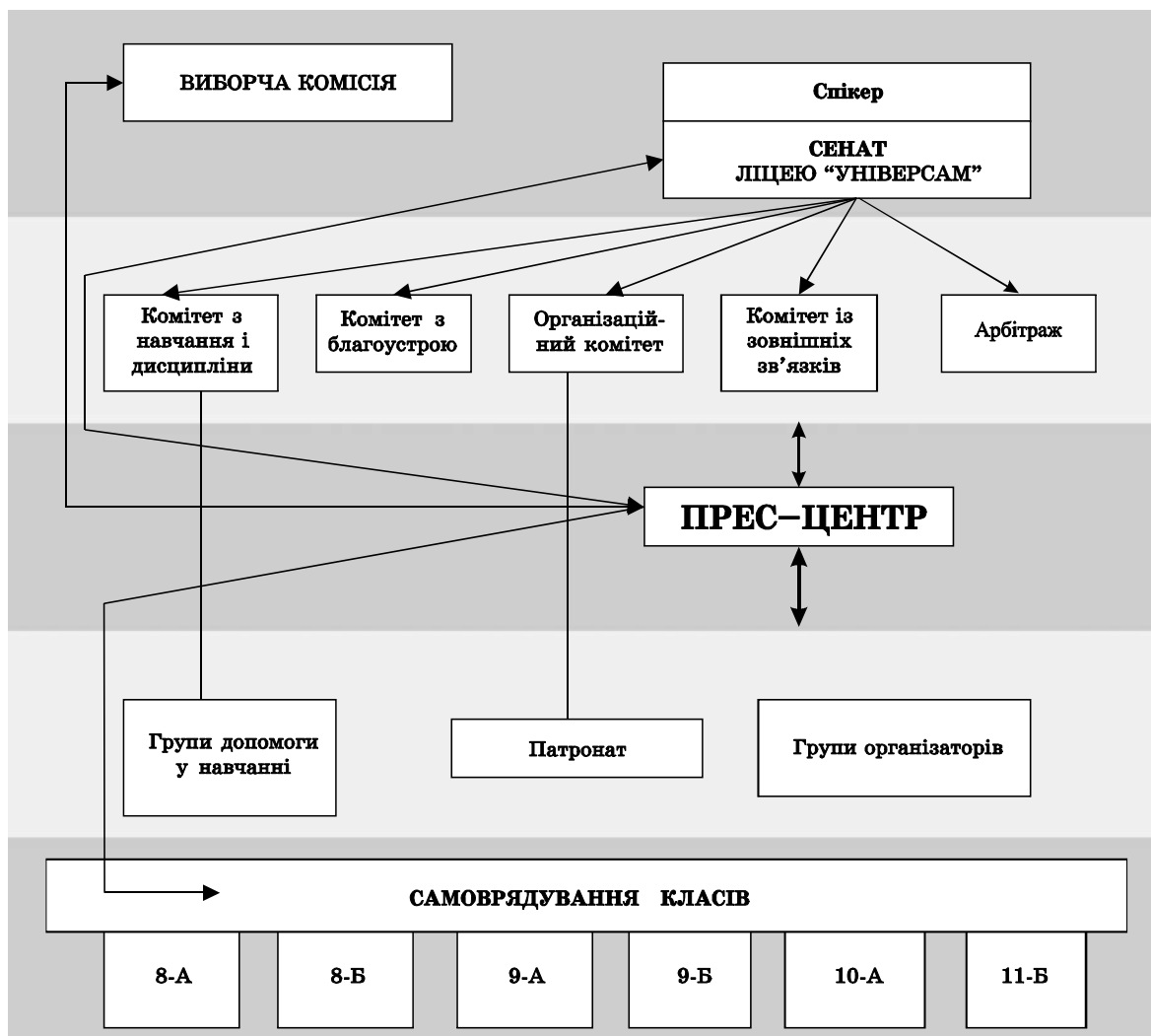
Стаття 3. Парламент є найвищим представницьким органом учнів в школі.

Стаття 4. Парламент будується на принципах виборності, рівності та пропорційності.

**СТРУКТУРА
САМОВРЯДУВАННЯ
В ШКОЛІ**

**СТРУКТУРА
УЧНІВСЬКОГО
САМОВРЯДУВАННЯ
ЛІЦЕЮ “УНІВЕРСАМ”**

Стаття 5. Сферою повноважень Парламенту є учнівське життя.

Стаття 6. До Парламенту входить один представник від кожного класу, який одночасно є старостою класу. Староста (член парламенту) обирається щороку на класних зборах не пізніше 15 вересня поточного навчального року.

Стаття 7. Формою роботи Парламенту є засідання, які проводяться раз на місяць. Перше засідання новообраного Парламенту повинно відбутися не пізніше 20 вересня поточного навчального року.

Стаття 8. Члени парламенту обирають спікера та двох заступників, які відповідно координують роботу з учнями 1-3 та 4-7 класів.

Стаття 9. Парламент приймає ухвали, резолюції, рішення, які обов'язкові для виконання всім учнівським колективом.

Стаття 10. Позачергове засідання Парламенту можуть скликати спікер, його заступники, а також на вимогу більшості членів парламенту.

Стаття 11. Парламент затверджує міністрів, запропонованих президентом, терміном на два роки.

Стаття 12. В разі прийняття рішення, резолюції, ухвали чи інших нормативних актів, які суперечать статуту школи та іншим загальношкільним документам, шкільна рада або дирекція мають право накладати на таке рішення "вето".

РОЗДІЛ III. СПІКЕР ШКІЛЬНОГО ПАРЛАМЕНТУ

Стаття 13. Спікер шкільного Парламенту обирається терміном на два роки з числа учнів 4-6 класів, який провчився в школі не менше двох років та один рік працював у системі учнівського самоврядування.

Стаття 14. Спікер обирається шляхом прямого таємного голосування простою більшістю голосів.

Стаття 15. Спікер відкриває та веде засідання Парламенту. В разі його відсутності ці його обов'язки виконує один з його заступників.

РОЗДІЛ IV. ПРЕЗИДЕНТ ГІМНАЗІЇ

Стаття 16. Президент є главою учнівського колективу та виступає від його імені.

Стаття 17. Президент є гарантом суверенності учнівського самоврядування, захисту учнівських законних інтересів та прав.

Стаття 18. Президент обирається терміном на два роки з числа учнів 4-6 класів, який провчився в школі не менше двох років та один рік працював в системі учнівського самоврядування на рівні заступника спікера чи міністра.

Стаття 19. Президент обирається шляхом прямого таємного голосування простою більшістю голосів. У виборах беруть участь всі учні гімназії.

Стаття 20. Здійснення процедури вибору Президента школи покладається на членів Міністерства юстиції.

Кандидати на пост президента подають заяви про самовисування в Міністерство юстиції до першого жовтня року виборів. З 1 по 15 жовтня триває передвиборна кампанія, в ході якої претенденти знайомлять учнів із своєю програмою діяльності на посаді президента.

День виборів призначає шкільний Парламент. Члени Міністерства юстиції готують бюлетені, обирають лічильну комісію в складі трьох осіб, оформляють та підписують протоколи виборів. Вибори проводяться в класах під контролем ради класу. Президентом вважається той, за кого проголосувала більшість гімназистів, що прийняла участь у виборах.

Стаття 21. Президент призначає міністрів з числа учнів, обраних до даних міністерств, та погоджує їх кандидатури з шкільним парламентом.

Стаття 22. Президент координує роботу Кабінету Міністрів, має право в одноосібному порядку звільняти міністрів та членів міністерства, якщо вони не справляються із своїми обов'язками.

Стаття 23. Президент звітує про свою роботу шкільному Парламенту раз на рік.

РОЗДІЛ V. КАБІNET МІНІСТРІВ

Стаття 24. Кабінет Міністрів школи є вищим органом у системі виконавчої влади учнівського самоврядування.

Стаття 25. В школі функціонують такі міністерства:

Відродження
Екології та охорони здоров'я
Інформації
Культури
Милосердя
Освіти
Спорту
Юстиції

Стаття 26. До складу міністерств входять по одному представнику з кожного класу, але в з класу, учня якого обрано міністром, обирають ще одного учня до складу міністерства.

Стаття 27. Кожне міністерство обирає собі вчителя - радника та працює згідно з положенням про свою роботу.

Стаття 28. Міністерства підзвітні Президенту та підконтрольні Парламенту.

Стаття 29. Міністерства планують свою роботу на семестри та подають план роботи на затвердження парламенту.

Стаття 30. По закінченні кожного семестру міністри звітують на засіданні парламенту про виконану роботу.

РОЗДІЛ VI. РАДА КЛАСУ

Стаття 31. Рада класу складається з члена парламенту-староста класу та представників міністерств.

Стаття 32. Рада класу реалізує на практиці рішення, прийняті Парламентом чи Кабінетом Міністрів.

Стаття 33. Рада класу має право "вето" на будь-яке рішення законодавчих та виконавчих структур учнівського самоврядування в тій частині, яка стосується внутрішнього життя даного класу.

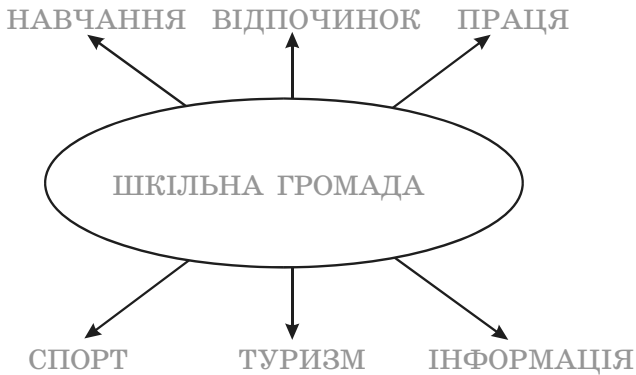
Затверджено на засіданні Ради школи

Голова ради школи:

(підпис)

6.6. Створіть свою модель самоврядування за зразком

Що ви можете робити далі ...

- Визначивши найкращий проект, перевірте його, порадьтеся з вчителем. Оформіть проект начисто.
- Оберіть представників з класу для презентації і захисту проекту перед адміністрацією школи.
- Організуйте і проведіть загальношкільні збори.
- Презентуйте проект перед шкільною громадою.
- Запропонуйте загальношкільний конкурс проектів шкільного самоврядування.
- Створіть ініціативну групу.
- Об'єднайте найкращі ідеї у спільний шкільний проект.
- Запропонуйте шкільній громаді реалізувати його.

ЗАНЯТТЯ 7

ОБ'ЄДНУЄМОСЯ В ДИТЯЧУ, МОЛОДІЖНУ ГРОМАДСЬКУ ОРГАНІЗАЦІЮ

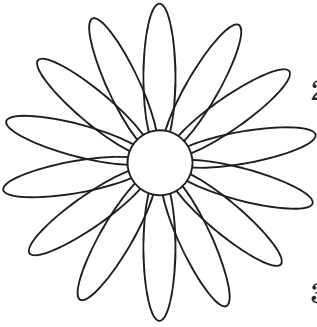
Люди разом можуть звершити те, чого не в змозі робити самотою; єднання умів і рук, зосередження їхніх сил може стати всемогутнім.

Д. Уебстер

7.1. Що у нас спільного

Інструкція для роботи в групах:

1. Візьміть великий аркуш паперу і маркери. Намалюйте на своїх аркушах ромашку (кожному учаснику групи —

- одна пелюстка) — як зображено на малюнку (якщо немає паперу — можете це зробити на дошці):
2. А тепер, спілкуючись в групі протягом 2-х хвилин, визначте — у чому кожна і кожний із вас неповторні, індивідуальні та що між вами (у вашій групі) спільного. Це можуть бути і риси характеру, і інтереси. Спільне записуйте до центру ромашки, а відмінне — неповторне у пелюстках, разом з іменем кожного.
  3. Представте Вашу ромашку класу.

Час для роботи в групі: 2 хв.

Час для представлення: по 1 хв. для кожної групи.

7.2. Що означає вислів “свобода асоціацій”

Асоціація — це об’єднання, спілка, організація певних осіб для досягнення ними своїх інтересів і цілей. Наше право об’єднуватись в організації, тобто свобода асоціацій, записане в міжнародних законах та законах України і захищене ними.

Зокрема це:

- Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод, стаття 11 “Свобода зборів та об’єднань”;
- Загальна Декларація прав людини, стаття 20: 1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій, 2. Ніхто не може бути примушеним вступати в будь-яку асоціацію;
- Конституція України, стаття 36 “Право на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації”;
- Конвенція ООН про права дитини, стаття 15: “Дитина має право зустрічатись з іншими людьми та вступати в асоціації або створювати їх”;
- Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, статті 21 та 22, що проголошують право на збори та свободу асоціацій.

7.3. Якими бувають громадські організації

Всі вони різноманітні настільки, наскільки різноманітні уподобання, інтереси та прагнення людей:

- Ті, що створені, щоб реалізувати таланти і здібності особи, називають *творчими об’єднаннями*.
- Є такі, що створені з метою захисту прав людини, такі організації називають *правозахисними*.
- Стоять на сторожі чистого довкілля — *екологічні організації*.

- Є професійні, студентські, учнівські об'єднання тощо. В газетах, журналах, по телебаченню ці організації називають по різному, наприклад: ГО (*Громадські організації*), НУО (*Неурядові організації*) або NGO (від англ. *Non-Government Organization*), НКО (*Некомерційні організації*), НДО (*Недержавні організації*) і т.д.

Є великі й потужні громадські організації, є маленькі. І це не випадково, що їх досить багато. Досвід їх існування говорить про те, що вони дозволяють кожному досягти важливих результатів, реалізувати свою активну громадянську позицію.

7.4. Як держава сприяє розвитку дитячих та молодіжних громадських організацій

Держава сприяє розвитку громадських організацій, особливо дитячих та молодіжних. Саме тому в Законі України “Про молодіжні та дитячі організації” містяться такі статті:

Стаття 9 розповідає про форми державної підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій: “...Молодіжні та дитячі громадські організації звільняються від сплати за державну реєстрацію та збору за реєстрацію їх символіки...”.

Стаття 10 розповідає про фінансову підтримку державою діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій.

7.5. Хто може бути засновниками дитячих та молодіжних громадських організацій

Засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи, які досягли 15-річного віку.

(За статтею 4 Закону України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”)

7.6. Хто може бути членами дитячих та молодіжних громадських організацій

Членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 28 років, членами дитячих громадських організацій — особи віком від 6 до 18 років. Якщо дитині ще немає 10 років, то вступити до дитячої громадської організації вона може лише за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників.

Особи старшого віку можуть бути членами молодіжних та дитячих громадських організацій, за умови, якщо їх кількість у цій організації не перевищує третину загальної кількості членів.

Дорослі, також, можуть бути у складі керівних виборних органів організації, якщо їх кількість не перевищує третину складу керівного виборного органу.

(За статтею 5 Закону України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”).

7.7. Готуємося до Установчих зборів молодіжної або дитячої громадської організації

Установчі збори — це зібрання ініціативної групи, що вирішила створити організацію. Під час Установчих зборів визначаються мета та напрямки діяльності організації, вирішуються питання:

- яким чином буде здійснюватись керівництво,
- як будуть прийматися колективні рішення,
- хто і яку роботу буде виконувати під час реєстрації організації,
- розглядається проект Статуту організації.

Якщо відбулись Установчі збори, то фактично нова організація створена, але попереду, ще багато роботи. Дуже важливо гарно підготуватись до проведення Установчих зборів. Давайте потренуємось у цьому!

Визначимо умовно, що наша організація буде мати назву “Молодий громадянин”.

Її місія — тобто те заради чого вона створюється — “сприяти залученню молоді до активної громадянської дії”.

7.8. Як офіційно зареєструвати громадську організацію

Підготовка та проведення Установчих зборів є дуже важливим, але лише **першим етапом** реєстрації громадської організації, **другий етап** — легалізація громадської організації.

Існує два способи легалізації громадської організації.

***Перший спосіб легалізації** — шляхом повідомлення. Організація просто повідомляє про своє існування в засобах масової інформації. При цьому, вона не стає юридичною особою, яка може мати свій рахунок у банку, печатку, місце розташування, окреме майно, а залишається групою (командою) однодумців які використовують право на свободу асоціацій. Звичайно, така форма реєстрації, відповідно не створює одразу великої кількості обов’язків для засновників організації. Тому, радимо вам спочатку зареєструвати вашу організацію саме таким чином.*

*Якщо у вас вже є досвід, або вам можуть допомогти дорослі, ви можете обрати **другий спосіб легалізації** громадської організації — шляхом реєстрації.*

Легалізуючи організацію шляхом реєстрації треба пройти досить великий і нелегкий шлях: готувати документи, відвідувати різні державні установи. При чому все це треба зробити у чітко визначений, встановлений законом термін.

Якщо ви все ж наважились легалізувати організацію шляхом реєстрації, радимо разом з дорослими звернутись до відповідної літератури. Наприклад, досить просто та зрозуміло наводить порядок реєстрації громадської організації Анатолій Ткачук у своїй брошурці “Порядок утворення та легалізації громадської організації в Україні”. Також ви можете звернутись до громадських організацій вашого регіону. Вони зможуть вам допомогти або знайдуть тих, хто може вас проконсультувати.

Що ви можете робити далі ...

Ви можете продовжити роботу над цією темою, використовуючи поради, що містить п. 7.8.

- Дізнайтеся, які громадські організації існують у вашому місті, селищі, мікрорайоні, школі.
- Відвідайте декілька громадських організацій, щоб побачити те, як вони працюють, і мати можливість поспілкуватись з їх представниками.
- Запросіть громадських діячів до класу.
- Можливо, для початку, організуйте співпрацю з одною з організацій, перш ніж створити і зареєструвати свою.

(Як правило, громадські організації охоче йдуть на такі зустрічі й гостинно запрошують до себе).

РОЗДІЛ II

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

ЗАНЯТТЯ 8

НАСЕЛЕННЯ ЧИ ГРОМАДА

Що громада скаже, то і пан не допоможе.

Що громада забажає, того і пан не поламає.

Українські народні приказки

*Якщо маленька людина в маленькому місті сумлінно
робить свою маленьку справу — всесвіт стає кращим.*

Східна мудрість

Найбільшою небезпекою для свободи є пасивність народу.

Г. Брандейс

*Зібратися разом — це початок, триматися разом —
це процес, працювати разом — це успіх.*

Генрі Форд

8.1. Пригадаємо казку

Напевно, немає серед вас нікого хто не чув би в дитинстві казки “Теремок”.

Пригадаймо її. Стояв у полі теремок — хатинка, не висока, не низька.

Йшла полем мишка.

Сподобався їй теремок і залишилась вона в ньому жити,
борошно молоти, млинці та пиріжки пекти. Потім прийшла жабка.
Вона попросилася жити в теремку і пообіцяла мишці допомагати
носити воду та місити тісто. Стали мишка і жабка жити разом.

Потім один за одним прийшли зайчик, півник, їжачок.

Зайчик в городі вирощував капусту і моркву для пиріжків.
Півник збирав гусінь, співав пісень, веселив усіх і будив їх вранці.

Їжачок збирав гриби і охороняв теремок
від зазіхань лисиці, вовка і ведмедя.

Всі вони жили дружно, весело, піклувалися одне про одного
і про чудову хатинку — теремок.

8.2. Словник-помічник

Населення — сукупність усіх жителів певної території, населеного пункту.

Громада — це об'єднання людей, які в процесі життя мають змогу спілкуватися, контактувати між собою. Це люди, які живуть на спільній території і спільно вирішують свої соціально-побутові проблеми на основі активної співпраці, взаємодопомоги і організації повного чи часткового самоврядування.

Територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

(За Законом України “Про місцеве самоврядування”)

8.3. Історична довідка

Традиції громадського життя є в історії людства дуже давніми.

Близько 40–35 тис. р. тому, як стверджують вчені, формується “людина розумна”, змінюються відносини між людьми: на зміну первісному гурту приходять рід, родова община — це первісна громада. Люди жили і працювали спільно. Разом володіли усім майном, піклувалися про дітей, старих і хворих членів громади. Згодом родова община перетворюється на сусідську. Тобто не всі члени громади були тепер родичами, були й сусіди, люди не рідні по крові. В ті часи всі рішення приймалися громадою — зборами племені.

У Стародавній Греції особливо яскраво помітна різниця між поняттями “населення” і “громада”. Не всі жителі місцевості вважалися громадою, а лише громадяни — повноправні жителі. Раби, приїжджі чужоземці та жінки прав не мали і не могли брати участь у народних зборах.

У стародавніх слов'ян, в Київській Русі скликалися народні збори — **віче**, де вирішувалися громадські та державні справи. Через посилення влади князів віче скликалося нерегулярно, лише за ініціативою громади, бояр або князя. Віче оголошувало війну і укладало мир, обирало і усувало представників влади.

В різні періоди історії Україна перебувала під владою чужинців. В умовах іноземного панування життя української громади з її звичаями та традиціями мало велике значення для збереження культури, мови, віри нашого народу. До наших днів дійшли давня українська громадська традиція проведення толоки — спільної праці всієї громади для загальної користі, або допомоги окремим людям; веселі традиції святкування релігійних, побутових свят.

8.4. Мовою документів

Територіальні громади можуть створювати дійові і повноважні органи місцевого самоврядування на території свого села, селища, міста, району.

Територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати єдиного сільського голову, формувати спільний бюджет, об'єднувати комунальне майно.

Вихід із складу сільської громади здійснюється за рішенням референдуму. Таке рішення приймається шляхом голосування всіх членів відповідної територіальної громади.

(За Законом України “Про місцеве самоврядування”, ст. 6)

8.5. Як ми будували дитячий майданчик

Проблеми з ігровими майданчиками біля житлових будинків залишаються дуже часто невирішеними. Настала весна. Діти проводять на вулиці багато часу і наражаються на небезпеку. Серед двору стирчать уламки іржавого дроту, навколо биті скло і цегла; лавки, гойдалки і каруселі, які колись були у дворі, усі давно поламані. Двір не загороджений і через нього в різних напрямках проїжджають автомобілі. Ініціативна група молодих людей з нашого двору звернулася до мешканців будинку, в якому вони проживають, з такою анкетною:

Де проводять дозвілля ваші діти?

Чи хотіли б ви змінити ситуацію?

Ваші пропозиції?

Проведене серед мешканців 100 квартир будинку анкетування дало такі результати:

30% — відповіли “Нехай кожна сім'я вирішує цю проблему самотужки”;

20% — “Необхідно заплатити гроші спеціалістам і вони вирішать цю проблему”;

50% — “Треба всім об'єднатись і збудувати майданчик власними силами”.

Що ви можете робити далі ...

Створіть ініціативні групи у своїх дворах, вулицях, мікрорайонах.

Розвідайте, чи є у вашій місцевості діючі громади.

Складіть анкету для опитування мешканців свого будинку з метою з'ясування проблем першочергової важливості, які потребують негайного вирішення.

Складіть перелік справ, які могли б згуртувати мешканців вашої вулиці чи двору.

Складіть плани вирішення таких справ і презентуйте їх перед мешканцями.

ЗАНЯТТЯ 9

ХТО СПРАВЖНІЙ ГОСПОДАР У МІСЦЕВІЙ ГРОМАДІ

В своїй хаті своя правда, і сила, і воля!

Тарас Шевченко

9.1. Мовою документів

**Конституція України (від 28 червня 1996 р.),
розділ XI “Місцеве самоврядування”**

Стаття 140.

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власних повноважень, фінансів, майна.

Текстові загадки

Вставте на місце пропусків слова, що відповідають змісту статті 140 Конституції України:

1. З юридичної точки зору право здійснювати самоврядування на місцях має ... ..

2. До територіальної громади належать ... .

3. Територіальна громада може самостійно вирішувати питання ... значення.

4. Особливий статус в Україні мають міста ... і ... .

5. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через ... .

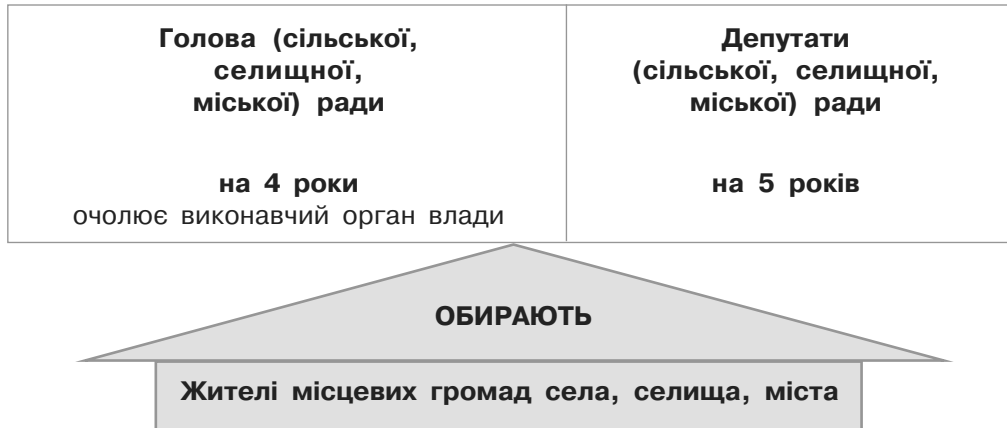
6. Органи місцевого самоврядування — це ..., ... , ... ради та їх виконавчі органи.

7. Районні та обласні ради представляють спільні інтереси ... .. сіл, селищ та міст.

8. Форми самоорганізації населення — це створені за ініціативою жителів з дозволу ... , ... , ... рад будинкові, вуличні, квартальні органи.

9.2. Схема “Склад місцевих рад” (за статтею 141 Конституції України)

МІСЦЕВІ РАДИ (СІЛЬСЬКІ, СЕЛИЩНІ, МІСЬКІ)

* Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

9.3. Повноваження територіальних громад (за статтями 143-145 Конституції України)

Стаття 143. Територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

- Управляють майном комунальної власності (тим, яке держава передає безкоштовно громадам).
- Затверджують і контролюють програми соціально-економічного і культурного розвитку.
- Затверджують місцеві бюджети і контролюють їх виконання.
- Встановлюють місцеві податки і збори.
- Проводять місцеві референдуми.
- Контролюють діяльність комунальних підприємств, організацій і установ.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

9.4. Хто бере участь у вирішенні справ місцевої громади?

№ п/п	Події, що відбувалися на території місцевої громади (Інформація з періодичної преси про події місцевого життя)	Питання місцевої громади вирішувалися:					
		З участю органів місцевого самоврядування – місцевих рад	З ініціативи органів місцевого самоврядування – місцевих рад	З участю членів громади	З ініціативи членів громади	Спільними зусиллями місцевої ради і членів громади	З ініціативи державних, приватних і громадських організацій
1.	З нагоди Дня незалежності в 32 населених пунктах однієї з областей України відбулися 62 заходи, в яких взяли участь 47 тисяч краян.						
2.	Наприкінці серпня завершено традиційний об'їзд загальноосвітніх шкіл. Комісія міськвиконкому визначила які школи найкраще готові до нового навчального року: класична гімназія, Галицький коледж, початкова економічна школа.						
3.	У місті Т. на ставі завершилися перегони чемпіонату міста на байдарках. Переможці стануть учасниками першості України з водного спорту, що пройде у місті С.						
4.	Мешканці під'їзду дев'ятиповерхового будинку проявили ініціативу — встановили поквартірне чергування у ліфті, щоб викоринити звичку когось із підлітків розмальовувати стіни і двері ліфта чорним маркером.						
5.	У ході операції “Металобрухт” працівники міліції області виявили 12 порушень законодавства. Вилучено 95 тонн брухту чорних металів, порушено дві кримінальні справи.						
6.	Скульптор М.Н., мешканець міста Т., добився скасування рішення міської ради про надання земельної ділянки в районі вулиць В. Симоненка і П. Куліша під автостоянку, залучив до закладення скверу ім. Андрія Первозванного учнів двох шкіл.						

№ п/п	Події, що відбувалися на території місцевої громади (Інформація з періодичної преси про події місцевого життя)	Питання місцевої громади вирішувалися:						Примітки 1
		З участю органів місцевого самоврядування – місцевих рад	З ініціативи органів місцевого самоврядування – місцевих рад	З участю членів громади	З ініціативи членів громади	Спільними зусиллями місцевої ради і членів громади	З ініціативи державних, приватних і громадських організацій	
7.	Голова однієї з комісій міської ради прозвітував на сесії про те, що фахівцями “Укртелекому” відремонтовано майже 97 кілометрів повітряних та кабельних ліній, відновлено роботу 1327 радіоточок, які не працювали після реконструкції лінії електропередач.							
8.	Офіційне відкриття басейну відбулося в дитячій юнацькій спортивній школі. Його реконструкція коштувала близько мільйона гривень із міського та обласного бюджетів.							
9.	В рамках програми “Освіта” за рахунок бюджетних коштів безплатно харчувалися школярі із малозабезпечених сімей. 500 дітей було оздоровлено протягом літа. За рахунок інших джерел фінансування отримали матеріальну допомогу діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.							
10.	Розширено сферу платних послуг у загальноосвітніх навчальних закладах. Для прикладу, здаються в оренду вільні від занять приміщення, спортивні зали, комп’ютерні класи, навчальні кабінети, майстерні.							
11.	Примітки 2							

- Про яку подію ви дізналися із повідомлення?
- Чи стосується дана подія життя місцевої громади?
- Позначте в колонках таблиці напроти вашого повідомлення тих, хто, на вашу думку, брав участь у вирішенні питань, пов’язаних з даною подією (Підрахуйте кількість позначок по вашому повідомленню в горизонтальній колонці “Примітки 1”).
- Хто з учасників, на вашу думку, був найактивнішим?
- Чи співпрацювали органи місцевої влади з громадськістю?

Свої відповіді обґрунтуйте.

Що ви можете робити далі ...

Перегляньте вдома матеріали місцевих газет і виберіть цікаві, на ваш погляд, ситуації:

- які вказували б на те, хто господар в місцевій громаді;
- які розповідали б про позитивне вирішення проблем місцевої громади;
- які викривали б безгосподарну поведінку жителів місцевої громади чи органів влади;

Зробіть добірки таких статей у спеціальних папках.

Подумайте і напишіть короткі твори-роздуми про те, як змінити ситуацію на краще: “В такій ситуації я діяв би так ...”

ЗАНЯТТЯ 10

ЯК НАМ ЗОРГАНІЗУВАТИСЯ В ГРОМАДІ

Де всі хочуть стернувати, там ніхто не попливе.

Норвезьке прислів'я

При згоді і малі справи виростають у великі, при розбіжностях і великі справи розпадаються.

Салюстрій

10.1. Чудовий вечір

Наближалось свято Нового року. Учні класу вирішили відзначити його вечором відпочинку. Як же зробити цей вечір незабутнім? Всі зібралися після уроків в класі і довго гомоніли. Нарешті Сашко запропонував не гаяти часу на розмови, а з'ясувати, що потрібно для гарного вечора та хто і що буде робити. Оленка і Марічка взялися писати сценарій. Віктор їм допомагав — у нього є комп'ютер. Володя приготував найкращі музичні записи. Віта і Оксана запропонували провести конкурси під час дискотеки. Андрій та Максим виявили бажання бути ведучими свята. Разом зібрали кошти для призів. Дівчата вирішили приготувати різноманітне печиво, а хлопці — прикрасити зал.

Це був чудовий вечір. Всі були задоволені. Після цього учні вирішили, що і надалі будуть самі організовувати проведення вечорів та інших цікавих заходів у класі.

10.2. Словник-помічник

Органи самоорганізації населення — представницькі органи, що створюються жителями, які проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань місцевого значення, задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом створення умов для цього.

(За Законом України “Про органи самоорганізації населення”)

10.3. Що є формою самоорганізації

Урок

Розмова декількох людей у кафе

Клас зібрався на збори

Мешканці під’їзду збирають підписи під проханням до місцевої влади відремонтувати будинок

Сусідки розмовляють, сидячи на лавці біля будинку
Демонстрація протесту громадян проти підвищення цін на комунальні послуги

Шкільна лінійка

Збори хлопців класу з приводу привітання дівчат з Міжнародним жіночим днем 8 березня

Черга в магазині

Масова бійка

Перегляд концерту відомої співачки

Гра мешканців будинку в шахи

Участь групи учнів у впорядкуванні території біля школи

Весілля

10.4. Мовою документів

В Україні є закони, які визначають і регулюють участь громадян у вирішенні місцевих проблем. Це закони “Про місцеве самоврядування”, “Про об’єднання громадян”, “Про органи самоорганізації населення”.

В них визначається, що місцеві ради (сільські, селищні, районні в місті) можуть дозволяти, за ініціативою жителів, створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною властних повноважень, коштів, майна.

Органи самоорганізації населення обираються зборами жителів за місцем проживання і діють на основі законів, відкрито, на добровільних засадах на своїй території. Такі органи звітуються, відповідальні і знаходяться під контролем місцевих рад і жителів, які їх обрали.

Коли потрібно вирішити питання, яке виходить за межі компетенції будинкових, вуличних комітетів, можуть бути зібрані загальні збори громадян, рішення яких є обов’язковим для органів місцевого самоврядування.

Якщо громадяни хочуть вирішити питання, яке не внесене до планів роботи органів місцевого самоврядування, тоді вони мають право на висунення ініціативи. Після її розгляду на засіданнях ради і прийняття позитивного рішення воно є обов'язковим для виконання як місцевими органами самоврядування, так і громадою в цілому.

- *Хто дає дозвіл на створення органу самоорганізації населення?*
- *Хто створює органи самоорганізації населення?*
- *Назвіть види органів самоорганізації населення.*
- *За рахунок яких коштів і майна існують органи самоорганізації?*
- *Де і на якій основі створюються органи самоорганізації населення?*
- *Перед ким звітують, відповідальні і ким контролюються органи самоорганізації?*
- *Як діють органи самоорганізації, коли потрібно вирішити питання, що виходить за межі їхньої компетенції (повноважень)?*
- *Чим загальні збори громадян відрізняються від інших видів самоорганізації населення?*
- *Як діють громадяни, якщо хочуть вирішити незаплановане питання?*

10.5. Встановіть відповідність понять і явищ

Зібрання громадян вулиці для вирішення проблеми водопостачання

Ініціювання членами громади розгляду питання в органі місцевого самоврядування

Вуличний комітет з питань впорядкування території

Районний (у місті) комітет з питань екологічної безпеки та природокористування

Будинковий комітет з господарської діяльності

Зустріч громадян з депутатами місцевої громади

**ОРГАНИ
САМООРГАНІЗАЦІЇ**

**ЗАГАЛЬНІ
ЗБОРИ**

**МІСЦЕВА
ІНІЦІАТИВА**

**ГРОМАДСЬКІ
СЛУХАННЯ**

10.6. Що ми можемо зробити спільно

Посадити парк

Очистити вулицю від сміття

Провести по вулиці газ і каналізацію

Відновити маршрут міського автобуса

Вирішити питання про надання дачних земельних ділянок

Встановити пам'ятник місцевому видатному діячеві
і перейменувати вулицю

Організувати ремонт дороги

Впорядкувати спортивний майданчик

Провести благодійну акцію по збору коштів
для закупівлі подарунків дітям-інвалідам

Створити центр дозвілля для підлітків, що живуть в нашому районі

Встановити сміттєві урни і лавочки на вулицях

Продовжте перелік ...

10.7. “Перші кроки”

Вставте пропущені слова, користуючись ключами:

“Я (громадянин) хочу зробити щось корисне для громади вулиці. Для цього я повинен проявити ... . Щоб дізнатися, що те, що я пропоную, підтримують інші жителі вулиці, мені потрібно зібрати ... моїх сусідів або скликати загальні ... , де вони мене підтримають або ні.

Якщо мої пропозиції буде підтримано, ми створимо ... ..., яка буде допомагати вирішувати цю проблему в органах місцевого самоврядування. Ми напишемо від імені громади вулиці ..., де пояснимо, чого ми хочемо.”

КЛЮЧІ: ініціативу, підписи, збори, ініціативну групу, заяву.

10.8. Мовою документів

Вимоги до створення органу самоорганізації населення (*За Законом України “Про органи самоорганізації населення”*).

Для оформлення органу самоорганізації потрібно вказати:

- назву та адресу органу самоорганізації населення;
- основні завдання та напрями діяльності органу;
- права і обов'язки членів органу самоорганізації населення;

- територію, у межах якої діє орган самоорганізації населення;
- строк повноважень органу самоорганізації населення;
- порядок використання коштів та іншого майна;
- інші питання, пов'язані з діяльністю органу самоорганізації населення.

Відповідь про дозвіл на створення органу самоорганізації населення місцева рада повинна дати протягом 10 днів.

- Придумайте назву для свого органу самоорганізації.
- Визначте завдання і напрями діяльності.
- Запишіть зразки прав і обов'язків членів органу самоорганізації
- Визначте строк повноважень вашої організації.

10.9. Визначте послідовність дій під час створення органів самоорганізації населення:

- Рішення про реєстрацію (11)
- Збори за місцем проживання (1)
- Легалізація (набрання законної сили) документів (10)
- Заява про створення органу самоорганізації (2)
- Обрання органу самоорганізації (9)
- Звернення до місцевої ради (4)
- Затвердження положення (8)
- Прийняття рішення про утворення (3)
- Збори за місцем проживання (6)
- Дозвіл на створення органу самоорганізації (5)
- Розробка документів (7)

Варто зауважити:

Установчі збори повинні після завершення всіх процедур затвердити:

- положення організації;
- обрати керівний орган;
- зареєструвати ці документи у встановленому порядку у виконавчих комітетах місцевих рад.

Що ви можете робити далі ...

Поцікавтесь, чи є у вашій громаді, вашому мікрорайоні, селищі, вулиці, будинку органи самоорганізації населення. Для цього разом з учителем здійсніть подорож до місцевої ради.

Довідайтесь, чи існують подібні органи у сусідніх громадах. Якщо існують, спробуйте ознайомитися з досвідом їхньої роботи.

Знайдіть відомості про подібні органи самоорганізації населення в пресі, книжках, Інтернеті. Підготуйте повідомлення і розкажіть про свої дослідження перед класом.

Підготуйте інформацію для дорослих мешканців вашого мікрорайону, вулиці, будинку у вигляді стіннівки чи в іншій формі. Можливо, ваша інформація наштотує мешканців вашої громади на добрі ідеї, як змінити життя на краще ...

ЗАНЯТТЯ 11

МОЇ КОШТИ, НАШІ КОШТИ...

Копійка гривню береже.

Копійка любить щоб її лічили.

Хто не береже копійки, той сам не вартий гривни.

Українські народні прислів'я та приказки

Старайся бути розумним, а не багатим: багатства можна позбутися, розум завжди залишиться з тобою.

Езоп

Коли щось дуже хочеться придбати, а грошей не вистачає, то є дві альтернативи: чекати поки перехочеться, або йти позичати гроші. Та пам'ятай — найкращий спосіб зіпсувати стосунки — стати позичальником.

З народної мудрості

11.1. Збудуємо піраміду витрат

ЖИТТЄВО НЕОБХІДНІ ВИТРАТИ

ВАЖЛИВІ ВИТРАТИ

ДРУГОРЯДНІ ВИТРАТИ

11.2. Звідки люди отримують прибутки

Заробітна плата

Пенсії

Стипендії

Премії

Доходи від індивідуальної трудової діяльності

Бізнес, приватне підприємництво

Цінні папери, акції

Відсотки від банківських вкладів

Доходи від земельної ділянки та підсобного господарства

Пільги та субсидії

Спадщина

Подарунки

Виграші

11.3. Словник-помічник

Бюджет — це сукупність прибутків і витрат. Це план одержання та використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування коштів для виконання їхніх завдань і функцій.

Податки — це обов'язкові платежі, що стягуються державою з доходів чи майна підприємств, організацій і населення.

Види податків. В Україні існує багато різних податків. Вони поділяються на **прямі** і **непрямі**.

Прямі податки — ті, які, наприклад, стягаються з зарплати громадян та інших прибутків. Це так званий *прибутковий податок*.

Непрямі (побічні) податки — стягаються з ціни товарів.

Наприклад:

— *акцизний податок* — на деякі товари широкого вжитку і послуги (Тютюн, спиртні напої, обслуговування в кафе)

— *податок на додану вартість* — тобто вартість, додану товару в процесі його виробництва (З тканини пошито одяг, з молока виготовлено сир)

Існують також *земельний податок*, *податок з власників автомобілів*, *ринковий збір*, *курортний збір* тощо.

**ЗА РАХУНОК ПОДАТКІВ ВЕЛИКОЮ МІРОЮ ПОПОВНЮЄТЬСЯ
БЮДЖЕТ ДЕРЖАВИ І МІСЦЕВИЙ БЮДЖЕТ**

11.4. Звідки надходять кошти до місцевого самоврядування

Конституція України розповідає про це так:

Стаття 142. “Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є власністю територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах ...”

Стаття 143. “Територіальні громади ... або утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми ... розвитку... ; затверджують бюджети ... і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону ...”

11.5. Словник-помічник

Інвестиції — походить від латинського слова “investire” — одягати — у сучасному розумінні, інвестиції являють собою вкладання коштів переважно з метою їх подальшого збільшення.

Позика — надання певної вартості у грошах чи товарах на умовах її повернення через визначений строк. Банківська позика — позика, надана банком на визначений термін, з певною метою.

11.6. Схема надходжень та витрат коштів до місцевого бюджету

11.7. Що потрібно врахувати, плануючи сімейний бюджет?

Найбільш поширений розмір зарплати — 700–1200 грн.

Найбільш поширений розмір пенсії — 500–700 грн.

Стипендія студента училища — 150–200 грн.

Стипендія студента ВНЗ — 300–350 грн.

Офіційний прожитковий мінімум на місяць на особу — 600–700 грн.

Оплата за житло (опалення житлової площі, холодна та гаряча вода, газ, електроенергія, телефон) для сім'ї з 5 осіб в трикімнатній квартирі — 350–450 грн.

Кошти на харчування однієї особи на місяць — 750–1000 грн.

Предмети особистої гігієни на сім'ю (мило, шампунь, зубна паста тощо) — 100 грн.

Один проїзд у міському електротранспорті — 35-75 коп.

Один проїзд у маршрутному таксі — 1,50 грн.

Один похід в кіно — 20–40 грн.

11.8. Цікаво знати

“Гроші не пахнуть”. Першоджерелом цього вислову є розмова римського імператора (69–79 н.е.) Віспасіана з сином Титом з приводу запровадження податку на міські вбиральні. Коли Тит почав дорікати за це батькові, Віспасіан підніс до його носа перші гроші, що надійшли від податку, і спитав, чи ж пахнуть вони. Тит відповів заперечно, і Віспасіан вигукнув: “А вони ж від сечі!”. Пізніше вислів “Гроші не пахнуть” використав у сатирі давньоримський поет Ювенал (I-II ст. н.е.).

Триста років тому в Європі модні були мережані коміри. Вони коштували дуже дорого. І англійський король Карл II написав до парламенту листа з проханням виділити кошти на новий комір. Парламент поміркував і відмовив – надто дорого. Зараз англійська королева Єлизавета II таку дрібницю купує не радячись з парламентом. Це дуже багата королева. Та й Англія – дуже багата країна. Але може тому вона й багата, що парламент так заощадливо витрачає державні гроші.

Що ви можете робити далі ...

Поцікавтесь прибутками і витратами у своїй власній родині.

Запропонуйте батькам разом з дітьми спланувати сімейний бюджет.

За допомогою старших довідайтесь про бюджет місцевої громади.

Подумайте, що можете зробити ви для його поповнення.

ЗАНЯТТЯ 12

ЯК Я МОЖУ ВПЛИВАТИ НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Трагедія людства в полягає в тому, що воно розв'язує проблеми Космосу, не розв'язавши ще земних проблем.

Джон Стейнбек

Кращий спосіб позбутися проблеми — вирішити її.

Брендан Франсіс

Незнання ніколи не вирішує проблеми.

Бенджамін Дізраелі

І малими ділами можна заслужити милість Божу.

Володимир Мономах

12.1. Як живеться в селищі Далекому

“Селище Далеке розташоване в 30 км від районного центру містечка Городок. Місцевість навколо селища гориста і вкрита лісами. До селища веде ґрунтова дорога, і рейсовий автобус заїздить сюди лише один раз на добу, проїздом, а інколи і зовсім не приїздить через ожеледь чи дощі.

Землі, придатної для землеробства, навколо селища небагато і вона дуже бідна, неродюча. Частина мешканців Далекого розводить худобу, але кормів для неї також не вистачає. Недалеко від селища є велике озеро з мальовничими берегами і чудовими краєвидами. В лісі буває багато грибів і ягід в сезон, а в озері є риба.

Населення Далекого складається з 65 старих людей, 90 осіб середнього віку, 45 підлітків і 48 дітей. В селищі є лише початкова школа. Інші діти шкільного віку ходять до школи в сусіднє село за 5 кілометрів пішки. У фельдшерському пункті в селищі працює старенький фельдшер, який і сам часто хворіє. Безробіття серед дорослого населення становить 75%. В селищі немає магазинів. Господині самі печуть хліб вдома. Клуб давно зруйнований. В селищі існує певна проблема з вживанням алкоголю”.

12.2. МЕТАПЛАН “Проблеми селища Далекого”

1. Існуючі проблеми (реальний стан речей)	2. Чому існують ці проблеми? (Причини)
3. Як повинно бути?	4. ЯК ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМИ (Пропозиції)

12.3. Мовою документів

Закон України “Про звернення громадян”. (Витяги)

Цей Закон регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об’єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Стаття 1. Звернення громадян. Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об’єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов’язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

12.4. Словник-помічник

Пропозиція (зауваження) — звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява — звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності.

Клопотання — письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга — звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об’єднань громадян, посадових осіб.

(За ст. 3 Закону України “Про звернення громадян” від 13 травня 1999 року)

12.5. Мовою документів

Закон України “Про звернення громадян”. (Витяги)

Стаття 5. Вимоги до звернення. Звернення *адресуються* органам державної влади і місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форм власності, об’єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.

У зверненні має бути зазначено прізвище, ім’я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги.

Звернення може бути усним (викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовим, надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства.

Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).

Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати.

Звернення, оформлене без дотримання цих вимог, повертається заявникові з відповідними роз’ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження ...

Що ви можете робити далі ...

Намалюйте схему вашого мікрорайону чи селища.

Визначте, які проблеми існують на території вашої місцевої громади.

Складіть МЕТАПЛАН.

Подумайте, що ви зможете зробити своїми силами.

З якими питаннями ви звернетесь до органів влади і місцевого самоврядування.

ЗАНЯТТЯ 13

ЗРОБИ СВІЙ ВИБІР САМ

Все, що робиш, треба робити добре.

Френсіс Бекон

Дія є найбільш виразним розкриттям людини.

Гегель

Більше думай, а тоді вирішуй. Спіши повільно!

Не за обличчя судить, а за серце.

Роби те, до чого народжений, будь справедливий і миролюбний громадянин, і досить із тебе.

Григорій Сковорода

13.1. Оцініть цукерку

Критерії оцінки

Дуже хороша цукерка	Хороша цукерка	Не дуже хороша цукерка

13.2. Як оцінити якості депутата міської (селищної) Ради

Критерії оцінки

Дуже хороший депутат	Хороший депутат	Не дуже хороший депутат

13.3. Вибори старости класу — що тут не так

■ Класний керівник запропонував учням вибрати старосту класу і сказав, що це має бути Н. (назвав свого улюбленого учня).

■ Вибори старости класу відбулися шляхом жеребкування. Старостою випадково став учень, який витягнув листок з позначкою “староста”.

■ На виборах старости дівчата мали по одному голосу, а хлопці по два, тому що їх в класі удвічі менше, ніж дівчат.

- Обирати старосту класу дістали право лише учні, які добре вчать.
- Для виборів старости класу учні обрали невелику групу, яка мала винести остаточне рішення.
- У виборах старости брали участь лише учні, які сидять за передніми партами в класі, тому що в класі був безлад і шум.
- Після голосування усі “бюлетені” вчитель забрав і вийшов з класу, не повідомляючи про результати. Через деякий час вчитель повідомив, що переміг такий-то учень.
- Під час обговорення кандидатури старости класу виявилось, що достойних осіб серед учнів немає. Тому вирішили, що старостою буде кращий учень з паралельного класу.

13.4. Мовою документів

Конституція України (прийнята 28 червня 1996 року)

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

13.5. Мовою документів

Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”. (Витяги)

Стаття 2. Основні засади і принципи місцевих виборів

1. Депутати та сільські, селищні, міські голови обираються громадянами України – членами відповідних, визначених цим Законом, територіальних громад на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування...

Стаття 3. Загальне виборче право

1. Право голосу на місцевих виборах мають громадяни України – члени відповідної територіальної громади, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років...

Стаття 4. Рівне виборче право

1. Вибори депутатів та сільських, селищних, міських голів є рівними. Громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах.

2. Кожен виборець на виборах депутатів кожної ради в межах відповідної територіальної громади, а також сільського, селищного, міського голови, в яких він бере участь, має по одному голосу. Ці голоси у відповідних виборчих округах виборець може використати тільки на одній виборчій ділянці.

Стаття 5. Пряме виборче право

Вибори депутатів та сільських, селищних, міських голів є прямими. Громадяни України – члени відповідних територіальних громад, безпосередньо обирають депутатів та сільських, селищних, міських голів шляхом голосування...

Стаття 6. Вільні вибори

1. Вибори депутатів є вільними. Виборцям забезпечуються умови для вільного виявлення своєї волі при голосуванні.

2. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється.

Стаття 7. Таємне голосування

Голосування на виборах депутатів та сільських, селищних, міських голів є таємним. Контроль за волевиявленням виборців у будь-якій формі забороняється.

Стаття 8. Особисте голосування

Кожен виборець голосує на виборах особисто. Голосування за інших осіб чи передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняється.

Стаття 9. Право бути обраним

1. Депутатом місцевої ради може бути обраний громадянин України, який має право голосу, постійно проживає або працює на території відповідної громади (громади, що входить до відповідної адміністративно-територіальної одиниці).

2. Сільським, селищним, міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу.

3. Депутатом, сільським, селищним, міським головою не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку.

13.6. Словник-помічник

Загальні вибори — виборче право мають всі громадяни з 18 років.

Вільні вибори — ніхто не може бути змушений до участі у виборах або обмежений у волевиявленні.

Рівність — кожен виборець має один голос і право проголосувати тільки раз.

Таємність голосування — відсутність контролю і тиску на виборця з боку будь-кого.

Прямі вибори — пряме, безпосереднє голосування виборця за кандидата.

Гласність виборів — своєчасне повідомлення про вибори та їх результати.

Територіальність — вибори проходять на всій території України, яка розділена на виборчі округи.

Що ви можете робити далі ...

Довідатися, хто представляє ваш район у міській раді.

Розпитати дорослих та іншими способами взнати про ділові якості вашого депутата.

Оцінити діяльність представника вашого району за певними критеріями (скористайтесь даними роботи над таблицею 13.2)

Розповісти про ваші дослідження і спостереження перед класом.

ЗАНЯТТЯ 14

ДЕПУТАТ У МІСЦЕВІЙ ГРОМАДІ

Велич деяких справ полягає не стільки у їх розмірах, скільки у їх своєчасності.

Сенека (молодший)

Кожна невиконана обіцянка — це безводна хмарина, не нагострена шабля і безплідне дерево.

Ас-Самарканді Мухаммед ібн Алі

Великі обіцянки зменшують довіру.

Горацій

Хто менше обіцяє, той більше виконує.

Жан-Жак Руссо

14.1. Як поведеться в такій ситуації

“В класі мало хто любив і розумів математику. На урок йшли з великою неохотою. Вчителя це дуже дратувало. Одного разу на уроці математики сталася неприємна подія. Розневрований вчитель почав ображати учнів класу. Такі випадки траплялися і раніше доволі часто. Учні намагалися різними способами порозумітися з учителем: посилали делегацію до нього, прагнучи знайти компроміс; звертались до класного керівника з проханням обговорити це питання на батьківських зборах. Але позитивних результатів не було. Мало того, вчитель почав мститися особливо активним учням. Тоді учні вирішили звернутися до директора, адже це та людина, яка зможе вирішити їх проблему.

Але як звернутися до нього? Учні почали розмірковувати. По-перше, піти цілим класом — це багато людей — не зручно. По-друге, не всі учні добре знають математику. Це дасть підстави вчителю виправдатися, мовляв, ті, що не знають — жаліються. По-третє, в класі є учні, які порушують дисципліну. Їх може не послухати директор. Було багато й інших аргументів...

Нарешті всі зійшлися на думці, що ... .”

Спробуйте здогадатися, яке рішення знайшли учні?

14.2. Словник-помічник

Делегат (лат. посланий, посланець) — вибраний чи призначений представник, уповноважений від держави, організації, громади для виконання певної місії.

Депутат (лат. посланий) — особа, обрана до представницького органу влади і наділена відповідними повноваженнями.

14.3. Депутат місцевої ради — представник інтересів територіальної громади

В Конституції України записано, що “єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування” (ст. 5). Але весь народ не може постійно керувати справами цілої держави і навіть справами невеликої громади. Тому суспільство надає повноваження окремим особам, які від імені громади повинні управляти та вирішувати громадські справи. Керівний орган, створений з представників громадян, називається органом *представницької влади*, а людей, обраних до органу представницької влади, називають *депутатами*.

В наш час органи влади всіх рівнів є *представницькими* і формуються вони шляхом виборів, під час яких громадяни голосують за кандидатів у депутати. Голосуючи за свого *кандидата*, громадяни таким чином передають (делегують) йому право здійснювати владу, уповноважують його діяти від їхнього імені і в їхніх інтересах.

За Законом України “Про статус депутатів місцевих рад” *депутат місцевої ради обирається на 4 роки*, представляє інтереси всієї територіальної громади, *має всю повноту прав*, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворюваних нею органів, має обов’язки перед виборцями, радою та її органами, виконує їх доручення. Депутат місцевої ради є *відповідальним* перед виборцями свого виборчого округу і перед ними звітується (*підзвітний*). У своїй роботі у виборчому окрузі взаємодіє з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами самоорганізації населення, трудовими колективами, об’єднаннями громадян.

Обов’язки депутата місцевої ради:

- підтримувати зв’язок з виборцями, територіальною громадою;
- не рідше одного разу на півріччя інформувати виборців про роботу місцевої ради та її органів;
- брати участь в організації виконання рішень ради, доручень виборців, у масових заходах на території громади або виборчого округу;
- вивчати громадську думку, потреби громади, інформувати про них раду, брати участь у їх вирішенні;
- призначати дні, час і місце прийому виборців не рідше одного разу на місяць, розглядати пропозиції, звернення, заяви і скарги членів територіальної громади, вживати заходів щодо їх вирішення;

- не рідше одного разу на рік звітувати перед виборцями про виконану роботу, приймати запити виборців і вносити до ради пропозиції для їх вирішення.

Права депутата місцевої ради:

- представляти виборців та інтереси територіальної громади в місцевих органах виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях;
- брати участь з правом дорадчого голосу у засіданнях інших місцевих рад, загальних зборах громадян за місцем проживання, засіданнях органів самоорганізації населення на території його виборчого округу;
- порушувати перед органами самоврядування питання, що зачіпають інтереси виборців, та вимагати їх вирішення;
- вносити на розгляд органів самоврядування пропозиції з питань, пов'язаних з його депутатськими повноваженнями у виборчому окрузі, брати участь у їх розгляді;
- депутат місцевої ради має також право на депутатське звернення, депутатський запит, депутатське запитання; на невідкладний прийом; має право вимагати усунення порушень законності і встановлення правового порядку.

У складі місцевих рад, органів самоврядування депутати під час сесій можуть вирішувати питання:

- про заснування засобів масової інформації (газет, журналів, телерадіоканалів);
- про встановлення місцевих податків та їх розмірів;
- про плату за землю та природні ресурси;
- про захист природно-заповідного фонду та пам'яток історії, природи, культури;
- про екологічний захист і безпеку громадян;
- про створення місцевої міліції;
- про затвердження будівельних програм.

14.4. Словник-помічник

Депутатський запит — це підтримана радою вимога депутата місцевої ради до посадових осіб ради і її органів, сільського, селищного, міського голови, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, які розташовані або зареєстровані на відповідній території. Депутатський запит може бути внесений депутатом місцевої ради або групою депутатів на

засіданні ради у письмовій чи усній формі. Запит підлягає включенню до порядку денного засідання ради. Орган або посадова особа, до яких звернуто депутатський запит, зобов'язані у встановлений радою строк дати офіційну письмову відповідь на нього відповідній раді і депутату місцевої ради.

Депутатське запитання — це засіб одержання депутатом місцевої ради інформації або роз'яснення з тієї чи іншої проблеми. Відповідь на запитання може бути оголошено на сесії ради або дано депутату місцевої ради в індивідуальному порядку. Запитання не включається до порядку денного сесії, не обговорюється і рішення по ньому не приймається.

(За Законом України “Про статус депутатів місцевих рад”)

14.5. Що може зробити депутат для місцевої громади

Виберіть з переліку справ ті, які може вирішувати депутат місцевої ради. Обґрунтуйте свій вибір.

Сприяня впорядкуванню вулиць

Озеленення території округу

Вирішення спірних питань щодо розподілу земельних ділянок під дачі

Вирішення проблеми виховання дітей у сім'ях

Встановлювати розміри заробітної плати лікарям, вчителям, працівникам культури

Вирішення проблеми утримання та ремонту доріг

Встановлення розміру податків

Створення військових озброєних формувань

Вирішення проблеми проведення газу на вулиці селища

Реєстрація, охорона та збереження пам'яток архітектури

Забезпечення якісних комунальних послуг

Створення нових маршрутів міського транспорту

Відкриття ринку в районі міста

Упорядкування кладовищ і поховань

Організація дипломатичних відносин з іншими країнами

Затвердження бюджету держави

Вирішення суперечок між громадянами на побутовому ґрунті

Допомога у створенні органів самоорганізації жителів вулиці чи району

Фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, культури

Створення притулків для неповнолітніх та людей похилого віку
Звернення з запитом до начальника тресту “Водоканал” про покращення водопостачання мікрорайону
Вимога до відділу внутрішніх справ (міліції) забезпечити правопорядок на вулицях під час масової демонстрації

14.6. Великі обіцянки

Громада Сонячного району містечка Доброго одногolosно обрала кандидата Обіцяйла своїм депутатом до районної ради. Він, на їхню думку, був дуже переконливий у своїх передвиборних промовах і обіцяв виборцям:

- Значно покращити матеріальне становище жителів району;
- Покращити екологічну ситуацію у містечку;
- Розвивати культурні заклади;
- Вирішити проблему вчасної оплати праці працюючим мешканцям району і пенсіонерам;
- Надавати адресну матеріальну допомогу соціально незахищеним громадянам.

Проаналізуйте обіцянки новообраного депутата.

Чи все, що він обіцяв, він зможе здійснити?

Що він справді зможе зробити і яким шляхом?

Зверніть увагу на епіграфи до заняття. Як їхній зміст перекликається із змістом описаної ситуації?

14.7. Як написати листа

При написанні листа обов’язково

- Напишіть вашу зворотню адресу. Переконайтеся, що вона є і в листі, і на конверті. Це допоможе адресату відповісти вам.
- Використовуйте правильне звертання до посадових осіб. Переконайтеся, що знаєте правильну назву посадової особи. Якщо ви не знаєте її, то вживайте загальнозживані звертання “Шановний пане” (Шановна пані).
- Будьте тактовним та ввічливим до особи, якій пишете листа.
- Пам’ятайте про час. Лист має бути конкретним та коротким наскільки це можливо. Прохання формулюйте зрозуміло.
- Подякуйте за увагу та допомогу в кінці листа.
- Структура листа може виглядати так: *причина звернення — зміст проблеми — вдячність за допомогу.*

- Не забудьте вказати своє прізвище, а якщо вважаєте за потрібне, то й розписатися.
- Колективний лист надасть ваги вашому зверненню, а відправлення його поштою може стати гарантією отримання відповіді.

Від стилю листа-запиту, його зовнішнього вигляду великою мірою залежить успіх справи

14.8. Як написати звернення (зауваження, пропозицію, заяву, скаргу, прохання чи вимогу).

- Вкажіть точну адресу органу державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян або посадової особи, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.
- У зверненні має бути зазначено ваше прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги.
- Ви можете звернутися усно, і ваше звернення запише посадова особа під час особистого прийому. Письмове звернення може бути надісланим поштою або переданим до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену вами особу (делегата).
- Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).
- Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати.

Звернення, оформлене без дотримання цих вимог, повертається заявникові з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження

(За Законом України "Про звернення громадян")

Що ви можете робити далі ...

- Дізнатися, хто представляє вашу громаду у місцевій раді.
- Познайомитись з вашим депутатом.
- Запросити його у клас (школу), щоб він розповів про свою діяльність.
- Запитати вашого депутата про його пропозиції щодо співпраці і висловити свої пропозиції.
- Взнати, чи є можливість потрапити на засідання органу місцевого самоврядування.
- Якщо можливо, відвідайте його.

ЗАНЯТТЯ 15

“ЗМіни” (Роль ЗМІ у житті місцевої громади)

Коли слово не б'є, то й кийок не допоможе.

Сократ

Якщо не висловлено протилежних думок, то немає з чого вибрати найкращу.

Геродот

Істина живиться критикою.

Георгій Плеханов

Для того, щоб навчитись говорити правду людям, потрібно навчитись говорити правду самому собі.

Лев Толстой

Писати повинен лише той, кого хвилюють загальнолюдські проблеми.

Джон Голсуорсі

15.1. Що ми називаємо “інформацією”

В сучасному житті інформація відіграє надзвичайно важливу роль. А все, що є важливим у взаємовідносинах між людьми потребує існування правил. Саме тому, виникла необхідність створити спеціальні закони, щодо інформації. Серед них дуже важливим є **Закон України “Про інформацію”**. Ось як він визначає у **статті 1** те, що таке інформація:

Інформація – це “... документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі”.

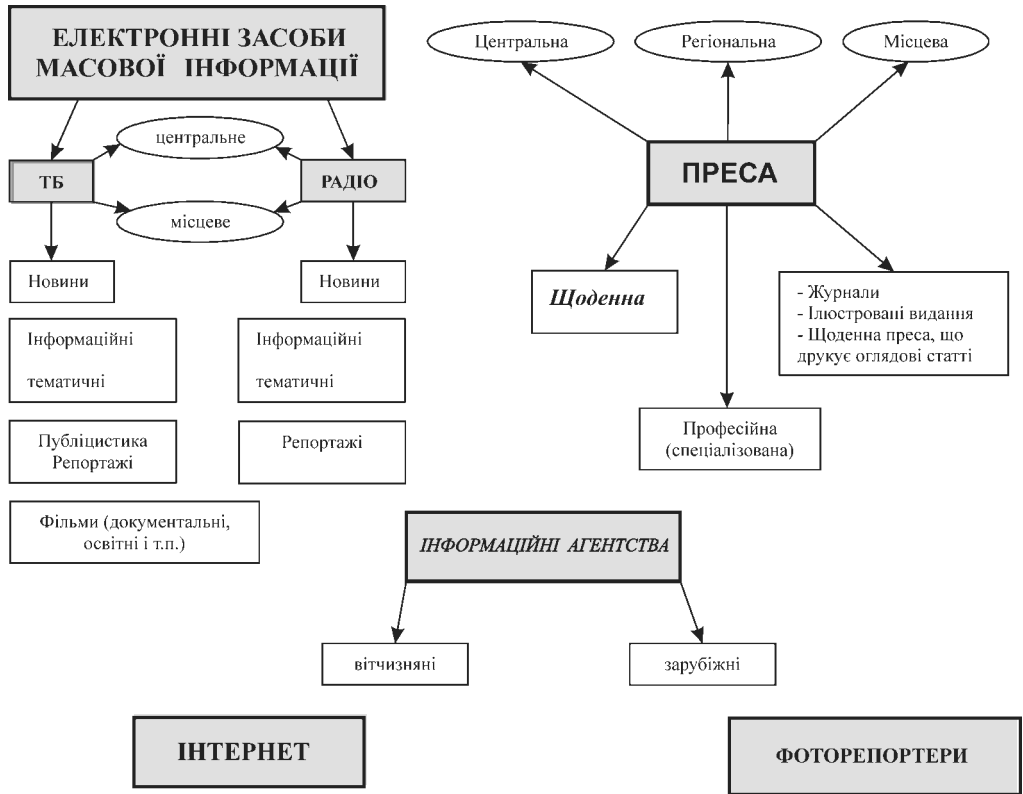
15.2. Що таке Засоби Масової Інформації (ЗМІ)

Див. схему на стор. 146.

15.3. Четверта влада?

У кожній державі влада представлена багатьма установами та організаціями (парламент, кабінет міністрів, суди і т. д.), окремими посадами (Президент, міністри, уповноважений з прав людини, судді і т. д.).

Використовуючи вищезазначені пункти, склади структуру функціонування засобів масової інформації (ЗМІ) в Україні. Наприклад:

Тих, що приймають закони – називають *законодавчою владою*. Ті, що здійснюють керівні дії, спрямовані на виконання цих законів, – це *виконавча влада*. А ті, що покликані розсудити за законом якусь суперечку, – це *судова влада*. Які саме державні органи і посадові особи представляють ці гілки влади в Україні ви можете дізнатись із Основного закону нашої держави – **Конституції України**.

Влада на то і влада, що вона володіє такою силою впливу на суспільство, що здатна впливати на дії людей. Так чому ж ЗМІ часто називають “четвертою владою”?

15.4. Реклама — особливий вид інформації

Існує спеціальний закон в Україні, щодо цього виду інформації. Це Закон України “Про рекламу”. Ось як цей закон визначає цей вид інформації:

Стаття 1. ... реклама – спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка розповсюджується в будь-якій формі та в будь-якій спосіб з метою прямого або опосередкованого одержання прибутку.

Є й особливий вид реклами – “Соціальна реклама”. За тим же Законом України “Про рекламу”, соціальна реклама визначається так:

Стаття 11. ...Соціальна рекламна інформація – це інформація державних органів з питань здорового способу життя, охорони здоров’я, охорони природи, збереження енергоресурсів, профілактики правопорушень, соціального захисту та безпеки населення, яка не має комерційного характеру...

15.5. Як громада може співпрацювати зі ЗМІ

Учасники Суспільної акції школярів України “Громадянин” (про Акцію “Громадянин” дивись у додатковій інформації посібника) саме за допомогою інформації, співпрацюючи із ЗМІ, вирішують або впливають на вирішення важливих проблем громади. Ось приклади таких дій школярів:

- У 2001 році, учні Школи-ліцею № 28 м. Полтави працювали над власним проектом “Знання молоддю своїх прав – запорука щасливого майбутнього”. Учасники акції провели анкетування серед молоді мікрорайону про значущість прав людини. Виступили на батьківських зборах на тему “Правові знання вам і вашим дітям”, підготували до друку правові брошури “Я маю право”. На презентацію проекту запросили голову комітету молодих виборців, представника міськвиконкому, представника газети “Робота та освіта”. Інформація привернула увагу читачів газети та місцевої громади.
- У тому ж 2001 році учні школи № 9 м. Дніпропетровська займалися пошуком та аналізом інформації, пов’язаної із порушенням свободи слова в Україні (Проект “Чи порушується свобода слова в Україні”). Було проведено конкурс учнівських творів серед старшокласників на тему “Свобода слова у моєму розумінні”. Учні провели низку зустрічей з представниками місцевих ЗМІ та студентами філологічного факультету ДДУ.

Як саме в кожній із ситуацій учні співпрацювали зі ЗМІ?

15.6. Пропонуємо форми співпраці зі ЗМІ

Форми співпраці можуть бути дуже різноманітними:

- Надіслати коротке інформаційне повідомлення (Прес-реліз);
- Виступити на радіо, телебаченні;
- Написати матеріал, наприклад статтю, до газети або Інтернет видання;
- Розмістити соціальну рекламу в ЗМІ;
- Влаштувати прес-конференцію;
- Взяти участь у прямому ефірі і т.д.

15.7. Ти це можеш! Готуємо прес-реліз

Заголовок

Хто? Що? Де?

Коли?

Статистичні дані, цитати.

Де можна отримати більше інформації.

З ким можна продовжити розмову на цю тему.

Прес-реліз схожий на піраміду. Спочатку подається найважливіша інформація. Вже заголовок несе вагому частку інформації. Заголовок має бути таким, що викликає бажання читати далі, знайомитись з цією інформацією, “кидатись в очі”, він може бути таким, що інтригує читача, захоплює, викликає інтерес.

Прес-реліз повинен бути коротким, але надавати максимум найважливішої інформації.

Зразок Прес-релізу
Ви можете побачити тут:

Громадська організація М'АРТ (“Молодіжна Альтернатива”)
Поштова адреса: 14033, м. Чернігів, вул. Мстиславська, 134/58
Тел./Факс: (04622) 7-32-81
E-mail: mart_org@yahoo.com

22 березня 2002 р.

П Р Е С - Р Е Л І З

В м. Чернігові 20–21 березня відбулись ... вибори!

Ні, порушень виборчого законодавства не було. Це були вибори до Ради старшокласників м. Чернігова. Таким чином вирішили активізува-

ти громадян на те, щоб вони зробили свій свідомий вибір 31 березня, вчителі суспільних дисциплін та учні м. Чернігова.

Ця акція відбулась у більшості шкіл нашого міста в рамках роботи міського методичного об'єднання вчителів правознавства і стала яскравим прикладом партнерських взаємовідносин між вчителями і учнями, що є показником демократизації навчально-виховного процесу в школі.

Розробниками плану проведення цього заходу стали дві громадські організації: “М’АРТ” (м. Чернігів) і Всеукраїнська асоціація вчителів історії, громадянознавства і суспільних дисциплін “Нова Доба”.

Окрім головної мети, що була названа, багато корисних знань і навичок здобули учні. Вони навчились тому, якою є процедура виборів, ознайомились із законодавством України про вибори, навчились визначати ступінь демократичності виборів.

Цікавим є досвід проведення цієї акції в кожній із шкіл. Наприклад, в школі-інтернаті №24 для дітей з вадами зору все було настільки серйозно, що два кандидати набрали однакову кількість голосів і тепер там очікують другого туру.

Після виборів у ліцеї №15 педагоги відчували безпосередній вплив на батьків, які від своїх дітей почули про різні види виборчих систем, про те як відбувається процедура голосування. Таким чином, підвищується і ступінь довіри між вчителями і батьками.

Не перший рік подібні заходи відбуваються в середній школі №1. Як правило, вони тут висвітлюються в шкільних ЗМІ, зокрема в газеті “School Life”. Багатими на інформаційні та агітаційні матеріали були вибори у СШ № 24 і в СШ № 19.

Отже, ми можемо бути впевнені, що підростає нове покоління, гідне називатись громадянами України.

Більш детальну інформацію можна отримати
в інформаційному відділі М’АРТ
за телефоном: (04622) 7-32-81
Контактна особа: Олекса Вій

15.8. Тепер ви можете діяти далі!

Звичайно, вам іноді потрібна буде допомога і консультації дорослих. Але, у вас є всі підстави, щоб вільно висловлювати свої погляди, шукати, одержувати і передавати інформацію. Робити це для самореалізації й на користь громаді. Тим більше, що у вас є всі можливості для цього. Цьому сприяє законодавство України, міжнародне законодавство (*дивись Допоміжний матеріал “А”*).

З кожним роком все більше стає різноманітних дитячих та молодіжних клубів, організацій, що займаються медіа-діяльністю (*дивись Допоміжний матеріал “Б”*).

Ось бачите, слово “медіа” для вас вже не нове! Це зробила інформація! Це зробили ви, отримавши інформацію! Передайте її іншим! Почніть зі шкільної листівки або газети в якій буде прес-реліз про сьогоднішню подію – наше сьогоднішнє спілкування!

МИ ЗМІнимо світ на краще!

Допоміжний матеріал “А”

Законодавство України та міжнародне законодавство, щодо співпраці дітей зі ЗМІ:

Закон України “Про охорону дитинства”

За статтею 9. Право дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації...

Конвенція ООН про права дитини:

За статтею 17. Держава повинна забезпечити доступ дитини до інформації та до матеріалів із різних джерел, вона повинна заохочувати розповсюдження засобами масової інформації матеріалів, що сприяють соціальному та культурному розвитку дитини та діяти в напрямку захисту дітей від шкідливої інформації;

За статтею 12. Дитина має право вільно виражати свої погляди, причому цим поглядам має приділятися увага при вирішенні будь-яких питань, що стосуються цієї дитини;

За статтею 13. Дитина має право виражати свої погляди, отримувати інформацію, передавати інформацію та ідеї незалежно від кордонів.

Конституція України:

За статтею 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань...

Також, ви можете звертатись до таких законів:

- Закон України “Про інформацію”
- Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 закону України “Про інформацію” та статті 12 Закону України “Про прокуратуру” (справа К. Г. Устименка)
- Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”
- Закон України “Про телебачення і радіомовлення”
- Закон України “Про авторське право та суміжні права”
- Закон України “Про державну таємницю”
- Звід відомостей, що становлять державну таємницю України (ЗВДТ)
- Закон України “Про інформаційні агентства”
- Закон України “Про рекламу”
- Закон України “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самовряду-

- вання в Україні засобами масової інформації”
- Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та захист журналістів”
  - Витяги з Кримінального кодексу України (наклеп, образа, переслідування громадян за критику)
  - Закон України “Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій”
  - Постанова пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”
  - Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова” від 3 квітня 2003 року №676-IV
  - Закон України “Про звернення громадян”

Допоміжний матеріал “Б”

Дитячі та молодіжні клуби та організації, що займаються медіа-діяльністю:

- Міжнародна організація “Дитячий культурно-просвітницький центр” (FYCE);
- Благодійний фонд “Повернення до життя”;
- Відеостудія “Фокус” при школі-інтернаті м. Тульчина;
- Всеукраїнський парламент дітей;
- Громадська організація “Дніпропетровський медіа-центр”;
- Громадська організація інвалідів, багатодітних родин, родин дітей-інвалідів, Харківська обл., м. Бакалія;
- Дитяча студія ТБ “Перший крок” при управлінні у справах сім’ї та молоді м. Євпаторія;
- Дитяча телевізійна студія новин “Сузір’я”, Івано-Франківська обл., м. Тисмениця;
- Дитяча телерадіостудія запорізького центру науково-технічної творчості учнівської молоді “Грані”;
- Дитячо-юнацька фото-кіно-відеостудія “Надія”, м. Знам’янка ;
- Дитячо-юнацький центр ЗМІ. Телестудія “Я+ТИ”, Черкаська обл., м. Сміла;
- Зразкова студія ТБ і преси “Рожевий слон” при центральному будинку дитячої та юнацької творчості, Донецька обл., м. Добропілля;
- Клуб юних журналістів – видавців “Улюблену газету своїми руками”, проект газети “Телеграф” Полтавська обл., м. Кременчук;

- Кримський республіканський учбово-дослідницький центр учнівської молоді: Відеостудія “Муза-10”, Газета малої академії наук школярів Криму “Відшукувач”;
- Молодіжна громадська організація дитячо-юнацька телерадіокомпанія “Грані”, м. Запоріжжя;
- Молодіжна громадська організація Клуб “Компас”, м. Київ
- Молодіжна телестудія “Око”, м. Київ;
- Молодіжний інформаційний центр, м. Одеса;
- Незалежний дитячий медіа-центр “Голос дитини”, підрозділ міжнародної організації “Дитячий культурно-просвітницький центр”;
- Херсонський міський центр молодіжних ініціатив “Тотем”;
- Центр сприяння інтелектуальному розвитку молоді “Диспут-Клуб”, м. Одеса;
- Чернігівський обласний центр соціальних служб для молоді, молодіжна телерадіостудія “Гарт”;
- Громадська організація “Молодіжна Альтернатива” (М’АРТ), Бюлетень “Країна Прав Людини”, м. Чернігів.

ЗАНЯТТЯ 16

ЯК ГРОМАДА ЗАХИЩАЄ СВОЇ ПРАВА

Треба спочатку бути поганим громадянином, щоб стати згодом гарним рабом.

Шарль Монтеск’є

Міра всіх речей — людина.

Протагор

ПРАВО ГРОМАДИ самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та невідчужуваний характер, як і **ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ**. Саме з тим, щоб забезпечити справедливе використання своїх природних прав, уникнути зайвих зіткнень, упорядкувати своє життя, забезпечити свободу і власність люди уклали суспільну угоду, створивши тим самим **ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО**.

Джон Лок

**ПРИКЛАДИ
ПРОБЛЕМ
громади**

16.1. Вирішення проблеми чи захист прав

- А) У вашій класній кімнаті багато поламаних стільців, на підлозі та на класних меблях наліплені жувальні гумки, шкільні парти обмальовані. Все це зробили ви самі, але тепер ви зрозуміли, що навчатись в такому засміченому кабінеті не дуже приємно.
- Б) Адміністрація школи прийняла рішення, що у зв'язку з великою кількістю пропущених уроків під час карантину, протягом наступного місяця ви будете відвідувати школу без вихідних.
- В) Незважаючи на незгоду мешканців вашого населеного пункту або мікрорайону, місцевою владою прийняте рішення побудувати ринок на місці дитячого спортивного майданчика. Роботи мають розпочатись через кілька днів.

16.2. Що робити, якщо проблема громади пов'язана з необхідністю захисту прав

1. Загальні збори громадян за місцем проживання

Цей спосіб полягає у тому, що громадяни однієї вулиці, населеного пункту, мікрорайону, тобто ті, що проживають на одній території, можуть зібратись разом для вирішення важливих питань місцевого значення. На підставі рішення, що було прийнято на Загальних зборах, складається документ (Протокол).

Органи місцевого самоврядування зобов'язані брати до уваги рішення зборів громадян.

На збори можна запросити депутатів місцевої ради, міського, сільського чи селищного голову. Таким чином представники місцевої влади можуть краще зрозуміти проблеми громади і це може прискорити очікуване від влади рішення.

(За статтею 8 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”)

2. Місцеві ініціативи

Цей спосіб дозволяє громаді ініціювати (виступити з пропозицією) і зобов'язати місцеву раду розглянути та вирішити якусь проблему громади, на яку вона до цього часу не звертала уваги або не бажає цього робити. Для того щоб скористатися цим способом, мешканці громади:

- Створюють ініціативну групу
- Збирають підписи на підтримку ініціативи
- Проводять збори ініціативної групи
- На зборах ініціативна група затверджує текст ініціативи і обирає керівництво своєї групи.
- Потім всі документи ініціативної групи та підписні листи мешканців громади реєструють в місцевій раді.
- Місцева рада на одному із своїх засідань розглядає ініціативу громади та приймає рішення.
- Про це рішення рада має повідомити громаді через засоби масової інформації (місцеві газети, телебачення, радіо тощо).

(За статтею 9 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”)

3. Громадські слухання

Громадські слухання — дуже потужний спосіб співпраці з місцевою владою та контролю місцевої влади територіальною громадою.

Громадські слухання – це зустріч представників громади з депутатами місцевої ради.

На цій зустрічі громадяни можуть порушувати важливі питання, що їх турбують.

Всі пропозиції, що були висловлені під час громадських слухань обов’язково повинні розглядатись на засіданнях місцевої ради.

В законі зазначено, що Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік. В Україні вже існує досвід, коли ініціаторами громадських слухань були дитячі та молодіжні громадські організації. На них були присутні молоді громадяни і їхні пропозиції розглядалися на засіданнях місцевих рад. Отже, якщо якісь важливі питання громади турбують вас вже зараз, ви можете запропонувати проведення громадських слухань, бути їх учасниками, контролювати – як вирішуються питання, що вас турбують. При цьому, важливо гарно організувати проведення громадських слухань — підготуватись до виступів, визначити час на виступи, підготувати свої пропозиції у письмовому вигляді та інше.

(За статтею 13 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”)

4. Права територіальної громади за статутом

В законі зазначено, що порядок проведення зборів громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи та громадські слухання визначаються законом та статутом територіальної громади. Тому, варто заві-

тати до місцевої ради та дізнатись про існування статуту територіальної громади, познайомитись з його змістом. Такий статут створюється окремо представниками кожної територіальної громади, і сам по собі є важливим документом, що може розширити можливості захисту прав територіальної громади.

5. Захист прав територіальної громади в суді

Ще одним способом захисту прав громади є суд.

Стаття 55 (частина 2) Конституції України гарантує громадянам право на оскарження “в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб”.

Це один із найвпливовіших методів захисту прав, але спочатку варто спробувати захистити свої права в іншій спосіб.

Наприклад, ви можете, звернутись до представників влади зі зверненням (заявою, скаргою чи пропозицією). Про те, як правильно оформити звернення, щоб воно було розглянуто ви можете довідатись в Законі України “Про звернення громадян”.

16.3. Життя та здоров'я дітей під загрозою!

(Проблемна ситуація в місцевій громаді).

Ви мешкаєте в невеликому містечку. На його території розташований великий хімічний завод. Він виробляє важливу сировину для промисловості і має досить великі прибутки. Існування цього заводу забезпечує більшість населення вашого містечка роботою та високою заробітною платнею.

Однак з існуванням заводу пов'язані і великі неприємності. Нещодавні дослідження проведені у вашій місцевості показали, що багато людей мають серйозні захворювання, які викликані хімічними речовинами, що містять відходи заводу. Особливо від цього страждають діти.

Ці неприємності почались два роки тому, коли на заводі вийшли із ладу деякі очисні механізми. Кожного дня, таким чином, завод забруднює атмосферу, частина небезпечних речовин потрапляє в річку. Адміністрація заводу не споруджує нові очисні механізми, оскільки вони багато коштують. Про це знають мешканці містечка, про це писали в місцевих газетах, але міська рада не звертає на це уваги.

Ви вважаєте, що таким чином міська рада порушує права громадян, права дітей. Зокрема, право дитини на виживання та здоровий розвиток, що містить стаття 6 Конвенції ООН про права дитини: “1. ... кожна дитина має невід'ємне право на життя. 2. Держави-сторони забезпечують у максимально можливій мірі виживання та здоровий розвиток дитини”. Порушено також статтю 50 Конституції України:

“Кожен має право на безпечне для життя і здоров’я довкілля”.

Ви вирішили організувати та провести громадські слухання під гаслом “Здоров’я дітей під загрозою!”. Під час громадських слухань ви збираєтесь висловити пропозицію до міської ради, щоб вона своїм рішенням негайно зобов’язала адміністрацію заводу відновити очисні споруди на підприємстві.

16.4. Інструкції групам для проведення громадських слухань

Інструкція для групи громадян — учасників громадських слухань

Підготуйте доповідь-звернення до депутатів міської ради та адміністрації заводу, де зазначте:

- Суть і важливість проблеми;
- Актуальність (Чому проблема потребує негайного вирішення?);
- Запропонуйте власні шляхи вирішення проблеми.

Час для підготовки: 10 хв. Час для виступу: 3 хв.

Інструкція для групи, що уособлює адміністрацію заводу

Підготуйте доповідь-пояснення, де зазначте:

- Чому виникла така ситуація? (Причини);
- Що робить адміністрація для вирішення цієї проблеми?
- Які, на думку адміністрації заводу, ще можливі шляхи вирішення проблеми існують в цій ситуації.

Час для підготовки: 10 хв. Час для виступу: 3 хв.

Інструкція для групи — Депутати міської ради

Підготуйте доповідь про те, яким шляхом влада збирається вирішувати цю проблему.

Час для підготовки: 10 хв. Час для виступу: 3 хв.

Тепер ви можете діяти далі!

Можна продовжувати діяльність, що була розпочата під час цього заняття, опрацьовуючи на практиці інші способи захисту прав.

Звичайно, коли берешся за серйозну справу, треба ще краще ознайомитись з законами. Порадитись з фахівцями.

Для початку ви можете звернутись до вчителя, організувати обговорення проблеми в класі.

Запросити представників громадських організацій до дискусії.

Завітати до місцевої ради.

Організувати і провести імітацію судового засідання, публічної акції.

Порушити важливу проблему, обговорити її, залучити представників громадських організацій, депутатів, фахівців, організувати громадське слухання.

Також, ви можете знайти відповіді на запитання щодо того, як захистити права громади, в таких документах:

- Європейська хартія місцевого самоврядування;
- Конституція України;
- Закон України “Про місцеве самоврядування”;
- Закон України “Про органи самоорганізації населення”;
- Закон України “Про звернення громадян”;
- Закон України “Про статус депутатів місцевих Рад”;
- Закон України “Про місцеві державні адміністрації”;
- Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”;
- Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування”;
- Інші документи.

ЗАНЯТТЯ 17

ВІД ГРОМАДИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

(Підсумкове заняття)

ПРАВО ГРОМАДИ самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та невідчужуваний характер, як і ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ. Саме з тим, щоб забезпечити справедливе використання своїх природних прав, уникнути зайвих зіткнень, упорядкувати своє життя, забезпечити свободу і власність люди уклали суспільну угоду, створивши тим самим ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.

Джон Лок

17.1. Словник-помічник

Соціальні (суспільні) цінності — це явища, ідеї, риси, чесноти, які є цінними для особи, суспільства, всіх людей. Це, наприклад, мир, добро, справедливість, свобода, рівність прав, чесність, довіра, людська гідність, почуття обов’язку, колективізм, взаємодопомога, культура, прогрес, відданість справі та інші.

17.2. Словник-помічник

Громадянське суспільство — це суспільство яке складається з вільних незалежних, рівноправних громадян. В такому суспільстві люди взаємодіють, спілкуються і добровільно самоорганізуються на підставі спільних приватних (незалежних від держави) інтересів у громади і об'єднання. Громадяни в такому суспільстві захищені необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави. В такому суспільстві переважають громадянські суспільні цінності.

Ознаки громадянського суспільства:

- Визнання людини, її прав і свобод найвищою суспільною цінністю.
- Держава на підставі законів і за допомогою спеціальних органів регулює відносини між людьми, захищає їхні права.
- Людина володіє знаннями і результатами своєї праці, є достатньо заможною, щоб бути незалежною.
- В усіх сферах суспільного життя існує багатоманітність (економічна, політична, культурна).
- Існують різноманітні добровільні громадські організації і громадські рухи.
- Незалежні засоби масової інформації обслуговують громадські потреби та інтереси, формулюють і оприлюднюють громадську думку.

— *Хто і що є найвищою цінністю громадянського суспільства?*

— *Як ви думаєте, чи можливо, щоб у всіх людей були однакові інтереси? Поясніть свою думку.*

— *Хто, що і як має робити, щоб різноманітні людські інтереси не стикались, щоб не порушувались права громадян?*

— *За яких умов людина в громадянському суспільстві є справді незалежною?*

— *Як ви розумієте багатоманітність у економічній, політичній і культурній сферах життя?*

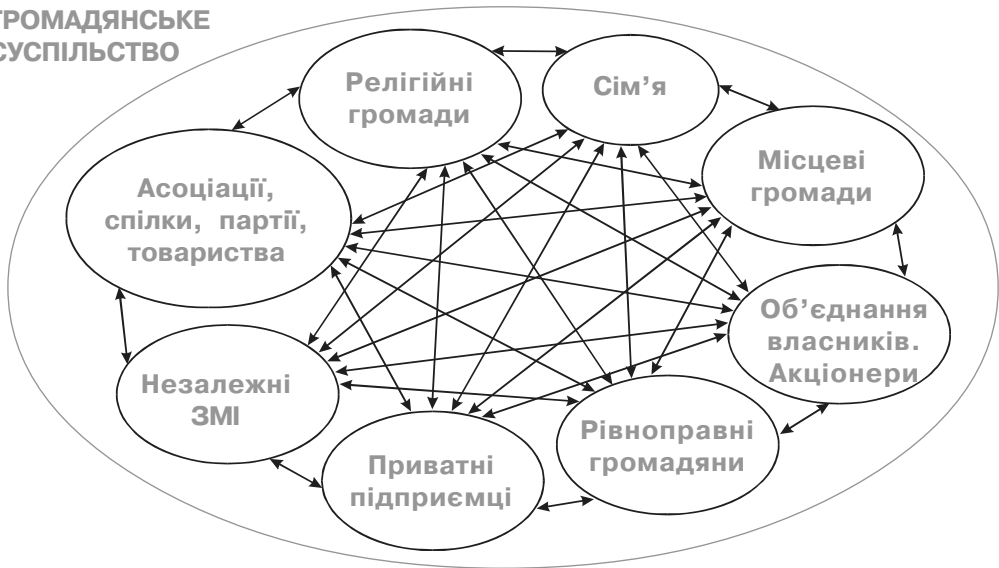
— *Де громадяни можуть знайти односторонні і спільно відстоювати свої інтереси?*

— *Хто допомагає поширювати необхідну для громадян інформацію?*

17.3. Як взаємопов'язані і взаємодіють частини громадянського суспільства

Перед вами лише *частина спрощеної схеми громадянського суспільства*. Тут не знайшли відображення держава та її органи, політичні партії, рухи, органи місцевого самоврядування та їхня роль у такому суспільстві.

**ГРОМАДЯНСЬКЕ
СУСПІЛЬСТВО**

17.4. Що ми візьмемо з собою у наше майбутнє? ...

- Взаємодію заради досягнення суспільної мети
- Індивідуалізм – “Моя хата з краю”**
- Рівноправні відносини між людьми
- Довіру, взаєморозуміння і співпрацю**
- Відчуженість, роз’єднаність і ворожість
- Прагнення брати участь у суспільному житті**
- Недовіру і замкнутість   **Роботу на благо суспільства**
- Участь у роботі громадських організацій
- Пасивність і страх   **Можливість висловити свою думку**
- Бажання щось змінити на краще**   **Безгосподарність**
- Уміння планувати бюджет і розпоряджатися коштами**
- Відчуття єдності колективу   **одномумців**
- Заборону громадської діяльності**
- Добровільні громадські організації і громадські рухи**
- Незалежні засоби масової інформації**   **Свободу і рівність**
- Ініціативу та самодіяльність народу**
- Залежність від свавільної влади**
- Здатність вирішувати малі і великі справи в суспільстві**
- Поміркованість і толерантність   **Несправедливість**
- Значне число власників, які ні від кого не залежать матеріально**
- Правову захищеність людини і громади**
- Громадянські цінності**   **Безініціативність**
- Уміння самоорганізуватися в громаді**
- Безвідповідальність і байдужість**
- Владу, яка придушує ініціативи громади**

Самоврядування

Діяльних та ініціативних депутатів від громади

Добросусідство

Дбайливе ставлення до своєї землі

17.5. Яке воно — мистецтво жити в громаді

	М	
	И	
	С	
	Т	
	Е	
	Ц	
	Т	
	В	
	О	
	Ж	
	И	
	Т	
	И	
	В	
	Г	
	Р	
	О	
	М	
	А	
	Д	
	І	

Що ви можете робити далі ...

Пригадайте завдання із першого заняття про опитування, проведене серед мешканців селища, району.

Подумайте і запропонуйте справу, яку ви постійно хотіли б робити, беручи участь у житті своєї громади.

Зверніться до вчителя. Перегляньте матеріали частини IV посібника для вчителя — Практичної частини.

Складіть план дій

Створіть ініціативну групу і ...

ДІЙТЕ!

частина четверта

ОПИС ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ

I. ЯК СПРИЯТИ ЗАПРОВАДЖЕННЮ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ НА РІВНІ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Людині властиво помилятись. Всі ми іноді порушуємо правила. Особливо часто це трапляється з молодими людьми, підлітками. Що відбувається з підлітком, який порушив закон вперше? Шлях його доволі традиційний. Перше обвинувачення, суд, колонія. В колонії знайомство з новими правилами — правилами кримінального оточення. На жаль, цей ланцюжок найчастіше продовжується.

Втім, як зазначено в **Кримінальному кодексі** (Стаття 50, частини 2.3) “... 2. Покарання має на меті не тільки кару, а й **виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.** 3. **Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність”.**

Говорячи про дитину, що вперше порушила закон ми маємо особливо прискіпливо віднестись до цієї статті Кримінального кодексу України. Яким чином зробити так, щоб перша помилка не стала початком сумного життєвого шляху людини з клеймом злочинця? Як зробити так, щоб молода людина зрозуміла необхідність дотримуватись певних правил, зрозуміла роль цих правил у складних взаємовідносинах між людьми?

Особливу актуальність ці питання набувають в контексті реформування судової системи, необхідності реального виконання вимог Конвенції ООН про права дитини, що полягають у створенні ефективної та гуманної системи правосуддя для дитини. На жаль, в Україні немає системи спеціалізованих сімейних судів або судів у справах дітей. В свою чергу, саме існування спеціалізованої системи правосуддя може забезпечити особливий підхід до дітей-правопорушників та забезпечити процесуальні гарантії справедливого розгляду справи з урахуванням віку правопорушника.

Реформування системи правосуддя для підлітків ґрунтується на комплексі міжнародних стандартів прав людини. Основні принципи цих стандартів наводять автори посібника “Молодеж в меняющемся обществе. В помощь дискуссии”¹:

- *Попередження злочинності на ґрунті соціальної справедливості, доступу до освіти та професійно-технічної підготовки, розвитку культури та організації дозвілля;*

¹ “Молодеж в меняющемся обществе. В помощь дискуссии”, 2001, Terre de Sienne editrice; ЮНИСЕФ; Всемирная организация скаутского движения.

- *Сприяння благополуччю, правам та формуванню почуття особистої гідності у неповнолітніх правопорушників всіх вікових груп;*
- *Наскільки можливо, повна декриміналізація правопорушень та встановлення розумного мінімального віку, з якого настає кримінальна відповідальність;*
- *Створення окремої системи для неповнолітніх правопорушників, в якій працювали б належним чином підготовлені спеціалісти;*
- *Відмова від використання офіційної системи правосуддя, коли це можливо й доцільно;*
- *Забезпечення “належної законної процедури”, тобто процесуальних гарантій на всіх етапах;*
- *Акцентування на використанні заходів, націлених на освіту та реабілітацію правопорушників;*
- *Використання позбавлення волі в якості крайнього засобу та на мінімально можливий час;*
- *Заборона смертної кари або довічного позбавлення волі для осіб, що не досягли 18-річного віку на момент скоєння злочину.*

Зараз в Україні ми маємо всі можливості розвивати альтернативні підходи до підліткового правосуддя. Триває реформа судової системи, створено Міністерство у справах дітей, сім’ї та молоді, ми маємо досвід інших країн.

До речі, досвід інших країн показує, що кожна велика справа починалась з маленьких кроків, на рівні окремої місцевої громади.

Одним із прикладів такого досвіду є Підлітковий суд Графства Джеферсон штату Алабама в США. Цей суд існує вже біля дев’яти років. Починав він свою роботу на рівні маленького комітету в громаді — невеличкої групи ініціаторів. Слід сказати, що спочатку до ідеї передати частину своїх повноважень підліткам судді ставились дуже скептично. Однак сьогодні підлітковий суд є невід’ємною частиною Департаменту сімейного суду.

Що собою являє цей підлітковий суд? Підлітковий суд Графства Джеферсон штату Алабама є елементом ювенальної юстиції, альтернативним підходом до підліткового правосуддя. Обвинувачення та захист у цьому суді здійснюють самі підлітки, що бажають в майбутньому пов’язати свою професію з юриспруденцією. Присяжними є теж підлітки, серед них і ті, справа яких колись розглядалась цим судом. Єдині дорослі люди на цьому засіданні — батьки дитини або його законні представники, які

можуть бути присутні на судовому засіданні та суддя. Всі учасники судового процесу — волонтери — виконують свою роботу на добровільних засадах. Для підлітків — це можливість отримати досвід, збагатити свої знання, для судді — це теж можливість отримати досвід роботи з дітьми, роботи з цією сім'єю. В Департаменті сімейного суду є принцип — одна сім'я — один суддя. Отже Суддя, як сімейний лікар.

Головна цінність цього суду полягає в тому, що підлітки, якщо вони погоджуються з рішенням цього суду і виконують його, жодного дня не будуть носити ярлик судимості. Всі документи по справі цієї дитини знищуються.

Мої слова з приводу активності на рівні місцевої громади були б голосливними, якщо б я не навів приклад із власного досвіду. Далі — лише пропозиція, що містить декілька кроків щодо того, як розпочати роботу в окремій школі, мікрорайоні, населеному пункті в контексті виховання у підлітків поваги та свідомого ставлення до правил. Сподіваємось, що представлені документи з організації Конференції, спрямованої на поліпшення співпраці учнівської громади з правоохоронними органами, долучення дітей до процесу прийняття рішень щодо подолання проблеми підліткової злочинності зможуть допомогти на початковому етапі організації відповідної роботи.

Практична конференція “ГРАЙМО ЗА ПРАВИЛАМИ”

Чому підлітки порушують закон?

Як попередити протиправну поведінку молодих людей?

Що робити, якщо дитина вже знаходиться в конфлікті з законом?

На ці та інші питання, щодо правової культури молоді має відповісти ця практична конференція. Конференція, в роботі якої головними діючими особами є саме молоді люди — учні загальноосвітніх навчальних закладів міста Чернігова.

Свою готовність надати інформацію, щодо проблеми, та відповісти на запитання молоді зголосились представники наступних установ та організацій:

- *Кримінальна міліція у справах неповнолітніх м. Чернігова;*
- *Служба у справах неповнолітніх Чернігівської облдержадміністрації;*
- *Служба у справах неповнолітніх Деснянської райдержадміністрації м. Чернігова;*
- *Служба у справах неповнолітніх Новозаводської райдержадміністрації м. Чернігова;*
- *Регіональні громадські організації та ЗМІ;*
- *Управління освіти Чернігівської міської ради.*

Метою конференції є сприяння підвищенню рівня правової культури молоді та запобігання підлітковій протиправній поведінці.

Практичний результат, на який спрямована конференція – організація реальної співпраці між учнівською молоддю та правоохоронними органами, місцевою владою, громадськими організаціями, місцевими ЗМІ задля вирішення проблеми.

Кошторис витрат:

№	Стаття витрат	Загальна сума витрат по категоріях	Внесок М'АРТ	Інші джерела фінансування	
				Відділ у справах сім'ї та молоді	Палац дітей та юнацтва
1	Гонорари	450 грн.	450 грн.		
2	Канцтовари (маркери, аркуші паперу А-1, аркуші паперу А-4, клейка смужка, папки, ручки)	80 грн.		80 грн.	
3	Копіювання роздаткових та навчальних матеріалів	20 грн.	20 грн.		
4	Кава-брейк	70 грн.		70 грн.	
5	Оренда приміщення	250 грн.			250грн.
6	Призи	250 грн.		250 грн.	
7	Роздаткова література	400 грн.	400 грн.		
8	Використання комп'ютерної техніки	300 грн.	300 грн.		
	Всього:	2020 грн.	1170 грн.	400 грн.	250 грн.

Обґрунтування кошторису:

- Гонорари** — представлена у грошовому еквіваленті оцінка обсягу праці волонтерів;
- Канцтовари** — грошова допомога Відділу у справах сім'ї та молоді — частина обладнання, необхідного для організації тренінгу та практичної діяльності учасників;
- Копіювання роздаткових та навчальних матеріалів** — представлена у грошовому еквіваленті оцінка обсягу копіювання та друку на власному технічному обладнанні М'АРТ;
- Кава-брейк** — грошова допомога Відділу у справах сім'ї та молоді — печиво, кава, чай, цукор, вершки;
- Оренда приміщення** — представлена у грошовому еквіваленті оцінка вартості приміщення, що використовується під час Конференції;
- Призи** — грошова допомога Відділу у справах сім'ї та молоді — речі практичного застосування, призначені як для заохочення, так і допомоги витратними матеріалами під час виконання розроблених молодими людьми проєктів;
- Роздавання літератури** — представлена у грошовому еквіваленті оцінка вартості літератури, що розповсюджується М'АРТ;
- Використання комп'ютерної техніки** — представлена у грошовому еквіваленті оцінка вартості оренди власної комп'ютерної техніки.

Час	Зміст роботи	Відповідальні за організацію
09.00 – 10.00	Реєстрація учасників. Формування експозиції виставки малюнків	Сергій Семененко
10.00 – 10.15	Вступне слово організаторів	Сергій Буров
10.15 – 10.50	Знайомство. Очікування. Принципи роботи	Руслана Бурова, Юлія Денисенко
10.50 – 11.00	<i>Перерва. Реєстрація запрошених гостей</i>	
11.00 – 12.00	Брифінг за участі представників місцевої влади, правоохоронних органів, громадських організацій, ЗМІ	Сергій Буров
12.00 – 12.10	<i>Перерва</i>	
12.10 – 13.00	Тренінг з проєктної діяльності учнів	Сергій Буров, Руслана Бурова
13.00 – 13.30	<i>Перерва на каву</i>	
13.30 – 14.15	Розробка молодіжних проєктів “Граймо за правилами”. Робота журі конкурсів	Сергій Буров, Руслана Бурова, Сергій Семененко
14.15 – 15.00	Презентація молодіжних проєктів “Граймо за правилами”. Робота журі конкурсів	Сергій Буров, Руслана Бурова, Сергій Семененко
15.00 – 15.10	<i>Перерва</i>	
15.10 – 16.00	Круглий стіл за участі представників місцевої влади, правоохоронних органів, громадських організацій, ЗМІ. Робота журі конкурсів	Сергій Буров
16.00 – 16.30	Нагорода переможців конкурсу проєктів та конкурсу малюнків. Вручення сертифікатів. Завершення роботи конференції	Руслана Бурова, Сергій Буров, Юлія Денисенко

ЗАТВЕРДЖУЮ: _____
 Голова Координаційної Ради _____
Сергій Буров

ПОЛОЖЕННЯ про проведення заходу

План проведення конференції:

Тема заходу	“Траймо за правилами”
Мета	Сприяння підвищенню правової культури молоді та запобігання підлітковій протиправній поведінці в м. Чернігові
Форма проведення	Практична конференція
Дата та час проведення	10 грудня 2003 року, з 9.00 до 16.30
Учасники конференції	20 – 25 учнів загальноосвітніх навчальних закладів м. Чернігова
Організатори	Чернігівський обласний Палац дітей та юнацтва, Відділ у справах сім’ї та молоді Чернігівської міської ради та Громадська організація М’АРТ (“Молодіжна АльтеРнаТива”)
Умови співпраці	Згідно з усним договором, на підставі Положень про проведення заходу кожного із організаторів

Партнери:

- Кримінальна міліція у справах неповнолітніх м. Чернігова;
- Служба у справах неповнолітніх Чернігівської облдержадміністрації;
- Служба у справах неповнолітніх Деснянської райдержадміністрації м. Чернігова;
- Служба у справах неповнолітніх Новозаводської райдержадміністрації м. Чернігова;
- Регіональні громадські організації та ЗМІ;
- Управління освіти Чернігівської міської ради;
- Учнівський парламент м. Чернігова.

Завдання:

- Провести брифінг за участі представників місцевої влади, правоохоронних органів, громадських організацій;

- Провести тренінг з проектної діяльності учнів за тематикою конференції;
- Провести конкурс молодіжних проектів “Граймо за правилами”;
- Організувати роботу виставки дитячих малюнків за темою “Я і мої права”;
- Провести круглий стіл за участі представників місцевої влади, правоохоронних органів, громадських організацій.

Очікувані результати:

- Розроблені молодіжні проекти, спрямованні на превентивні заходи щодо дитячих правопорушень;
- Покладено початок співпраці молодіжних ініціативних груп з органами місцевої влади, правоохоронними органами, громадськими організаціями.

II. ЯК СТВОРИТИ МОЛОДІЖНУ ГРОМАДСЬКУ ОРГАНІЗАЦІЮ

Одним з найбільш розповсюджених у світі рухів дітей і молоді є скаутинг (від англ. scout — розвідник), заснований 1907 року відставним англійським генералом Р. Баден-Пауелом. Скаутинг являє собою велику всесвітню гру. Дітям не нав’язують знань, в них пробуджують цікавість та бажання пізнати те, що знають дорослі. Скаутів насамперед вчать виживати у природних умовах. Головний скаутський принцип: від інтересів особистості до інтересів колективу, а не навпаки, як вчили колишніх радянських піонерів.

Наприкінці 80-х років всесвітній рух скаутів об’єднував 117 національних асоціацій і нараховував більше 16 млн. осіб. Про велике суспільне значення скаутизму у країнах Заходу свідчать факти, наведені російською журналісткою Вікторією Волошиною: “При тому, що у Франції скаутів серед дітей — 6 відсотків, 7 з 10 членів французького парламенту — це колишні скаути. Всі президенти другої половини 20 ст. в Америці — також колишні скаути. За винятком хіба що Р.Рейгана — той був скаут-мастером (звання керівника)”.

Останніми роками скаутизм набув поширення у посткомуністичних країнах, зокрема в Росії. “В Петербурзі, наприклад, впродовж року працює близько восьми клубів у різних районах міста, де навчають першої медичної допомоги, основ життя в лісі, в шатрі, проводять психологіч-

ний тренінг... Третя Всеросійська Джамборі (дещо середнє між злітом, фестивалем і “зірницею” в піонерській термінології, але куди більш привабливій формі), підтримана губернатором Саратовської області Аяцковим, який виділив скаутам 17 гектарів землі у власність і ще 100 гектарів лісу в оперативне користування за умови ретельного догляду за цими лісовими угіддями”.

Велике значення для дітей в США відіграє вміння жити в громаді і “грати за правилами” громади. Так, Алабамський Центр Права та Громадянської освіти розробив навчальний курс “Play by the rules. Alabama laws for rules” (“Граї за правилами. Закони Алабами для молоді”). Цей курс допомагає виховувати громадян, які здатні урегульовувати соціальні відносини. Розділи підручника “Школа”, “Робота”, “Громадянська відповідальність” говорять самі за себе.

Бути свідомим громадянином означає не бути байдужим до ближніх. Громада цінна відношенням між людьми. Життя в Америці побудоване за принципом “community” — територіальних громад. Населені пункти живуть єдиною громадою. Разом вони роблять своє життя комфортним.

Український досвід створення молодіжних організацій

Національне відродження України розбудило національну свідомість її народу, а з нею покликало до життя різноманітні рухи і організації, в тому числі молодіжні та дитячі. Найбільш відомі серед них:

- 1988 р.** Спілка української молоді (СУМ), Харків;
Товариство рідної мови ім. Т. Г. Шевченка, Львів.
- 1989 р.** Спілка української незалежної молоді (СНУМ),
Львів;
Українська студентська спілка УСС, Українське
історико-просвітницьке товариство “Меморіал”,
Київ.
- 1990 р.** Українська скаутська організація “Пласт”, Львів.

“ПЛАСТ” – спортивно-просвітницька організація, яка посідає особливе місце. Втілюючи основні ідеї всесвітньої організації “Скаут”, він віддзеркалює національні особливості та історичні традиції українського народу. Вважається, що назву “Пласт” запропонував Іван Франко. Назва походить від запорізьких козаків, їхніх розвідників, що “ходили в розвідку по-пластунськи”. Син І. Франка Петро був одним з організаторів “Пласту”.

Через п'ять років після заснування (1918 р.) “Пласт” діяв під опікою Товариства охорони дітей і опіки над молоддю. Верховна рада пластунів стала однією із секцій цього товариства. Тоді “Пласт” був організацією спортивно-пізнавального характеру. Мета, яка не проголошувалась відкрито, але завжди розумілася, – це звільнення України від загарбників, виховання справжніх українських патріотів. Про це свідчить, зокрема, основне положення присяги пластунів: “Присягаюсь своєю честю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб бути вірним Богові й Україні”.

Головний із пластових законів — “Україні необхідні: сила духу, фізична сила, бистрота розуму, життєрадісність”. Його обітниця: “сильно, чесно, обережно, бистро” (“СКОБ”). Це є і своєрідний символ організації — назва породи орла — скоб білохвостий. Крім присяги й обіту, “Пласт” має свій герб у вигляді тризуба і білої трилистої лілії, по-мистецьки сплечених в одну гармонійну цілість, та гімн, що починається словами:

*Цвіт України і краси,
Скобів орлиний ми рід,
Любимо сонце, рух, життя,
Любимо волю і світ.
Пласт — наша гордість і мрія,
Любій Отчизні наш труд,
Буйніш в нім порив, надія,
В Пласті росте новий люд.*

(Друга частина гімну є віршем Івана Франка “В дорогу”, але дещо зміненим, щоби втілилася в ньому ідея “Пласту”).

У 20-х роках український “Пласт” налічував тисячі членів, видавав свої газети – “Пластова зірка” і “Молоде життя” (остання зараз видається в Канаді). Але восени 1940 року організація була розформована польською владою. Після війни “Пласт” відродився за кордоном та існує в багатьох країнах світу, зокрема в Канаді, США, Франції, Тунісі. А зараз “Пласт” відродився і в Україні.

У жовтні 1990 року в м. Моршині Львівської області відбувся I Республіканський з'їзд “Пласту” за участю представників дев'яти областей України, а також посланців українських скаутів-пластунів США та Німеччини. У процесі виховання у “Пласті” велике значення мають українознавство, природознавство, релігія, мистецтво, техніка, спорт.

Стати пластуном не так легко. Необхідно пройти декілька стадій. Перші 6-8 тижнів дитина, що вирішила стати пластуном, є “спостерігачем”. Потім перший рік – “пташка”. Після цього кандидат в пластуни дає обіцянку і стає “орлятком”. Далі треба пройти три іспити (виконати доручення) і тільки після успішного їх складання можна стати справжнім пластуном. Такий шлях, зрозуміло, може подолати не кожен.

Дуже важливим є на сьогоднішній день процес створення місцевих, регіональних та інших молодіжних організацій за інтересами. Тому пропонуємо Вам механізм створення власної організації місцевого масштабу з метою активізації молоді в громаді.

Органи реєстрації

Відповідно до чинного законодавства легалізація громадських організацій здійснюється відповідно Міністерством юстиції України, місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських Рад.

Перелік документів для реєстрації

1. Заява;
2. Статут (положення) у двох примірниках;
3. Протокол загальних зборів, які прийняли даний статут (положення);
4. Відомості про склад керівництва (із зазначенням прізвища, імені, по батькові, року народження, місця постійного проживання, посади (заняття), місця роботи).
5. Відомості про засновників із зазначенням прізвища, імені, по батькові, року народження, місця постійного проживання.

Процедура реєстрації ГО

Заява про реєстрацію громадської організації за наявності всіх необхідних документів розглядається в двомісячний термін.

Орган, який здійснює реєстрацію громадської організації, перевіряє відомості, наведені в наданих документах. За результатами розгляду заяви приймається рішення про реєстрацію громадської організації або відмову в реєстрації. У разі реєстрації громадської організації видається свідоцтво про реєстрацію встановленого зразка; громадській організації, яка зареєстрована, присвоюється відповідний номер і громадська організація заноситься до Реєстру об'єднань громадян, що ведеться органом, який здійснює реєстрацію. У реєстрі зазначаються: дата надходження документів, назва громадської організації, місцезнаходження статутних органів громадської організації, дата затвердження статуту (положення), основна мета діяльності громадської організації, відомості про склад центральних статутних органів громадської організації, дата реєстрації, відомості про зміни в статутних документах, сума внесеного реєстраційного збору.

ДОДАТКИ

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

I. ЗАЯВА

*Міському (сільському,
селищному) голові
(П. І. Б.)*

ЗАЯВА

Шановний Сергію Івановичу, просимо Вашого дозволу на реєстрацію міської молодіжної організації (Повна назва).

Мета створення організації: .....

Дата

Підпис

II. СТАТУТ МОЛОДІЖНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ “МОЛОДІЖНИЙ ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КЛУБ”

ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІЗАЦІЇ

**ЧЛЕНСТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ
ЧЛЕНІВ ОРГАНІЗАЦІЇ**

**СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЇ. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ
ОРГАНІЗАЦІЇ**

ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

**ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО СТАТУТУ
ОРГАНІЗАЦІЇ**

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Молодіжна громадська організація “Молодіжний парламентський клуб” (далі Організація) є молодіжною громадською організацією, створеною молоддю на основі добровільності і спільності інтересів.

1.2. У своїй діяльності Організація керується Конституцією України, Законом України “Про об'єднання громадян”, Законом України “Про

молодіжні та дитячі громадські організації”, чинним законодавством України, власним Статутом.

1.3 Організація використовує власну символіку (емблему, штампи та печатку з власною символікою). Зразки символіки затверджуються Радою Організації і реєструються в порядку, визначеному чинним законодавством.

1.4. Молодіжна громадська організація “Молодіжний парламентський клуб” є неприбутковою організацією.

1.5. Організація є юридичною особою з моменту її державної реєстрації.

1.6. Діяльність Організації поширюється на територію м. Марганця.

1.7. Організація має місцевий статус.

1.8. Організація співпрацює з державними, міжнародними, зарубіжними політичними та громадськими організаціями для реалізації своїх Статутних завдань.

1.9. Повна назва Організації українською мовою — “Молодіжний парламентський клуб”. Скорочена назва — “МПК”.

1.10. Юридична адреса: Україна, місто Марганець, вул. Бульварна,1.

2. ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Організація засновується і діє на засадах добровільності, незалежності, самоврядування, законності, гласності, а також рівноправності її членів.

2.2. Усі основні питання діяльності Організації вирішуються на Зборах Організації.

3. МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Метою діяльності Організації є створення умов для розкриття творчого потенціалу молоді, **ПОШИРЕННЯ ВПЛИВУ МОЛОДІ** на прийняття рішень міською радою, захист інтересів своїх членів, сприяння створенню відкритого громадянського суспільства в Україні, сприяння самореалізації наукового, творчого, політичного, організаційного потенціалу молодих людей, створенню умов для організованого дозвілля та спілкування молоді.

3.2. Організація ставить перед собою такі завдання:

- сприяння стимулюванню соціальної і політичної активності молоді;
- сприяння зростанню національної свідомості молоді;
- сприяння формуванню досвіду спільної міжнародної, політичної, ділової та гуманітарної діяльності молоді;
- участь у проведенні громадської роботи у молодіжному середовищі;

- сприяння патріотичному, фізичному та моральному вихованню молоді, пропаганді здорового способу життя;
- участь у розробці та здійсненні цільових програм і заходів з метою профілактики правопорушень та недопущення залучення молоді до кримінальних структур і угруповань;
- участь у формуванні та реалізації державної молодіжної політики;
- сприяння стимулюванню розвитку політичної та правової культури;
- вплив молоді на прийняття рішень міською радою.

3.3. Для виконання завдань, зазначених у напрямках діяльності, Організація у встановленому порядку:

- бере участь в організації та проведенні теоретичних та науково-практичних з'їздів, диспутів, тематичних “круглих столів”, інших заходів;
- бере участь в організації впорядкування дозвілля молоді, проведенні конкурсів та інших культурно-масових заходів;
- бере участь в сприянні організації та забезпеченню зустрічей з видатними вченими, політичними діячами, митцями, відомими підприємцями;
- бере участь у проведенні незалежних соціологічних опитувань з питань, важливих для молоді;
- бере участь у сесіях міської ради.

4. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІЗАЦІЇ

4.1. Для досягнення цілей своєї діяльності, передбачених цим Статутом, Організація має право у встановленому порядку:

- виступати учасником цивільно-правових відносин;
- представляти і захищати свої законні інтереси і законні інтереси своїх членів в державних, громадських органах та установах;
- вносити пропозиції до державних органів влади та управління;
- ідейно, організаційно і матеріально підтримувати інші об'єднання громадян, здійснювати допомогу в їх організації;
- отримувати від органів державної влади, управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для здійснення своїх цілей та завдань;
- проводити масові заходи;
- розповсюджувати інформацію про власну діяльність та пропагувати свої ідеї та цілі.

4.2. Організація може користуватися також іншими правами, що не заборонені чинним законодавством України.

4.3. Організація має право на добровільних засадах разом з іншими громадськими організаціями засновувати та вступати між собою в спілки (союзи, асоціації тощо), засновувати підприємства, укласти між собою угоди про співробітництво і взаємодопомогу відповідно до чинного законодавства України.

5. ЧЛЕНСТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ ОРГАНІЗАЦІЇ

5.1. Організація складається з індивідуальних, в тому числі почесних членів.

5.2. Членами Організації можуть бути всі громадяни України віком від 14 до 21 років, а також особи старшого віку, якщо їх кількість в Організації не перевищує 1/3 загальної чисельності членів Організації.

5.3. Не можуть бути членами Організації особи, засуджені за кримінальні злочини.

5.4. Порядок прийому та виходу членів Організації:

- членами Організації можуть бути громадяни України, які визнають Статут Організації;
- прийом до членів Організації вирішується на зборах, на підставі письмової заяви. Рішення вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало не менш 2/3 членів зборів.

Вихід /виключення з членів Організації можливий в наступних випадках:

- за власним бажанням;
- за притягнення до кримінальної відповідальності.

5.5. Права членів Організації:

- обирати та бути обраними до керівних органів Організації;
- вільно обговорювати на зборах Організації всі питання її діяльності, відкрито висловлювати та відстоювати власну точку зору;
- користуватися допомогою Організації;
- вийти з членства в Організації в передбаченому порядку.

5.6. Обов'язки членів Організації:

- дотримуватися положень Статуту Організації;
- брати участь у роботі Організації;
- виконувати рішення керівних органів Організації та взяті на себе зобов'язання;
- своєчасно сплачувати членські внески.

5.7. Членство в Організації не виключає членства в інших об'єднаннях громадян, якщо статутні завдання даних організацій не суперечать чинному законодавству України та Статуту Організації.

5.8. Індивідуальними почесними членами Організації можуть бути громадяни України, що беруть активну участь або мають особливі заслуги в діяльності Організації.

6. СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЇ. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

6.1. Органами управління Організації є: Збори, Рада Організації.

6.2. ЗБОРИ ОРГАНІЗАЦІЇ:

6.2.1. Вищим органом управління Організації є збори членів, які скликаються не рідше одного разу на рік. В них мають право брати участь члени Організації. Збори вважаються правочинними, якщо в їх роботі бере участь проста більшість від загальної кількості членів.

6.2.2. Компетенція та порядок скликання зборів.

До виключної компетенції зборів належить:

- визначення основних напрямків діяльності Організації та затвердження звітів про їх виконання;
- прийняття Статуту Організації, внесення змін та доповнень до Статуту Організації;
- затвердження правил прийому і виходу (виключення) із членів Організації;
- затвердження Положень про керівні та виконавчі органи Організації;
- затвердження звітів Ради, голови Організації;
- прийняття рішення про припинення діяльності Організації.

Про проведення зборів члени Організації повідомляються персонально. Повідомлення повинно бути зроблено не менш як за 30 днів до скликання зборів. Повідомлення про збори повинно містити:

- дату та час проведення;
- адресу та місце;
- порядок денний;
- порядок реєстрації членів Організації.

До скликання зборів членам повинна бути надана можливість ознайомлення з усіма документами, пов'язаними з порядком денним зборів, у тому числі:

- проектами змін до Статуту;
- проектами звітів та планів.

6.3. РАДА ОРГАНІЗАЦІЇ:

6.3.1. Рада обирається зборами з числа членів Організації в кількості 3 осіб строком на 1 рік. Рада в перерві між проведенням зборів здійснює керівні функції в межах компетенції:

- попередньо розглядає всі питання, які виносяться на розгляд зборів;
- виконує покладені на неї функції, що належать до компетенції зборів;
- на підставі прийнятих зборами основних напрямків діяльності Організації з урахуванням статутних цілей, розробляє плани діяльності Організації;
- контролює дотримання законодавства в діяльності Організації;
- аналізує дії Голови щодо управління Організацією;
- подає до зборів пропозиції з питань, що стосуються діяльності Організації;
- затверджує рішення Голови, які винесені на затвердження Радою;
- розглядає інші питання, винесені на її обговорення з ініціативи зборів чи Голови Організації;
- призначає Реєстраційну комісію для роботи зборів.

6.4. ГОЛОВА ОРГАНІЗАЦІЇ:

6.4.1. Керівництво поточною діяльністю Організації здійснює її голова, який обирається на зборах з числа членів Організації строком на 1 рік. Голові в його роботі допомагають заступник, а також секретар Організації, які обираються на зборах Організації. У випадку неможливості виконання повноважень головою Організації, його функції покладаються на заступника голови Організації. Секретар Організації забезпечує організаційно-технічну діяльність виконавчого органу Організації та Ради Організації, організує ведення справ Організації.

6.4.2. Голова Організації самостійно вирішує всі питання діяльності Організації, крім тих, що належать до компетенції Ради та зборів.

6.4.3. Голова Організації:

- забезпечує виконання рішень зборів Організації;
- забезпечує функціонування Організації;
- здійснює керівництво поточною діяльністю Організації в межах своєї компетенції, визначеної цим Статутом;
- затверджує символіку Організації;
- затверджує зразки печаток, штампів, бланків, емблем та інших реквізитів Організації;
- визначає організаційну структуру Організації;
- затверджує внутрішні документи Організації органи управління Організації.

6.4.4. Голова Організації у межах своєї компетенції без довіреності діє від імені Організації, представляє Організацію у відносинах з іншими юридичними та фізичними особами як на території України, так і за її межами, укладає угоди (договори) від імені Організації.

7. ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

7.1. Припинення діяльності Організації здійснюється шляхом її реорганізації або ліквідації.

7.2. Ліквідація проводиться за рішенням зборів або за рішенням суду у випадках, передбачених законодавством України. Реорганізація Організації відбувається за рішенням зборів Організації, якщо за неї проголосувало не менше 2/3 учасників зборів.

8. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО СТАТУТУ ОРГАНІЗАЦІЇ

8.1. Зміни та доповнення до Статуту Організації затверджуються зборами Організації.

8.2. Про зміни та доповнення, що сталися в статутних документах, Організація повідомляє реєструючий орган в 5-денний термін у встановленому порядку.

III. ПРОТОКОЛ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ

П Р О Т О К О Л № 1

загальних зборів учнів 9–10-х
класів СШ №10 від 19.01.2004р.

Присутні: вчитель правознавства Жадько О. А.,
вчитель історії Бобарикіна Г. Л.
учні: Пугач Ярослав, Прендецький Олександр,
Мазурова Анна, Рябко Олена, Данілов Сергій,
Усенко Анна, Жадько Євгенія, Дрозд Владислав,
Корніченкова Євгенія, Караханова Діана,
Кузнецова Олена, Мірошніченко Сергій,
Прожуган Світлана, Фоменко Наталя,
Назарьев Євген.

Порядок денний

1. Обговорення пропозиції про створення молодіжної організації “Молодіжний парламентський клуб” (МПК).
2. Обрання керівного складу організації.
3. Планування роботи на місяць.

Виступали

1. Вчитель правознавства Жадько О. А., яка розповіла про можливості будь-якої молодіжної організації та її діяльність в громаді.

2. Корніченкова Євгенія, учениця 10-Б класу наголосила на необхідності участі учнів у демократизації в місті.
3. Кузнецова Олена запропонувала обрати керівний склад організації у складі 3-х осіб: голова, заступник голови, секретар.

Вирішили:

1. Створити міську молодіжну організацію “Молодіжний парламентський клуб” – (МПК) з метою поширення впливу молоді на прийняття рішень міською радою, поширення впливу на громадськість міста.
2. Обрати керівний склад організації: голова – Данілов Сергій, заступник – Кузнецова Олена, секретар – Корніченкова Євгенія.

Голосували: за – 12
проти – 0
утримались – 2.

Голова

Секретар

Алгоритм реєстрації молодіжної організації

- I. Збори ініціативної групи. Планування роботи. Вироблення тексту звернення до молоді міста з метою ознайомлення з ідеєю створення молодіжної організації.
- II. Розповсюдження інформації про створення молодіжної організації через місцеві засоби масової інформації.
- III. Робота ініціативної групи з юридичним відділом виконкому місцевої ради з метою з'ясування необхідного переліку документів для реєстрації організації.
- IV. Оформлення документів для реєстрації:
  1. Протокол загальних зборів;
  2. Відомості про керівний склад організації;
  3. Відомості про засновника організації;
  4. Статут;
  5. Заява про реєстрацію на ім'я міського голови.
- V. Проведення загальних зборів, вибори активу організації.
- VI. Робота над створенням проекту Статуту з використанням таких керівних документів:
  1. Конституція України;
  2. Закон України “Про об'єднання громадян”;

3. Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”;
  4. Типовий статут.
- VII. Ознайомлення зі Статутом членів організації.
- VIII. Затвердження Статуту на зборах організації.
- IX. Підготовка пакету документів для реєстрації у виконкомі міської ради, заяви міському голові.
- X. Подача документів для реєстрації у виконкомі міської ради.
- XI. Отримання реєстраційного свідоцтва.
- XII. Підготовка документів для отримання печатки та штампу:
1. Заява на ім’я начальника відділку міліції;
  2. Статут;
  3. Свідоцтво про реєстрацію.

III. ВОЛОНТЕРСТВО В ГРОМАДІ

Алгоритм проекту

- I. Волонтерство – міжнародна, глобальна категорія.
(З історії волонтерського руху)
- II. Розвиток волонтерського руху в Україні:
  - Перші прояви волонтерства.
  - Державні та громадські центри волонтерського руху.
  - Матеріали конкурсу “Волонтер року” (Київ, 2001).
  - Масове поширення волонтерської діяльності в регіонах України.
- III. Юридична база. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг
- IV. Проект “Це ми можемо” (“Нам під силу”):
  - Мое уявлення про те, які якості мають бути притаманні волонтеріві.

- Якщо б я став волонтером...
- Можливості учнівського волонтерства. Ознайомлення з досвідом українських шкіл у цьому питанні.
- Інтернет-пошук партнерів.
- Дослідження учнями проблем місцевої громади.
- Організація волонтерської діяльності в обраному напрямку.

В запропонованому плані перші три пункти пов'язані з теоретичним матеріалом, який дає можливість з'ясувати, що таке волонтерство взагалі, як воно розвивається в різних країнах світу та в Україні, зокрема.

Четвертий пункт можна деталізувати як учнівський проект, керівництво до дії, громадську ініціативу.

Інформаційне забезпечення теми

I. Волонтери — це люди, які діють за велінням серця, безкорисливо і щиро готові надати посильну допомогу тим, хто її потребує. Вони не бояться труднощів, не очікують матеріальної винагороди за свою працю.

Волонтерський рух поширений у багатьох країнах світу. За результатами опитування, у Франції до нього залучено 19%, Німеччині — 34%, США — майже 56%, Японії — 26% населення. Зростання його значущості демонструє і той факт, що Генеральна Асамблея ООН проголосила 2001 рік Міжнародним Роком Волонтерів (МРВ). Основні цілі МРВ: підвищення рівня визнання волонтерської діяльності, допомога та сприяння їй, популяризація, створення мережі поширення та обміну інформацією про неї. Умова виконання поставлених завдань — співпраця таких секторів суспільства, як громадські організації, держава, приватні особи.

22 березня 2001 р. Президент України підписав розпорядження про організацію проведення в Україні у 2001 р. Міжнародного року волонтерів.

II. Волонтерська діяльність в Україні

24 серпня 1991р. — перший день відліку в історії держави Україна її міжнародного визнання. Вже в 1992 році в Україні почали роботу американські волонтери — представники Корпусу Миру, які працювали за програмами економічного розвитку і навчання англійської мови.

У травні 1998 р. Україна почала реалізацію регіональної програми “Ініціативи по роботі на добровільних засадах”. Ідея програми належить Нью-Йоркському Інституту Відкритого Суспільства, відомого як Фонд Сороса. У межах цієї програми був створений Центр волонтеріату “Добра Воля”. Представники більш ніж 40 організацій пройшли тренінг з волонтерського менеджменту, щоб набути навичок залучати громадськість до співпраці.

Центри волонтерського руху в Україні:

- Координаційна рада з питань розвитку та підтримки волонтерського руху при Міністерстві праці і соціальної політики.

- Всеукраїнський громадський центр “Волонтер”.
- Ресурсний центр розвитку громадських організацій “Гурт”.
- Український державний центр соціальних служб для молоді.
- Волонтерський центр “Пенсіонер” ради Організації ветеранів війни.
- Коаліція громадських організацій та ініціатив “За вільну від тютюнового диму Україну” та інші.

2001 року в м. Києві було розроблено Положення про проведення конкурсу “Волонтер року”, який ініціювали Ресурсний центр громадських організацій “Гурт” та Головне управління внутрішньої політики. Цей документ дає досить чітке уявлення про мотиви, учасників, сфери волонтерської діяльності, критерії її оцінювання.

Мета конкурсу — публічне визнання праці волонтерів, висловлення подяки людям, які віддають свій час, знання, сили, енергію, вміння, насагу, працюючи на користь суспільства.

Учасники конкурсу — окремі особи, громадські організації, державні установи, навчальні та наукові заклади, ЗМІ, бізнес-структури.

Сфери волонтерської діяльності:

- соціальний захист
- охорона здоров'я
- освіта та виховання
- охорона навколишнього середовища
- спорт та туризм
- культура та молодіжний рух
- розвиток міжнародного співробітництва
- правозахисна діяльність
- менеджмент — керівництво волонтерською програмою

Критерії визначення переможців: корисність для місцевої громади, інноваційність, залученість місцевих ресурсів, особисті досягнення волонтера, зміни, що відбулися внаслідок волонтерської діяльності.

В сучасній Україні волонтерство набуває масового поширення. Символ волонтерів України — жовтий колір вбрання — означає тепло сонця, самовідданість і послідовність у бажанні зробити навколишній світ кращим. Приклади безкорисливої допомоги стосуються екології, соціальної сфери. Волонтерський рух поступово проникає в економічну галузь. Так, Державна податкова адміністрація України залучила до волонтерської роботи громадських податкових консультантів з числа студентів, пенсіонерів, колишніх працівників органів державної

податкової служби. Експеримент почався у Житомирській області. 70 осіб пройшли навчання за спеціальною програмою.

Активно розвивається волонтерський рух у Тернопільській, Запорізькій, Львівській, Вінницькій, Херсонській областях. Напрямки діяльності волонтерів — рух матерів проти наркотиків і СНІДу, підготовка молодих сімей до ролі батьків, психологічна допомога вагітним жінкам, соціальний патронаж дітей-інвалідів, профілактика наркоманії, допомога безпритульним дітям, дітям-сиротам і з кризових сімей, учням шкіл-інтернатів.

Один із напрямків волонтерства на Луганщині — так звана “Ветеранська аптека”. Понад 23,5 тис. волонтерів-пенсіонерів морально підтримують і організують надання матеріальної допомоги інвалідам, ветеранам війни і самотнім літнім громадянам. На базі центрів Червоного Хреста здійснюють прийом 37 медиків-волонтерів.

III. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895 2673

“Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг”

Витяги з документу

- **Волонтерська діяльність у сфері соціальних послуг**— це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера.
- **Засади волонтерської діяльності:** добровільність і добродійність, законність, гуманність і гідність, гласність, відповідальність, спільність інтересів і рівність прав її учасників, конфіденційність.
- **Складні життєві обставини:** інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв’язку зі старістю чи станом здоров’я, відсутність житла або роботи, наслідки стихійного лиха, катастроф тощо; дітям, молоді – надання соціальних послуг у зв’язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім’ї.
- **Види соціальних послуг:** придбання і доставка медикаментів, продовольчих, промислових, господарських товарів, книг, газет, журналів, гарячих обідів; приготування їжі, годування; допомога в підтримці особистої гігієни; прибирання приміщення, прання білизни;

обробіток присадибних ділянок; виконання ремонтних робіт; відвідання хворих у стаціонарних медичних закладах, читання художньої літератури, написання листів, організація дозвілля.

Приклади волонтерства у штаті Алабама:

- спорудження і оснащення спортивного залу школи за кошти членів місцевої громади;
- співпраця зацікавлених громадян з поліцією;
- дія програми “сусідський нагляд”;
- тренування спортивних дитячих команд поліцейськими;
- збирання учнями герметично закритих продуктів, розподіл їх між бідними в День подяки;
- надання окремими сім’ями допомоги людям, потерпілим від торнадо;
- програма зв’язків працівників Інституту громадянських прав м. Бірмінгема з громадою — школами, церквами, притулками;
- відвідання на волонтерських засадах підготовчих занять старшо-класниками — майбутніми учасниками підліткового суду, їх участь в судах у ролі присяжних, адвокатів, сторони обвинувачення;
- розбудова релігійними громадами церков, каплиць на території приватного університету, виділення коштів на підтримання закладу;
- участь окремих приватних осіб у подіях, пов’язаних з урегулюванням міжетнічних, політичних, релігійних конфліктів у різних країнах світу;
- створення з волонтерів Ради мешканців у будинках-кондомініумах, вирішення ними питань побутового комфорту, охорони території, утримання домашніх тварин, порядку та місця паркування автомашин тощо.

IV. ІНТЕРНЕТ-СТОРІНКА — ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОЛЕ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Багато проблем є у кожній малої чи великої місцевої громади. Та, напевно, чи не одна з найбільш серйозних — це відсутність джерела оперативного інформування громади про справи та події, що відбуваються на її

території. Відсутність такого джерела і призводить до ситуації, коли ми всі начебто живемо в територіальній громаді, а що в ній діється не знаємо, залишаємось роз'єднаними, неактивними, бездіяльними...

Інструментом об'єднання громади, засобом її широкого інформування може стати Інтернет-сторінка місцевої громади. Дехто може заперечити, мовляв, про який Інтернет може іти мова, коли далеко не у кожного є навіть комп'ютер, та й старшим людям це вже не збагнути — запізно. Інші скептики можуть назвати такі засоби інформування, як місцеве радіо або газета. Ці традиційні засоби інформації легко доступні і є практично в кожній оселі. Але радіо-репортаж лунає в ефірі лише один раз — не всі чують радіоповідомлення через зайнятість, а газета швидко нищиться, використовується в господарстві — ці засоби довго не живуть.

У Інтернет-сторінки ціла низка переваг. Розміщена на ній інформація може “лежати” там дуже довго, її можна гортати, копіювати, поширювати, відсилати електронною поштою, роздруковувати на малі та величезні формати...

Практично в кожному населеному пункті зараз відкриваються комп'ютерні клуби та Інтернет-кафе, відвідувачами яких є практично все молоде і підліткове населення. Саме ці молоді люди почувають себе в комп'ютерному світі, як риба в воді. Але погляньте на що, зазвичай, вони витрачають свій час і чималі гроші — на комп'ютерні ігри. А чи є в них альтернатива використанню комп'ютера та Інтернету? Хто їх спрямує на щось інше крім ігор? Можливо це і буде місцева громада, яка доручить своїм молодим мешканцям важливу справу інформування! Незважаючи на скрутні часи, все більше родин придбавають для своїх дітей комп'ютери. Та й в місцевих радах та громадських установах їх усе більше. Такий навчальний предмет, як інформатика, викладається в кожній школі, є комп'ютерні класи, все більше шкіл мають підключення до Інтернету. Створення веб-сторінки — це ще й прекрасна можливість вмотивувати школярів до вивчення предметів інформатики, іноземної мови тощо.

Отож, шляхи доступу до Інтернету і можливих операторів ми знайшли. Тепер постає питання, як використовувати Інтернет для потреб місцевої громади? Поглянемо на досвід інших країн, зокрема США. Якщо ми сядемо за комп'ютер з підключеним Інтернетом і вийдемо на пошуковий сайт, наприклад, <http://www.google.com.ua> і наберемо в пошуковому вікні ключові слова “local community” (місцева громада), за секунди ми одержимо перелік на три мільйони пунктів Інтернет сторінок місцевих громад міст, провінцій, районів, шкіл та інших спільнот. Якщо ми переключимось на українську мову і наберемо слова “місцева громада”, перелік пропозицій буде значно менший. Це ще раз яскраво свідчить про вкрай не розроблену сферу інформування про життя місцевих громад в нашій країні.

Про що ж, однак, пишуть мешканці місцевих громад за кордонами України? Перше, що відразу кидається в очі, — це вишукане, цікаве,

дотепне і винахідливе оформлення сторінок. За кожною з них відчувається любов і гордість мешканців за свою громаду, небайдужість, активність, дбайливе ставлення до всього, що пов'язано з питаннями їхньої громади.

Типи інформації на Інтернет-сторінках місцевих громад:

- Загальні дані про територіальну громаду: кількість мешканців, національний, соціальний, професійний, віковий склад населення.
- Історія населеного пункту, місцевості.
- Карта місцевості з можливістю збільшення потрібного району, аж до масштабів будинків на вулицях з вказаними номерами.
- Інформація про органи влади і місцевого самоврядування з телефонами, адресами та іменами представників влади.
- Інтернет газета з місцевими новинами або рубрика “Місцеві новини”.
- Календар подій в громаді, що відбуваються і плануються найближчим часом.
- Координати партнерів місцевої громади – тих, з ким громада співпрацює в будь-яких питаннях або підтримує дружні стосунки і контакти.
- Реклама місцевих підприємців та закладів, що надають будь-які послуги в місцевій громаді.
- Спеціальне поштове вікно, через яке можна написати листа, пропозицію, поставити будь-яке запитання, зробити оголошення або повідомлення на спеціальну інформаційну сторінку.
- Інтернет-адреси важливих сторінок, які можуть використати мешканці громади, щоб дізнатися про життя інших громад.
- Сторінки та електронні адреси шкіл, університетів та інших навчальних закладів на території місцевої громади та плани їхньої громадської діяльності.
- Сторінка волонтерства в громаді.

3 чого почати створення своєї сторінки в Інтернеті?

Звичайно, спочатку порадитися із спеціалістами комп'ютерної справи. В багатьох містах України існують спеціальні навчальні комп'ютерні центри ІАТР (латинська аббревіатура), які проводять навчальні семінари, тренінги щодо питань користування Інтернетом, дизайну Інтернет-сторінок, дають загальні поняття про користування комп'ютером.

Зібрати необхідну інформацію про громаду в електронному варіанті (на CD диску, дискеті)

Створити групу, яка буде займатися оформленням та поновленням інформації на Інтернет-сторінці. Для цього можна провести конкурс серед молоді у місцевій громаді або організувати навчання на базі місцевої школи.

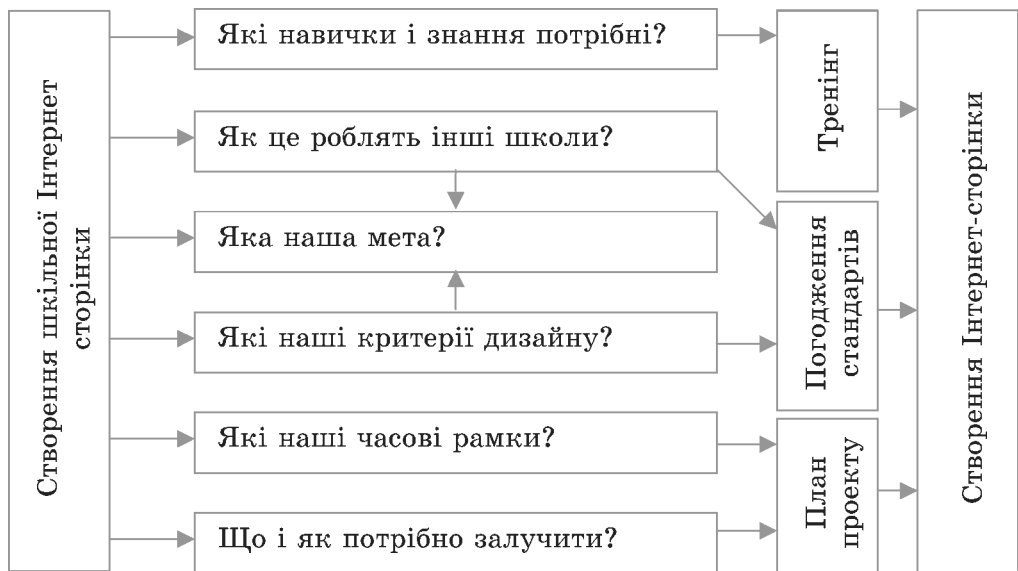
Встановити контакти зі спонсорами та місцевою владою для сприяння підключенню комп'ютерних класів шкіл та місцевих установ до Інтернету.

Встановити контакти з іншими місцевими громадами і школами для обміну корисною інформацією.

Створити комп'ютерний клуб чи Інтернет-кафе, де кожний бажаючий мав би змогу довідатися про справи місцевої громади.

Наявність Інтернет-сторінки у місцевій громаді може докорінно змінити життя її мешканців, зробити його цікавим, привернути інтерес молоді і увагу представників влади до місцевого життя, розширити обрії, можливості і світогляд громадян.

Ось як зобразили шлях створення Інтернет сторінки школярі одної з американських шкіл:

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Європейська хартія місцевого самоврядування, 1985 р.
2. Конституція України, 1996.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Із змінами на 2000 р.
4. Конвенція ООН про права дитини, 1989 р.
5. Закон України “Про місцеве самоврядування”, 1997, 2001 р.
6. Закон України “Про об’єднання громадян”, 1992 р.
7. Закон України “Про органи самоорганізації населення”, 2001 р.
8. Закон України “Про статус депутатів місцевих рад”, 2002 р.
9. Закон України “Про звернення громадян”, 1999 р.
10. Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”, 1999 р.
11. Закон України “Про охорону дитинства”, 2001 р.
12. Закон України “Про власність”, 2003 р.
13. Закон України “Про інформацію”, 1992 р. Із змінами на 2000 р.
14. Сімейний кодекс України, 2002 р.
15. Цивільний кодекс України, 2003 р.
16. Навчальні матеріали Школи вмінь та практичних дій Гельсинського Фонду Прав Людини (Варшава, Польща);
17. Ковтонюк А. Стаття: “Про самоврядування та його місце у громадянській освіті”;
18. Колодій А. Розвиток громадянського суспільства: Розділ підручника з основ демократії (проект “Демократична освіта”), // “І”.— 2001: Ч. 21, Ч. 22.
19. Патрік Джон Дж. Громадянське суспільство в період третьої хвилі демократії: його значення для громадянської освіти.
20. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. — Київ: Видавництво А.С.К., 2004.
21. Реальне самоврядування. Права громади та їх реалізація: Збірник матеріалів / За ред. А. Ткачука. — Київ: ТОВ “ЛЕСТА”, 2002. — 72 с.
22. Ткачук А. НАСЕЛЕННЯ ЧИ ГРОМАДА? або ЯК ВПЛИВАТИ НА МІСЦЕВУ ВЛАДУ. — Київ: Інститут громадянського суспільства, 2001. — 80 с.;
23. Фридман Л., Кулагина И. Психологический справочник учителя. — Москва. Просвещение, 1991.

ЗМІСТ

3 ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

ЧАСТИНА ПЕРША ПРОГРАМА КУРСУ “МИСТЕЦТВО ЖИТИ В ГРОМАДІ”

8 Зміст програми курсу

ЧАСТИНА ДРУГА ПЛАНІ ЗАНЯТЬ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

- 12 **РОЗДІЛ І.**
МОЄ НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ — МОЯ ГРОМАДА
- 12 Що таке громада
- 16 Я в сім'ї, в родині
- 21 Добросусідство
- 25 Мої однолітки: спілкування, повага, лідерство
- 30 Мій клас — моя громада
- 35 Я і школа: як ми можемо зробити життя школи кращим
- 39 Об'єднуємося в дитячу, молодіжну громадську організацію

- 43 **РОЗДІЛ ІІ.**
ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І МІСЦЕВЕ
САМОВРЯДУВАННЯ
- 43 Населення чи громада
- 48 Хто справжній господар в місцевій громаді
- 51 Як нам зорганізуватися в громаді
- 56 Мої кошти, наші кошти
- 61 Як я можу впливати на вирішення
проблем місцевої громади
- 65 Зроби свій вибір сам
- 69 Депутат у місцевій громаді
- 73 “ЗМІни” (Роль ЗМІ у житті місцевої громади)
- 78 Як громада захищає свої права
- 83 Від громади до громадянського суспільства

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

РОБОЧІ РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧНІВ

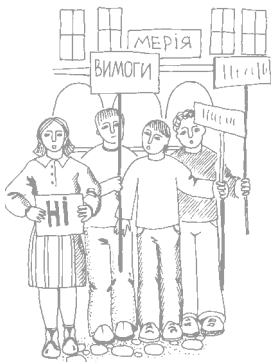
---

92 **РОЗДІЛ І.**
МОЄ НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ – МОЯ ГРОМАДА

- 92 Що таке громада
94 Я в сім'ї, в родині
98 Добросусідство
101 Мої однолітки: спілкування, повага, лідерство
104 Мій клас — моя громада
105 Я і школа: як ми можемо зробити життя школи кращим
112 Об'єднуємося в дитячу, молодіжну громадську організацію

117 **РОЗДІЛ ІІ.**
ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І МІСЦЕВЕ
САМОВРЯДУВАННЯ

- 117 Населення чи громада
120 Хто справжній господар в місцевій громаді
124 Як нам зорганізуватися в громаді
125 Мої кошти, наші кошти
133 Як я можу впливати на вирішення проблем місцевої громади
113 Зроби свій вибір сам
136 Депутат у місцевій громаді
139 “ЗМІни” (Роль ЗМІ у житті місцевої громади)
152 Як громада захищає свої права
157 Від громади до громадянського суспільства

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ОПИС ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ

- 162 І. Як сприяти запровадженню ювенальної юстиції на рівні місцевої громади
168 ІІ. Як створити молодіжну громадську організацію
180 ІІІ. Волонтерство в громаді
184 ІV. Інтернет-сторінка — інформаційне поле місцевої громади

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

**ВСЕУКРАЇНЬСКА АСОЦІАЦІЯ
ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ
ТА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН
“НОВА ДОБА”**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
*з громадянської освіти
та виховання учнівської молоді*

МИСТЕЦТВО ЖИТИ В ГРОМАДІ

Видання 2-е, доповнене і перероблене

**Укладачі:
Буров С., Жадько О.,
Педан-Слепухіна О.,
Шашура Л., Дяків В.**

Видано в авторській редакції

Дизайн:

Ольга Борисенко

Ілюстрації:

Олександра Колядіна

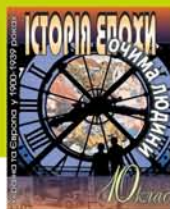
Підписано до друку 03.06.2008. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBook. Друк офсетний.
Ум.-др.арк. 15,6. Обл. вид. арк. 13,5. Тираж 1000.

Друк з готових PS-оригіналів

ТзОВ «Західно-Український Консалтинг Центр»

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК №408 від 09.04.2001 р.

79005 м. Львів, вул. Драгоманова, 18. Тел. 297-32-86

НАШІ ВИДАННЯ

Ми — громадяни України:
Курс громадянської освіти, 9/10 клас

Історія епохи очима людини.
Україна та Європа у першій половині ХХ століття

Вчимося бути громадянами:
Курс громадянської освіти, 7(8) клас

Слідами історії: Методичні поради
щодо організації історико-пошукової роботи

Акція «Громадянин»:
Методичний посібник

Історія для громадянина

Ми — громадяни України:
Посібник для вчителя

Історія очима юних

Мистецтво жити в громаді

Вчимося разом

Сучасні підходи до історичної освіти

Живи за правилами.
Посібник з правової освіти

Виховуємо людину і громадянина

Вчимося обирати:
На допомогу вчителю

Молодь діє: Збірник
методичних матеріалів

Молодь. ЗМІ. Громада
Молодіжна рада
у місцевій громаді

«ДОБА»: Часопис з історичної
та громадянської освіти

Всеукраїнська асоціація
викладачів історії
та суспільних дисциплін

АСОЦІАЦІЯ «НОВА ДОБА»
Є ОСВІТНЮЮ
ГРОМАДСЬКОЮ
ОРГАНІЗАЦІЄЮ
ІЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИМ
СТАТУСОМ, ДО ЯКОЇ
ВХОДЯТЬ 24 КОЛЕКТИВНІ
ЧЛЕНИ ІЗ РІЗНИХ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АСОЦІАЦІЯ «НОВА ДОБА»
Є ЧЛЕНОМ EUROCLIO —
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ
ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ,
EUSTORY — ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
МЕРЕЖІ МОЛОДІЖНИХ
ІСТОРИЧНИХ КОНКУРСІВ,
CIVITAS INTERNATIONAL —
МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
З ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ОСВІТИ

АСОЦІАЦІЯ «НОВА ДОБА»
ДІЄ З МЕТОЮ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ
ІСТОРИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ
У ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ЗАДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ
ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО
ЖИТТЯ УКРАЇНИ

www.novadoba.org.ua
center@novadoba.org.ua

ISBN 978-966-8445-95-8